

AZƏRBAYCAN
DİLİNİN
OMONİMLƏR
LÜĞƏTİ

A-Z

LÜĞƏT VƏ ENSİKLOPEDIYALAR

W163
A 99

24622b.

A-Z

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

ŞƏRQ-QƏRB

BAKI 2007

*Bu kitab "H.Həsənov. Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin omonimlər lüğəti"
(Bakı, Maarif, 1981) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Omonimlər haqqında məqalələrin
müəllifi və lüğətin tərtibçisi:

Həsərət Həsənov

ISBN 978-9952-34-102-7

494.36131-dc22

Azərbaycan dili – Omonimlər – Lüğətlər

Azərbaycan dilinin omonimlər lüğəti.

Bakı, "Şərq-Qərb", 2007, 168 səh.

Dilimizin lüğət tərkibində yazılışı eyni, mənaca müxtəlif olan sözlər – omonimlər mühüm yer tutur. Omonimlər bir-biri ilə əlaqəsi olmayan və ya mənə əlaqələrini itirmiş məfhumları ifadə edir.

Lüğətdə dilimizdə işlənən omonim sözlərin əlifba sırası ilə mənaları izah olunur və Azərbaycanın yazıçılarının əsərlərindən götürülən nümunələr əsasında mənası şərh edilir.

© "Şərq-Qərb", 2007

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ OMONİMİYA

Dilçilikdə ən müəkkəb problemlərdən biri də omonimiya hadisəsidir. Dildə omonimlərin mövcudluğu yeni hadisə deyildir. O, tarixi kateqoriyadır. Dilin eyni formalı bütün vahidləri (morfem, söz, söz birləşmələri və cümlələr) arasında omonimik münasibət vardır. Omonimiya dilin və nitqin qanunauyğun təbii leksik-semantik və leksik-qrammatik amilləridir. Omonimiya dilin leksik və qrammatik elementlərini birləşdirərək, öz fonetik strukturuna görə dilin müəyyən inkişaf dövründə uyğunlaşan morfem, söz, söz birləşmələri və cümlələri araşdırır.

Dilçilikdə omonimiya probleminin öyrənilməsinin həm nəzəri, həm də praktik əhəmiyyəti vardır. Çünki semasiologiyanın bir sıra məsələləri, xüsusən söz problemi, onun mənəsi omonimlərlə çox bağlıdır.

OMONİM SÖZLƏR

Omonimlər linqvistik hadisə olub, dilin leksik və qrammatik xüsusiyyətlərini birləşdirən, öz səs tərkibinə görə dilin inkişaf dövrlərində müəyyən oxşarlığı olan, mənaca müxtəlif sözlərdir. Bunlar bir dilə yox, bütün dillərə xas olan bir hadisədir. Hər dildə işlənən omonimlərin öz xüsusiyyəti var, onu mexaniki olaraq başqa bir dilə köçürmək olmaz. Bu həm müxtəlif, həm də eyni sistemli dillərə aiddir. Türk dillərinin hamısında omonim var; lakin onlar tam eynilik təşkil etmir. Türk dillərinin nəşr olunmuş lüğətlərini bir-biri ilə müqayisə etsək, omonimlərdə olan fərqi aydın görmək olar. Məsələn, Azərbaycan dilindəki *ağ – aq; ay – ay; arı – arı; at – at; aşıq – aşıq; bağ – baq; bal – bal; bez – bez; bel – bel; biz – biz; boz – boz; qaz – qaz; qara – qara; qəza – qəza; qərar – qərar; qurd – qurd; dağ – daq; dar – dar; divan – divan; dolu – dolu; don – don; dövlət – dövlət; düz – düz; əsər – əsər; göy – göy; mat – mat; sağ – saq; sap – sap; sarı – sarı; saç – saq; səfər – səfər; sirkə – sirkə;*

top – top; çalğı – çalğı; çap – çap; çiçək – çiçək və s. omonim cərgələrinin bir qismi türk, türkmən, tatar, özbək dillərində omonim cərgə, bir qismi isə çoxmənalı kimi verilir. Türk dilində *ağ, at, aşıq, boz, qərar, divan, göy, sap, sarı, səfər, çalğı, çin*; türkmən dilində *bez, bel, boz, qara, əsar, göy, mat, saç, çiçək*; tatar dilində *ağ, aşıq, bağ, bez, bel, boz, qara, dağ, dar, dolu, sağ, sap, saç*; özbək dilində *göy, ay, mat, al, arı, bal, biz, qara, qərar, dal, çalğı* çoxmənalı və ya birmənalı kimi izah olunur.

Türk, türkmən, tatar və özbək dilləri Azərbaycan dili ilə bir sistemə aiddir. Bəs onların omonim cərgələrindəki fərqli cəhətlər nə ilə əlaqədardır? Bu, həmin dillərin tarixən qədimliyi, inkişafı, başqa dillərlə əlaqəsi, alınma sözlərin o dillərin öz sözləri ilə formaca eyniləşmə dərəcəsi, sözlərin fonetik və qrafik xüsusiyyətləri, lüğət tərtibçilərinin formaca eyni, mənacə müxtəlif olan vahidləri necə izah etməsi, çoxmənalı sözlərlə omonimlər arasında fərqlənmə imkanını ilə bağlıdır.

Yuxarıda qeyd olunan Azərbaycan dilindəki omonim cərgələrinin bir qisminin üzvləri, mənaları, forması türk, türkmən, tatar və özbək dillərindəki omonim cərgələrə uyğun gəlsə də, digər qismi kəmiyyətə, mənasına və yazılışına görə fərqlənir.

OMONİMLƏRİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

Omonimlərin müəyyənləşdirilməsinin həm praktik, həm də nəzəri əhəmiyyəti var. Nəzəri cəhətdən sözün bir sıra xüsusiyyəti, məna həddü müəyyən edilir. Praktik cəhətdən isə lüğətlərin tərtibinə kömək edir.

Dərsliklərdə, adətən, omonimlər səslənmələrinə görə deyil, mənacə müxtəlif sözlər kimi müəyyənləşdirilir.

Omonimləri yalnız eyni mənşəli, formaca eyni, mənacə müxtəlif sözlər kimi təyin etmək olmaz, çünki omofon, omofon, omofon, paronim sözlər də bu xüsusiyyətlərə malikdir. Onları “bir ifadə edən bir neçə müxtəlif ifadə olunanı var” kimi də müəyyən etmək doğru deyil. Onda çoxmənalı sözlərin bütün mənaları omonim ola bilər. Bu təriflərdə omonimlərin tarixi xarakterli olmasına, onların müxtəlif tiplərinin mövcudluğuna işarə edilmir. Burada

omonimlərin özünəməxsus xüsusiyyətləri yaddan çıxarılır. Formal cəhətlərə əsaslanaraq qrammatik və leksik sistemlər birləşdirilir.

Omonimlərə ancaq bir cütlük kimi baxmaq olmaz. Bu cür münasibət omonimlərin dəyişməz, sabit olduğunu qəbul etməkdən irəli gəlir. Halbuki başqa dil hadisələri kimi omonimlər də dəyişir. Dəyişmə tədricən olur, müəyyən şərait və səbəblərlə bağlıdır. Omonimlərin kəmiyyəti bir tərəfdən fəal və qarşısızlaşmaz şəkildə canlı affiksial elementlərlə isim, fəal və bəzən də sifətlərdən törəyərk artır. Digər tərəfdən isə həmin dövrdə omonimlər fasiləsiz olaraq yox olub gedir. Bu, müxtəlif semantik və sintaktik səbəblərlə əlaqədardır. Dildə omonim cərgə adı altında ən azı iki sözü – üzvü başa düşməliyə; məsələn, **küp** (su qabı) – **küp** (sap keçirilən yer); **kürəkli** (kürəyi enli) – **kürəkli** (olında kürək olan); **kütlə** (əhali) – **kütlə** (metal yığını); **görmək** (rastlaşmaq) – **görmək** (icra etmək); **görüş** (danışmaq üçün ayrılan vaxt) – **görüş** (fikir) və s.

Dilimizdə üç və üçdən artıq üzvlü omonim cərgələr də vardır. Belə omonim cərgələrə dilimizin müxtəlif inkişaf mərhələlərinə və hal-hazırkı müxtəlif funksional üslublarına aid faktları tutuşdurduğumuz zaman rast gəlmək olur. Bir neçə üzvlü ismi omonim cərgələr dialekt və alınma sözlər hesabına, fəllərdə isə çoxmənalı sözün mənacə ayrılma və işlənilmə dərəcəsinə görə yaranır; məsələn, **kor** (görməyən) – **kor** (xəstəlik, məh.) – **kor** (küt, dan.); **küt** (kəsərli olmayan alət) – **küt** (bacarıqsız); **külçə** (filiz qırınıtı) – **külçə** (çörək) – **külçə** (deşik); **kökləmək** (alətli sazlamaq) – **kökləmək** (sırımaq) – **kökləmək** (dəbərtmək); **göyərək** (cücərmək) – **göyərək** (üşümək) – **göyərək** (özündən çıxmaq); **kök** (ağacın rüşəsi) – **kök** (bot. yerkökü) – **kök** (gram. sözün mənalı hissəsi) – **kök** (nəsil) – **kök** (vəziyyət) – **kök** (yağlı) – **kök** (kefi yüksək olan); **kürə** (fars. ocaq) – **kürə** (ər. girdə) – **kürə** (dünya) – **kürə** (qulağı uzun olan) və s.

Omonimlər bir sözü deyil, eyni səslənən müxtəlif sözləri əhatə edir. Onlar bir-birindən yalnız leksik mənalarına görə deyil, sosioloji, areal, üslubi və ya xronoloji cəhətdən də fərqlənir. Bu və ya digər dildə omonim sözlərin çoxluğu əsasən birköklü, birhəcalı sözlərin kəmiyyəti ilə bağlıdır. Hansı dildə birköklü, birhəcalı sözlər çoxdursa, o dildə omonim sözlərin kəmiyyəti artıq olacaqdır. İngilisdilində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də omonim sözlər çoxdur. Çünki bu dillərdə sözlərin əsas hissəsi birhəcalı və ikihəcalıdır.

Omonimləri formaca eyni, mənaca müxtəlif sözlərdən fərqləndirmək, onları ayrıca bir leksik vahid kimi müəyyən etmək üçün aşağıdakı cəhətləri nəzərə almaq lazımdır:

1. *Mənaca müxtəliflik*. Omonim cərgənin üzvləri bir-birindən mənalarına görə fərqlənir. Onların ifadə etdikləri əşya və ya hadisələr arasında yaxınlıq olur.

2. *Formaca eynilik*. Omonim cərgənin üzvləri öz səs komplekslərinə görə bir-birinin tam eyni olmalıdır.

3. *Tələffüzçə eynilik*. Omonim cərgənin üzvləri tələffüzçə bir-birindən fərqlənməməlidir.

4. *Qrafik cəhətdən eynilik*. Omonim cərgənin üzvləri qrafik cəhətdən – yazılışca eyni olmalıdır.

5. *Eyni və müxtəlif nitq hissələrinə aidlik*. Omonimlərin bir qismi (leksik omonimlər) bir nitq hissəsinə, bir qismi isə müxtəlif nitq hissəsinə (leksik-qrammatik omonimlər) aid olur. Məsələn, **çalğı** (musiqi aləti) – **çalğı** (süpürgə). Bunların hər ikisi isimdir. **Qala** (istehkam) isim – **qala** (qalamaq) feldir.

6. *Eyni və müxtəlif sintaktik funksiyalılıq*. Bir nitq hissəsinə aid olan omonimlər bir sintaktik vəzifəli olur; məsələn, **vəzifə** (borc, is.) – **vəzifə** (qulluq, is.) sözləri cümlədə eyni funksiyalı olur: ya hər ikisi mübtədə, ya tamamlıq və ya da xəbər olacaqdır. Müxtəlif nitq hissələrinə aid olan omonimlər müxtəlif funksiyalı olur. Məsələn, **at** (is.) – **at** (f.); **tut** (is.) – **tut** (f.) omonimlərinin birinci komponenti cümlədə **at** (heyvan), **tut** (ağac) mübtədə və ya tamamlıq, o biri komponenti **at** (atmaq), **tut** (tutmaq) isə xəbər olacaqdır.

7. *Eyni və müxtəlif mənşəli olmaq*. Omonimlərin bir qismi müxtəlif mənşəli sözlərin təsadüfi səs uyğunluğuna əsaslanır, digər qismi isə çoxmənalı sözlərdən əmələ gəlir. Məsələn, **bucaq** (künc, is.) – **bucaq** (həndəsi fiqur, is.); **bağlı** (örtülü, sif.) – **bağlı** (məftil, sif.); **bitirmək** (qurtarmaq, f.) – **bitirmək** (yetişdirmək, fel.) sözlərinin mənşəyi eynidir. **Bel** (alət, is.) – **bel** (arxa, is.); **qayın** (ər və arvadın qardaşı, is.) – **qayın** (ağac, is.); **qan** (maddə, is.) – **qan** (arınmaq, f.) sözlərinin mənşəyi isə müxtəlifdir.

8. Omonim cərgələrin komponentləri həm köklərinə, həm də leksik və qrammatik əlamətlərinə görə eyni olmalıdır; məsələn, **dağlar** – **dağlar**, **yaşı** – **yaşı** və s.

Deməli, omonimlər formaca, tələffüzçə və qrafik cəhətdən eyni, mənaca bir-birindən fərqlənən, mənə ümumiliyi və aralarında assosiativ əlaqə hiss olunmayan, eyni və müxtəlif mənşəli, eyni və müxtəlif nitq hissələrinə aid sözlərdir.

Omonim cərgə əmələ gətirən **dan** (şəfəq) – **dan** (inkar etmək), **din** (məzhəb) – **din** (danışmaq) sözlərini səsənmələrinə, tərkiblərinə və yazılışlarına görə bir-birindən fərqləndirmək mümkün deyil, çünki bu cəhətdən onlar eyni sözlərdir. Lakin bu omonim cərgələrin üzvlərinin mənaları, qrammatik kateqoriyaları, funksiyaları və işlədilmə sahələri müxtəlifdir. **Dan** şəfəq və **din** məzhəb mənasında isim, **dan** inkar etmək və **din** danışmaq mənasında feldir.

Omonimlər tarixi kateqoriya olsa da, dilin indiki vəziyyəti nöqtəyi-nəzərdən sinxronik planda müəyyənləşdirilməlidir. Çünki onlar sözlərin yalnız xarici formalarının uyğunluğuna, mənə əlaqəsinin olmamasına görə yox, həm də həmin sözlərin mənasına əsasən fərqləndirilir. Onlara tarixilik baxımından yanaşılsa, bir kökdən törəyən, müxtəlif məfhumlar ifadə edən sözlər omonim hesab olunmamalıdır. Çünki əvvəla, omonimləri etimoloji cəhətdən təyin etmək çox çətinidir; ikincisi, onların bir qismi müasir dilimizdə artıq omonim hesab olunmur.

Sinxronik planda omonimlərin izah edilməsi tarixiliyi tamam rədd etmir. Onların müasir təbiəti tarixi məlumatlarla zənginləşdirilir. Təsvir olunan sözün təbiəti qarşılıqlı şəkildə həll olunur; indiki və keçmiş vəziyyəti tutuşdurulur. Lakin tarixən eyni olan sözlərin müasir təbiəti onların genetik ümumiliyi, tarixi əlaqələri, mənə və funksiyalarının ardıcıl dəyişməsinə əsasən yox, aktual funksiyası, mənə və forması, başqa sözlərlə mənə əlaqəsi, sintaktik və leksik birləşmələri və üslubi səciyyələri ilə açılır¹.

Dildə leksik və morfoloji sistemlərin qanunauyğun əlaqəsi sayəsində dilin söz yaratma imkanı tədricən inkişaf edərək genişlənir, təkmilləşir. Kök sözlərin yeni mənalar kəsb etməsi və ya şəkilçilərin köməyi ilə onlardan yeni sözlər alınır. Hal-hazırda eyniköklü sözlərin isim – fel, fel – isim, isim – sifət, sifət – isim və s. ikili təbiəti keçmişin qalıqları kimi özünü göstərir. Sözlər məhz bu yolla

¹ A.A.Юлдашев. Принципы составления тюркско-русских словарей. М., 1972, стр. 237.

mənaca genişlənmiş, şaxələnməmişdir. Kök sözlərin müxtəlif nitq hissələri kimi işlədilməsi və şəkilçilər leksik-qrammatik omonimlərin yaranmasında əsas olmuşdur.

Türk dillərinin materiallarına müraciət etdikdə aydın olur ki, fellə adın omonimliyi təsadüfi səs uyğunluğu və ya adların feldən törəməsi deyildir. Eyni kökün ad və fel kimi işlənməsində ciddi bir qanunauyğunluq mövcuddur. İlk omonimlərin əsasını fel və ad mənasında işlədilən ilkin köklər təşkil edir.

Fel və ad kökləri arasındakı qarşılıqlı münasibəti "hərəkətə onu icra edən əşya arasında olan münasibət, yəni hərəkət ilə materiyanın vəhdəti formal cəhətdən öz varlığını bu məfhumların şüurumuzda fərqləndirilərək abstraktlaşdırıldığı bu dövrdə də saxlanmış olur. Daha doğrusu, istər əşyanı, istərsə də ona xas olan hərəkəti ifadə edən forma – söz öz vəhdətini (eyniliyini) mühafizə edir, yəni eyni fonetik tərkibə malik olan söz müxtəlif şəraitdə həm əşyanı, həm də hərəkəti bildirmək xüsusiyyətini mühafizə edir; məsələn, **saç**(maq) – fel, **saç** – isim, **köç**(mək) – fel, **köç** – isim, **düz**(mək) – fel, **düz** – isim, sifət və ya zərf, **ac**(maq) – fel, **ac** – isim, sifət və ya zərf və s."¹

Fellərlə isimlərin omonimləşmə prosesi bir "sözün müxtəlif mənaya ayrılması yolu ilə deyil, əksinə, öz mahiyyəti etibarilə bir vəhdət təşkil edən əşya və hərəkət məfhumlarının qədim ifadə formasının indiyə qədər mühafizə olunması yolu ilə"² bağlıdır.

Omonimlər tarixən genetik cəhətdən müxtəlif olan iki sözün formaca uyğunlaşması və ya bir sözün – çoxmənalı sözün iki müstəqil mənalı sözə ayrılması, başqa dillərdən söz alma yolu ilə yaransa da, onları müəyyənləşdirərkən müxtəlif tələblər irəli sürülməlidir. Çoxmənalı sözlərdən və genetik cəhətdən müxtəlif sözlərdən yaranan omonimlər arasında fərq mənə əlaqəsinin olub-olmaması ilə bağlıdır. Bu fərq onların omonimliyinə mane olmur. Omonimlərin mahiyyəti iki izomorf sözün arasında mənə əlaqəsinin olması və ya olmaması ilə deyil, onların həmin dildə danışanlar tərəfindən şəksiz-şübhəsiz ayrı-ayrı sözlər kimi dərk edilməsi və mövcudluğu ilə müəyyənləşir.

¹ S.Cəfərov. Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı. Bakı, 1960, səh. 13.

² Yəni orada

Dildə omonimləri təyin etmək üçün hələ universal meyar yoxdur. Bu, mümkün də deyildir. Çünki sözlər dəyişir, çoxmənalılıqdan omonimliyə, omonimlikdən çoxmənalılığa keçir.

Dilçilikdə omonimləri müəyyənləşdirmək, dəqiqləşdirmək üçün (universal meyar olmasa da) mənə, etimoloji, sinonimlik, sözyaratma, leksik-qrammatik və s. meyarlar vardır.

Omonimlərdə mənə meyarı əsasdır. Çünki onların özü mənə qruplaşmış sözlərdəndir. Bu meyar bütün omonimlərə tətbiq oluna bilər. O biri meyarlar isə mənə meyarını tamamlayır, onu dəqiqləşdirir.

Mənə meyarı çoxmənalı sözlərdən törəyən omonimlərdə, metaforik omonimlərdə, konversiya yolu ilə yaranan omonimlərdə, bir sözlə, leksik omonimlərdə həlledici rol oynayır.

Tarixi, etimoloji, leksik-qrammatik omonimlərdə leksik-qrammatik meyar əsasdır.

OMONİMLƏRİN İNKİŞAFI VƏ YARANMA YOLLARI

Başqa sözlər kimi, omonimlər də dəyişir, inkişaf edir, yaranır. Yeni məfhumların əmələ gəlməsi, sözlərin yeni mənə kəsb etməsi, müxtəlif dillərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi və s. kimi səbəblər omonimlərin meydana gəlməsində mühüm rol oynayır.

Dildə omonimlərin inkişafı və artımı bir sıra amillərlə bağlıdır. Bu amillər əsasən aşağıdakılardır:

1. Xalqın ictimai həyatında baş verən dəyişikliklər.
2. Sözün mənəyə inkişaf etməsi; çoxmənalı sözlərdən yeni leksik vahidlərin əmələ gəlməsi.
3. Törəmə mənələrin diferensiallaşması.
4. Fonetik dəyişmə.
5. Alınma sözlər.
6. Əsil və alınma sözlərin fonetik tərkibə təsadüfi oxşarlığı.
7. Düzəltmə yolla söz artımı.
8. Leksik mənə qalmaqla qrammatik mənənin inkişafı.
9. Müxtəlif elmi-texniki məfhumların ümumişlək sözlərlə ifadə olunması və s.

Omonimlərin əmələ gəlmə yollarını üç şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Leksik yolla əmələ gələn omonimlər.
2. Morfoloji yolla yaranan omonimlər.
3. Sintaktik yolla meydana gələn omonimlər.

LEKSİK YOLLA ƏMƏLƏ GƏLƏN OMONİMLƏR

Leksik yolla yaranan omonimlər öz sadəliyi və tarixiliyi ilə morfoloji və sintaktik yollarla əmələ gələn omonimlərdən fərqlənir. Bu omonimlərin tarixi qədimdir. Heç bir qrammatik və sözyaratma vasitə, sintaktik əlaqə olmadan da sözlər omonimləşir. Bu yol formasına görə sadə, lakin meydana gəlməsinə görə çox mürəkkəbdir. Bunların hamısının tarixən nə zaman və necə əmələ gəldiyini müəyyən etməyə çalışmaq, lüğət tərkibində nə vaxt dəyişdiyini demək çətindir. İndi bu sözləri biz hazır şəkildə görürük, işlədirik.

Leksik yolla əmələ gələn omonimlərin müasir ədəbi dilimizin lüğət tərkibinin zənginləşməsində müəyyən rolu vardır.

Bu yolla omonimlər aşağıdakı hallarda meydana gəlir: 1) çoxmənalılıqdan törəmə, 2) ümumi və xüsusi isimlərin bir-birinə keçməsi, 3) metafora və metonimiya, 4) toponimiya, 5) antonomaziya, 6) evfemizm, 7) təsadüfi səs uyğunluğu, 8) alınma sözlər, 9) terminlər, 10) fonetik dəyişmə, 11) nitq hissələrinin bir-birinə keçməsi: substantivləşmə, atributivləşmə, adverbiallaşma, əsas sözlərin qeyri-əsas sözlər mövqeyinə keçməsi və s.

Çoxmənalı sözlərdən törəyən omonimlər. Polisemantik sözün birdən-birə yeni söz əmələ gəlir. Bu tədrisən baş verir. Yeni yaranan sözlər həmin sözün əsas mənasından əlavə mənalara tamamilə ayrılması nəticəsində olur.

Çoxmənalı sözün ayrılan mənası əsas – ilk məna ilə aralıq, qovuşuq əlaqəni kəsir, yeni məna əlaqəsi əsasında möhkəmlənir. Söz mənacə dəyişməklə bərabər, başqa leksik cərgəyə daxil olaraq əvvəlki sintaktik əlaqəsini də itirir. Çoxmənalı sözdən əmələ gələn omonim söz öz leksik və qrammatik mənalara görə törədiyi sözlərdən fərqlənir, diferensiallaşır. Əlbəttə, bunun üçün vaxt lazımdır.

Sözün tədrisən əmələ gələn yeni mənalara onun məna birliyini pozmaq üçün zəmin hazırlayır. Çoxmənalı sözlərin əsas və törəmə mənalara arasındakı assosiativ əlaqə o qədər zəifləyir ki, onu hiss etmək olmur, əlaqə pozulur, mənacə motivləşmə gedir. Bu, omonimlərin yaranması ilə nəticələnir. Omonim söz əsas sözün məna əlaqəsini itirərək öz növbəsində törəmə mənalara yığılması yolu ilə məna həcmi zənginləşdirir.

Çoxmənalı sözlərdən əmələ gələn omonimlərə aşağıdakı nümunələri göstərmək olar:

Baxış I	– baxma
Baxış II	– əqido
Basma I	– rəng
Basma II	– möhür
Basma III	– suçəkən kağız
Basma IV	– naxış
Basma V	– çap
Bic I	– ağacda əmələ gələn zoğlar
Bic II	– rəsmi olmayan ata-anadan uşaq
Qızıl I	– metal
Qızıl II	– qırmızı
Qol I	– bədənin bir üzvü
Qol II	– imza
Qondarmaq I	– qurmaq
Qondarmaq II	– uydurmaq
Quruluş I	– sistem
Quruluş II	– əsərin tərtibatı

Alınma sözlər hesabına yaranan omonimlər. Dilimizdə işləyən omonimlərin müəyyən hissəsi alınma sözlərin payına düşür. Müəyyən tarixi səbəb və hadisələrlə əlaqədar olaraq başqa dillərdən dilimizə keçən sözlərin bir qismi omonim sözlər kimi işlədilir. Başqa dillərdən keçən sözlər vasitəsilə əmələ gələn omonimlər müxtəlifdir.

Alınma sözlər omonim cərgəsinin üzvü kimi iki şəkildə iştirak edir:
1. Heç bir dəyişiklik edilmədən, əslində olduğu kimi omonimləşən.

2. Fonetik və ya morfoloji dəyişiklik edilməklə omonimləşən.

Alınma sözlər əsasında müəyyənleşən omonim cərgələrin üzvlərinin hamısı alınma və ya biri alınma, o birisi isə əsil söz olur. Alınma sözlərdən düzələn omonim cərgələrə *xalis*, biri alınma, digəri isə əsil söz olan omonim cərgələrə *qarışıq* demək olar.

Ərəb mənşəli omonimlər. Aşağıdakı omonim cərgələrin üzvləri ərəb mənşəlidir:

Aləm (kainat) – **aləm** (çoxlu) – **aləm** (çox maraqlı)

Bəhs (mübahisə) – **bəhs** (əsərin bir hissəsi)

Fars mənşəli omonimlər. Belə omonimlərin hamısı fars mənşəli sözlərdən ibarətdir:

Bəhrə (vergi) – **bəhrə** (məhsul)

Bənd (buğum) – **bənd** (şeir bölgüsü) – **bənd** (sədd) – **bənd** (vurgun) – **bənd** (maddə)

Beynəlmiləl sözlü omonimlər:

Aksiya (*fr.* qiymətli kağız) – **aksiya** (*fr.* siyasi iş, çıxış)

Akt (*lat.* sənəd) – **akt** (*lat.* iclas)

Boks (*ing.* idman növü) – **boks** (*ing.* palata) – **boks** (*ing.* saçurma üsulu) və s.

Müxtəlif mənşəli qarışıq tipli omonimlər:

Bal (şirin maddə) – **bal** (*fars.* qanad) – **bal** (*fr.* rəqs gecəsi) – **bal** (*fr.* dərəcə)

Bar (*fars.* məhsul) – **bar** (*fars.* yük) – **bar** (*yun.* hava təzyiqi vahidi) – **bar** (*ing.* qəlyanaltı) – **bar** (*fr.* say; dayaz yer) – **bar** (*ing.* qazıma maşınının əsas kəsici hissəsi) – **bar** (kif)

Divan (*rus.* taxt) – **divan** (*fars.* zülm etmə) – **divan** (*fars.* külliyyat) və s.

Toponimiya yolu ilə yaranan omonimlər. Toponimləşmə yolu ilə əmələ gələn omonimlərə *toponimik omonimlər* də deyilir.

Coğrafi adlar ümumi məfhumların konkretləşdirilməsi və fərdiləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq əmələ gəlmiş və gəlməkdədir. Toponimləşmə ümumi məfhumların konkret ünvanla bağlanması prosesidir. Ümumi məfhumların konkretləşdirilməsi və fərdiləşdirilməsi nəticəsində eynicinsli şeylərin ümumi adını bildirən ümumi sözlər – adlar eyni zamanda xüsusi adları da ifadə edir. Onlar eynicinsli şeyləri bir-birindən fərqləndirərək xüsusiləşir, konkret – xüsusi ada çevrilir. Demək, bir söz həm apellyativ, həm də toponim kimi dərk edilir, işlədilir.

Ümumi söz konkret obyektə ifadə etdiyi zaman ilk mənəşindən assosiativ əlaqəsini zəiflədir, getdikcə ondan tamamilə ayrılaraq yeni xüsusi ada, konkret və tək bir məfhumə xidmət edən sözə çevrilir.

Toponimlər ümumi sözlərdən leksik-semantik, morfoloji və sintaktik üsullarla törəyir. Leksik-semantik üsul daha qədim və əsasdır. Çünki bu yolla yaranan toponimlər daha çoxdur.

Ümumi və toponim sözlər arasındakı qarşılıqlı əlaqə nəticəsində əmələ gələn toponimik omonimləri iki qrupa ayırmaq olar:

1. Ümumi sözlərin toponimlərə keçməsi.

2. Toponimlərin ümumi sözlərə keçməsi.

Ümumi isimlərin xüsusi isimlərə keçməsi ilə yaranan omonimlər. Maddi varlıqların, mənəvi və abstrakt anlayışların ümumi adını bildirən ümumi isimlər xüsusiləşdirir:

Durna (ümumi) – **Durna** (xüsusi); **kəklük** (ümumi) – **Kəklük** (xüsusi); **göyərçin** (ümumi) – **Göyərçin** (xüsusi).

Badam (ümumi) – **Badam** (xüsusi); **bənövşə** (ümumi) – **Bənövşə** (xüsusi); **qönçə** (ümumi) – **Qönçə** (xüsusi) və s.

Afət (ümumi) – **Afət** (xüsusi); **şəkər** (ümumi) – **Şəkər** (xüsusi); **şirin** (ümumi) – **Şirin** (xüsusi); **almaz** (ümumi) – **Almaz** (xüsusi); **qənbər** (ümumi) – **Qənbər** (xüsusi); **dəmir** (ümumi) – **Dəmir** (xüsusi); **zümürd** (ümumi) – **Zümürd** (xüsusi); **yaqut** (ümumi) – **Yaqut** (xüsusi) və s.

Xüsusi isimlərin ümumi isimlərə keçməsi ilə yaranan omonimlər. Bu üsulla əmələ gələn omonimləri iki qrupa bölmək olar:

1. İstehsal edən xüsusi yer adının istehsal etdiyi məhsulun adına verilməsi:

Sirab (xüsusi, yer adı) – **sirab** (ümumi, mineral su adı); **Boston** (xüsusi, yer adı) – **boston** (ümumi, parça adı); **Şeviot** (xüsusi, yer adı) – **şeviot** (ümumi, parça adı) və s.

2. İxtiraçının xüsusi adının icad etdiyi əşyaya verilməsi:

Amper (xüsusi) – **amper** (ümumi); **Kulon** (xüsusi) – **kulon** (ümumi); **Om** (xüsusi) – **om** (ümumi); **Volt** (xüsusi) – **volt** (ümumi); **Botkin** (xüsusi) – **botkin** (ümumi); **Qalife** (xüsusi) – **qalife** (ümumi); **Mauzer** (xüsusi) – **mauzer** (ümumi) və s.

Bənzətmə nəticəsində yaranan omonimlər. Tərkib və formaca bir-birinə bənzəyən əşya və ya hadisələr ayrı-ayrı deyil, bir sözlə, eyni fonetik tərkiblə ifadə olunur. Əvvəl mövcud olan əşyaya oxşar

olaraq meydana gələn əşya başqa sözlə deyil, əvvəlki əşyanın adı ilə adlandırılır. Beləliklə, bir söz iki məfhumu xidmət etməli olur. Əşya və ya hadisələrin bir-birinə bənzəməsi nəticəsində əmələ gələn omonimləri iki qrupa ayırmaq olar:

1. Əşyaların bir-birinə bənzəməsi ilə.

2. Eyni proses və hadisənin bir-birinə bənzəməsi ilə.

Əşyaların bir-birinə bənzəməsi yolu ilə yaranan omonimlər formal cəhətə əsaslanır; məsələn, **qitə** (yer) – **qitə** (şeyr forması); **qırma** (xırda küreciklər) – **qırma** (odun) – **qırma** (qayçı ilə vurulmuş); **qırov** (şehin donmuş zərrələri) – **qırov** (göz nöqsanı) və s.

Eyni proses və hadisələrin bir-birinə bənzəməsi nəticəsində yaranan omonimlərdə hadisələr bir-birinə ya tam, ya da qismən oxşayır; məsələn, **süzmə** (süzülmüş qatıq) – **süzmə** (plov növü); **basdırma** (gizlətmə) – **basdırma** (kabab növü); **ağacdələ**n (qış adı) – **ağacdələ**n (adət) və s.

Antonomaziya ilə yaranan omonimlər. Antonomaziya xüsusi adların müəyyən mənada ümumiləşdirilərək işlədilməsidir. Antonomaziya vasitəsilə omonimlər aşağıda göstərilən xüsusiyyətlərlə əlaqədar olaraq yaranır:

1. Həmin şəxsə xas olan və ya aid edilən keyfiyyətin mücərrəd mənada işlədilərək onun öz adı ilə ifadə olunması nəticəsində.

2. Əvvəl bu adı daşıyanın xüsusiyyətlərinin metaforik yolla həmin şəxsi ifadə edən xüsusi ada təbii nəticəsində.

Məsələn, *Demon, Morfey, Otello, Donjuan, Loğman, Məcnun, Koroğlu, Fərhad, Hacı Qara, Əzrail, İblis, Boykot* və s.

Otello (xüsusi ad) – **otello** (qısqanc); **Donjuan** (xüsusi ad) – **donjuan** (şəhvətpərəst); **Loğman** (xüsusi ad) – **loğman** (bilici həkim); **Məcnun** (xüsusi ad) – **məcnun** (aşiq); **Koroğlu** (xüsusi ad) – **Koroğlu** (igid); **Fərhad** (xüsusi ad) – **Fərhad** (qəhrəman); **Hacı Qara** (xüsusi ad) – **Hacı Qara** (xəsis); **Əzrail** (xüsusi ad) – **əzrail** (cəllad); **İblis** (xüsusi ad) – **iblis** (hiyləgər) və s.

Evfemizm yolu ilə yaranan omonimlər. Omonimlərin yaranmasında evfemizm xarakterli sözlərin də müəyyən rolu vardır.

Evfemizm əhvali-ruhiyyəyə pis təsir edə bilən söz və ifadələrin xoşagəlməz hadisənin təsir dərəcəsini yumşaldan və zəiflədən söz və ifadələrlə əvəz olunması nəticəsində yaranır. Belə əvəzlənmələr müxtəlif şərait, münasibət, məqsəd və səbəblə bağlıdır. Söz

və ifadələr öz həqiqi deyil, məcazi, dolay mənasında işlədilməklə evfemizm xarakterli olur.

Dildə söz və ifadələr evfemistik və həqiqi mənalarda işlədilərək yeni omonim cərgələr əmələ gətirir; məsələn, *sönmək, piyada, uzunqulaq, boz, xəstə, yuxulamaq, köçmək, dəm, yalquzuq, ağır-ağır-ağır* və s.

Sönmək (həqiqi, keçmək) – **sönmək** (evfemizm, ölmək)

Piyada (həqiqi, ayaqla getmək) – **piyada** (evfemizm, savadsız, küt)

Uzunqulaq (həqiqi, heyvan) – **uzunqulaq** (evfemizm, qanmaz, başa düşməz)

Xəstə (həqiqi, naxoş) – **xəstə** (evfemizm, dəli).

Təsadüfi səs uyğunluğu yolu ilə sözlərin omonimliyi. Omonimlərin bir qismi təsadüfi səs uyğunluğu nəticəsində yaranır. Bunların mənsəyi müxtəlifdir. Dilimizdə bu yolla əmələ gələn omonimlər müxtəlif səbəblərlə bağlı olaraq fərqə təsadüfən eyniləşir. Omonimlər ayrı-ayrı konkret dillərin leksik sistemi ilə bağlıdır. Müxtəlif sözlər səs uyğunluğuna görə omonim əmələ gətirir. Bu prosesdə yalnız semantik deyil, fonetik, morfoloji amillər də müəyyən rol oynayır.

Səs uyğunluğuna görə müxtəlif leksik sistemli dillərin sözləri omonim cərgə düzəldir. Müxtəlif dillərdə eyni səslənən, eyni fonetik tərkibli sözlər var. Həmin sözlər bir dilin lüğət tərkibinə – milli mətninə düşməyincə, dərk edilməyincə onlar həmin dildə omonim sözlər kimi diqqəti cəlb etməyəcəkdir. Lakin hər formaca uyğun gələn müxtəlif dillərə məxsus sözləri omonim kimi qəbul etmək olmur, çünki onlar omonim kimi çıxış edə bilmir.

Demək, istər alınma sözlər, istərsə də alınma sözlə milli sözlər o zaman bu və ya digər dildə omonim kimi işləyə bilər ki, onlar bir-birinə səs uyğunluğundan başqa, həm mənada müxtəlif olsun, həm də həmin dilin lüğət tərkibində milli sözlər kimi dərk edilsin, işlədilsin. Bu omonimləri üç qrupa ayırmaq olar:

1. Öz sözlərimizin təsadüfi səs uyğunluğu.

2. Alınma sözlərin təsadüfi səs uyğunluğu.

3. Alınma sözlərlə öz sözlərimizin təsadüfi səs oxşarlığı.

Sözlərimizin qanunauyğun səs uyğunluğun nəticəsində yaranan omonimlər: **sin** (ərəb əlifbasında bir hərfin adı) – **sin** (əyilmək); **çal** (ağarmış) – **çal** (vurmaq); **soy** – (nəsil) – **soy** (qarət etmək); **ov** (şikar) **ov** (doğramaq); **yay** (fəsil adı) – **yay** (yaymaq) və s.

240228

Alınma sözlərin təsadüfi səs uyğunluğu əsasında əmələ gələn omonimlər: **bəm** (ər. ön aşağı sim) – **bəm** (ər. üst), **bürç** (ər. qüllə) – **bürç** (ər. ulduzlar qrupu), **azad** (fars. ağac növü) – **azad** (fars. sərbəst), **val** (rus. plastinka) – **val** (rus. silindr) və s.

Alınma sözlərlə əsil sözlərdən yaranan omonimlər: **al** (qırmızı) – **al** (ər. mövhum surət); **ayə** (ər. mənalı cümlələrin hər biri) – **ayə** (sual, təəccüb mənasında); **alt** (bir şeyin aşağı hissəsi) – **alt** (it. alçaq səli); **as** (ər. təxallı qumar kağızı) – **as** (ər. sözü keçən) – **as** (fr. mahir təyyarəçi) – **as** (asmaq) və s.

Fonetik dəyişmə yolu ilə omonimlərin yaranması. Dilimizdə mövcud olan omonimlərin bir qismi fonetik dəyişmə prosesi ilə əlaqədar olaraq yaranmışdır. Söz kökündə səs düşümü, səs artımı və ya səslərin yer dəyişməsi hadisəsi nəticəsində dilimizdə omonim cərgələr əmələ gəlmişdir. Bu yolla müasir dilimizdə demək olar ki, omonim yaranmır.

Ayrılıqda heç bir mənə verməyən hər hansı bir səs söz tərkibində mənanın dəyişməsinə səbəb olur. Sözlün formaca dəyişməsi (səsin düşümü və ya səs artımı) nəticəsində formaca bir-birinə oxşar sözlər meydana çıxır. Bu sözlər dildə yeni məfhumu ifadə edən leksik vahid kimi dərk edilir.

Türk dillərində tarixən söz və şəkilçi üçün qapalı heca tipi xarakterik olmuşdur. Orxon-Yenisey abidələrinə əsasən demək olar ki, türk dillərinin oğuz-səlcuq budağından olan dillərdə, xüsusilə Azərbaycan dilində söz kökünün sonuncu hecası qapalı olmuşdur. Dilimizdə tarixən qapalı heca kimi işlənən söz kökləri indi açıq hecalı köklərə çevrilmişdir; məsələn, *ok<o, qarğay<qarğa, alaq<ala, kim<ki* və s. Sözlün son səsinin bu cür dəyişməsi, daha doğrusu, səs düşümü nəticəsində söz qapallıqdan açıq hecalılığa keçərək omonim sözlərin əmələ gəlməsində müəyyən rol oynamışdır.

Fonetik dəyişmə yolu ilə yaranan həmin yeni söz formaları dildə fonetik tərkibcə eyni, lakin başqa mənaya malik olan sözlərlə omonimləşir. Bu yolla omonim sözlərin yaranmasında aşağıdakı qaydaları müşahidə edirik:

1. Söz kökündəki səslərdən birinin düşməsi ilə omonim sözlərin yaranması. Sözlün səs düşümü nəticəsində dəyişməsi özünü iki şəkildə göstərir:

a) forma dəyişir, məzmun dəyişmir. Bu hadisə, əsasən, söz kökündəki “q”, “k” samitlərinin düşməsi ilə sözlün formasının dəyişdiyi, leksik-qrammatik mənanın isə sabit qaldığı zaman baş verir.

Dilimizdə işlədilən sarı sözü Orxon-Yenisey abidələrində sarıq şəklində olmuşdur. Sarıq sözü abidələrdə rəng, sifət mənalığında işlədilmişdir. Bu sözlün dəyişilmiş şəkli olan sarı sözü də dilimizin lüğət tərkibində həmin mənalarda işlədilir.

Ütü sözü ütük sözlündən “k” samitinin düşməsi ilə əmələ gəlmişdir. Daha doğrusu, ütük sözü indi ütü şəklində düşmüşdür. Ütük və ütü sözlərinin ifadə etdikləri mənalara arasında fərq yoxdur, fərq ancaq formalarındadır.

b) forma dəyişdiyi kimi, məzmun da dəyişir.

Söz kökündəki “q”, “k” samitləri düşməklə sözlün tərkibi və mənası dəyişir. Söz öz əvvəlki mənasından tamamilə uzaqlaşır, yeni mənalı söz kimi dərk edilir; məsələn, *alaq<ala, arıq<arı, acıq<acı, azıq<azı, yarıq<yarı, yuvaq<yuva, çatıq<çatı* və s.

Ala (is. dəri xəstəliyi) – **ala** (is. ziyanverici ot) – **ala** (sif. açıq-mavi rəng)

Arı (is. bal hasil edən cücü) – **arı** (sif. təmiz, pak)

Acı (sif. qəlbə toxunan) – **acı** (f. ürəyi yanmaq)

Azı (is. əsas diş) – **azı** (ədat, ön cüzi)

Yarı (is. bir şeyin hissəsi) – **yarı** (f. təmin olunmaq)

2. Söz kökünü müəyyən bir səsin artırılması ilə omonim sözlərin törəməsi:

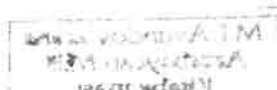
a) “q” samitinin artırılması ilə “bala”dan “balaq”, “qaba”dan “qabaq” sözü əmələ gəlmişdir: *bala → balaq, qaba → qabaq*. İndi *balaq* və *qabaq* sözləri omonim sözlər kimi işlədilir.

Balaq¹ – camışın balası

Balaq² – şalvarın aşağı hissəsi

b) “u” samitinin artırılması ilə omonim sözlərin yaranması. *Ağuş, qucaq* mənasında işlənən *qoyun* sözlərinə “u” saitinin artırılması ilə o, “qoyun” şəklində düşmüş və dilimizdə gövşək ev heyvanını bildirən “qoyun” sözü ilə omonim yuva düzəltmişdir.

3. Söz kökündəki səslərin dəyişməsi ilə omonim sözlərin əmələ gəlməsi. Bu hadisə sözlün əvvəlində, ortasında və sonunda özünü göstərir.

Aşiq → *aşiq*, *ağu* → *ağı*, *sövda* → *sevda*, *zəman* → *zaman*,
qazi → *qazı*, *axir* → *axır*, *axur* → *axır*, *qurt* → *qurd*, *bari* → *barı*,
baru → *barı*.

4. Söz kökündə səslərin dəyişməsi, düşməsi və artırılması nəticəsində omonim sözlərin əmələ gəlməsi:

Ayinə → *ayna*

əql → *ağıl*

*Ayna*¹ – *güzgü*

*Ağıl*¹ – *zəka, şüur*

*Ayna*² – *şəffaf*

*Ağıl*² – *mal saxlanılan yer*

Terminoloji omonimlər. Elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq meydana gələn müxtəlif məfhum və anlayışları ifadə edən sözlər xüsusiləşmiş məna kəsb edərək adi sözlərdən fərqlənir. Belə sözlər termin adlanır. Termin sözdür. Lakin hər söz termin olmur. Terminlər ümumi sözlərdən təkmənalılığı, az komponentliliyi, sinonimsizliyi və üslubi cəhətdən neytral olması ilə seçilir. Terminlər də adi sözlər kimi dilin lüğət tərkibinə daxildir, onun zənginləşməsində müəyyən rol var.

Söz termin kimi işləndikdə ifadəliliyini itirir və yeni əlaqə əldə edir. Termin ümumi ədəbi dil düşəndə yeni leksik məna kəsb edir və sözə çevrilir.

Terminologiya ilə ümumi ədəbi dil arasında həmişə kontakt və qarşılıqlı təsir olur, daim əvəz olunma gedir. Ümumi ədəbi dil sözlərindən əmələ gəlmiş terminlər özünü xüsusi omonimlər kimi göstərir. Söz terminə keçəndə öz mənbəyindən assosiativ əlaqəsini kəsir, müəyyən elm sahəsinə keçir. Sözlün semantik cəhətdən dəyişməsi nəticəsində xüsusi terminlər fondu yaranır. Həmin söz həm termin kimi, həm də ümumi ədəbi dildə işlənərək terminoloji omonim əmələ gətirir.

Nitq hissələrinin bir-birinə keçməsi ilə omonimlərin yaranması. Dildə omonimlərin bir qismi nitq hissələrinin bir-birinə keçməsi hesabına əmələ gəlir. Bir söz eyni formada müxtəlif nitq hissəsinə aid ola bilər. Bu vəziyyət yalnız əsas nitq hissələrinə aid olan sözlərdə deyil, köməkçi nitq hissələrinə daxil olan sözlərdə də özünü göstərir. Bir söz öz formasını saxlamaqla ya iki əsas nitq hissəsi, ya da biri əsas, digəri köməkçi nitq hissəsi kimi çıxış edir.

Türk dillərində sözlərin bir nitq hissəsindən digərinə keçməsi nəticəsində leksik-qrammatik omonimlər yaranmışdır. Bu proses təsadüfi yox, qanunauyğun bir hadisədir.

İsmin adverbiallaşması, sifətin substantivləşməsi, feli sifətlərin adyektivləşməsi, əsas sözlərin köməkçi sözlərə keçməsi nəticəsində leksik-qrammatik omonimlər yaranır. Müxtəlif kateqoriyalı sözlər formaca diferensiallaşmasa da, mənacə diferensiallaşaraq omonimləşir.

Söz bir nitq hissəsindən digərinə keçəndə öz fonetik formasını olduğu kimi saxlayır, leksik və qrammatik mənalərini ya mühafizə edir, ya da itirir. Öz əvvəlki leksik və qrammatik mənalərini mühafizə edən söz başqa nitq hissəsinə keçəndə yeni leksik və qrammatik mənalər, sintaktik funksiya kəsb edir. Bəzi sözlər isə əvvəlki leksik və qrammatik mənalərini tamamilə itirir və daxil olduğu nitq hissəsinin xüsusiyyətlərinə uyğun leksik və qrammatik mənalara, sintaktik funksiyaya yiyələnir.

Söz bir nitq hissəsindən digərinə ya müəyyən qrammatik əlamətlərin vasitəsilə, ya da heç bir qrammatik göstərici olmadan keçir. Formal göstəricisi olmayan sözün hansı nitq hissəsinə aid olmasının leksik və qrammatik mənalərinə, sintaktik funksiyasına görə müəyyənləşdirmək olar.

Həmin söz fonetik cəhətdən bir, semantik cəhətdən isə ikili xarakterli olur.

Nitq hissələri bir-birindən əşyaya münasibətinə, morfoloji əlamətinə, sintaktik funksiyasına və əlaqə yaratmasına görə seçilir.

Sözün əşyalıq, əlamətlik, hərəkətlik və s. kimi məzmunlara yiyələnməsi, ayrı-ayrı qrammatik formaların leksikləşməsi funksionallıq, fonetik və ya semantik qanunlarla bağlıdır. Sözlün mənacə genişlənməsi, sonra da ayrılması nəticəsində müxtəlif nitq hissələrinin daxilində fəaliyyət göstərərək leksik-qrammatik omonimlərin meydana gəlməsində əsas rol oynayır.

Sifətlərdən isimlərin törəməsi sifətlərin substantivləşməsi, isimlərdən sifətlərin əmələ gəlməsi, isimlərin atributivləşməsi ilə bağlıdır. Sifətlərin substantivləşməsi nəticəsində əlamət və keyfiyyət məzmunlu sözdə əşyalıq məzmunu yaranır, yəni həmin sözlər əlamət və keyfiyyət anlayışı ilə bərabər, əşyalıq məzmununu da qazanaraq omonim cərgəyə düzəldir; məsələn, **buynuzlu** (*sif.* buynuzlu olan) – **buynuzlu** (*is.* yem bitkisi); **burma** (*sif.* burulmuş) – **burma** (*sif.* sarğı) və s.

İsmin sifətləşməsi atributivləşmə yolu ilə olur. Əşyalıq məzmununa malik olan ismin keyfiyyət məzmunu kəsb etməsi metafora

– əşyalıq əlaqəsinin yer dəyişməsi nəticəsində yaranır; məsələn, **qaraçı** (is. xalq) – **qaraçı** (sif. həyasız); **qəhrəman** (is. əsərin əsas surəti) – **qəhrəman** (sif. igid); **əsil** (is. əsas) – **əsil** (sif. həqiqi) və s.

Bəlo omonimlərin isim və ya sifət olduğunu morfoloji əlamətlərinə, leksik və qrammatik mənalara və sintaktik funksiyalarına görə müəyyənləşdirmək olar.

Ümumi isimlərin omonimliyi xüsusi isimlərin omonimliyinə nisbətən çoxdur. Xüsusi isimlər ayrı-ayrı şəxsləri, əşyaları, hadisələri cynicinsli olan başqa şəxslərdən, əşyalardan və hadisələrdən fərqləndirən fərdi konkret addır. Ümumi isimlər isə konkret və məcazi mənalarda işlədilərək, oxşar əşyaların ümumiləşmiş adı kimi fəaliyyət göstərir. Bunlar öz əşyalıq mənalарını saxlamaqla yanaşı, yeni əlamət və keyfiyyət məzmunu da əldə edir.

Dilimizdə işlədilən fellərin bir qismi omonimləşir, feli omonim cərgələr əmələ gətirir. Feli omonimlər ismi omonimlərə nisbətən kəmiyyətə azdır. Fellərin omonimliyə meyli çox zəifdir. Fellərdə çoxmənalılığa meyil daha güclüdür, çünki onlar müxtəlif əşyaların bir-birinə bənzər hərəkətlərini icra edir, nominativ mənası, kommunikativ münasibəti dəyişir. Omonim fellərin kəmiyyətə azlığı, daha doğrusu, fellərdə omonimləşmənin zəifliyi “onların (felin) ifadə etdiyi hərəkət məfhumu əşya və onun tərkibində, üzərində olan ona məxsus əlamətdən daha abstrakt bir xarakterə malikdir. Bu isə müxtəlif əşyaya məxsus müxtəlif tərzli hərəkətlərin zaman və məkana görə eyni olması ilə izah edilir”¹. Fellərlə ifadə olunan hərəkət və əlaqə, adətən, daha ümumi abstrakt mahiyyətə malikdir, konkretlikdən azaddır. Məhz buna görə də fellərin omonimləşməyə meyil etməsi prosesi hərəkət məzmununa malik olan felin öz əsas mənasını saxlamaqla, onun məna çalarlığından birinin əsas mənadan “ayrılaraq yeni bir xüsusi mənaya malik məfhum kəsb etməsi üçün hərəkət tərzinin, zaman və məkən şəraitinin tamamilə dəyişməsi lazımdır ki, bu da çox çətin başa gələn proseslərdən biridir”².

Fellər başqa nitq hissələrindən məna strukturunun daha tutumlu və elastik olması ilə fərqlənir. Bu, fellərin qrammatik quruluşunun xüsusiyyətləri, mənacə birləşmə üsullarının və diferensiallaşmasının

müxtəlifliyi, sintaktik imkanlarının zənginliyi ilə bağlıdır. Fellər həm məna, həm də formaca zəngin və müxtəlifdir; onlar bir-birini tamamlayır. Bunlarda fellərin əsil forma və məzmun vohdəti vardır. Lakin fellərin kateqoriya və forma zənginliyi onların mənalарında əsaslı dönüş yarada bilmir. Çünki fel kateqoriya və formaların hamısı özünü təsriflənən bir felin formaları kimi göstərir. Həmin fel formaca dəyişsə də, müxtəlif olsa da, mənaları arasında yaxınlıq qalır. Məhz buna görə də fellərdə omonimlik isimlərdən azdır. Bu da təbiidir. Fellər müstəqim yox, məcazi mənada omonimləşir.

Omonim fellərə misal olaraq **alınmaq**, **alışmaq**, **vurulmaq**, **qurumaq**, **dolanmaq**, **əşmək**, **əkmək**, **keçinmək**, **keçirmək**, **oynatmaq**, **otarmaq**, **ötürmək**, **tutulmaq**, **üzülmək** və s. sözləri göstərmək olar. Bu fellərin hər biri müxtəlif hərəkət məfhumunu ifadə edir; məsələn, **alınmaq** (ələ gətirilmək) – **alınmaq** (incimək); **alışmaq** (odlanmaq) – **alışmaq** (öyrəşmək); **vurulmaq** (döyülmək) – **vurulmaq** (bənd olmaq); **qurumaq** (quru vəziyyətə düşmək) – **qurumaq** (üzülmək); **dolanmaq** (gəzmək) – **dolanmaq** (yaşamaq); **əşmək** (qazmaq) – **əşmək** (burmaq); **əkmək** (basdırmaq) – **əkmək** (rədd etmək) – **əkmək** (şümləmək) – **əkmək** (səpmək); **keçinmək** (ölmək) – **keçinmək** (yaşamaq); **keçirmək** (ötürmək) – **keçirmək** (səndürmək); **oynatmaq** (rəqs etdirmək) – **oynatmaq** (ələ salmaq); **otarmaq** (yemləmək) – **otarmaq** (aldatmaq); **ötürmək** (yola salmaq) – **ötürmək** (yemək); **tutulmaq** (həbs olunmaq) – **tutulmaq** (tutunlaşmaq); **üzülmək** (əldən düşmək) – **üzülmək** (dərilmək).

Morfoloji yolla omonimlərin əmələ gəlməsi. Dilimizin lüğət tərkibinin artmasında, zənginləşməsində, omonim cərgələrin yaranmasında morfoloji prosesin əhəmiyyəti daha çoxdur. İsim, sifət, fel köklərindən sözdüzəldici şəkildəliklə omonim cərgə düzəlir.

Morfoloji yolla əmələ gələn omonimləri iki qrupa bölmək olar:

1. Kökləri omonim olan sözlərdən düzələn omonimlər.
2. Kökləri omonim olmayan sözlərdən düzələn omonimlər.

Kökləri omonim olan düzəltmə omonimləri. Bu omonimlərin komponentləri həm köklərinə, həm də şəkildəliklərinə görə bir-biri ilə omonim münasibətdə olur. Məsələn:

Ağa – ağalıq (hökəmranlıq) – **ağa** – ağalıq (ağalara məxsus yer)

Ağ – ağartı (məhsul) – **ağ** – ağartı (görünən ağ şey)

Ayna – aynalı (tufəng) – **ayna** – aynalı (güzgüsü olan)

¹ S. Cəfərov. Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı. Bakı, 1959, səh. 12.

² Yəni orada

Aş – aşıq (plov üçün yararlı) – **aş** – aşıq (aşa qoyulmuş dəri)

Bağ – bağıq (bağ üçün yararlı, bağı çox olan yer) – **bağ** – bağıq (ip, sap)

Bağ – bağça (kiçik bağ, güllük) – **bağ** – bağça (tərbiyə müəssisəsi) və s.

Kökləri omonim olmayan düzəltmə omonimlər. Bu omonimlər ancaq şəkilçilərin vasitəsilə bir-birinə formaca tam uyğunlaşır. Sözlər şəkilçilərin köməyi ilə omonim cərgə əmələ gətirir:

Almalıq (çuxur yer, çökəklik) – **almalıq** (alma bağı)

Burğu (alət) – **burğu** (çubuq)

Vergi (dövlət rüsumu) – **vergi** (istedad)

Vurğu (zərbə) – **vurğu** (müəyyən səsini ucaldılması)

Arpalıq (arpa olan yer) – **arpalıq** (çökəklik)

Sintaktik yolla əmələ gələn omonimlər. Sintaktik yolla da omonimlər yaranır. Bu üsulla düzələn omonimlər əsasən yanaşma əlaqəsi əsasında cərgə əmələ gətirir. Məsələn:

Aypara (bir-iki günlük ay) – **aypara** (qadın bəzəyi)

Alacəhrə (quş adı) – **alacəhrə** (ağac)

Quşqonmaz (bitki) – **quşqonmaz** (uca, sıldırım)

Danabaş (qurd) – **danabaş** (küt, sarsaq)

İkibaşlı (iki başı olan) – **ikibaşlı** (kinayəli)

İkiüzlü (iki üzü olan) – **ikiüzlü** (yaltaq)

Karvanqıran (zəhərli ot) – **karvanqıran** (ulduz) və s.

Sintaktik yolla mürəkkəb ixtisarlardan da omonimlər əmələ gəlir:

AMM – Azərbaycan Milli Məclisi (1945–1946-cı illərdə)

AMM – Azərbaycan Modernləşdirmə Mərkəzi

AP – Assosiyetd Press

AP – Avropa Parlamenti

ASA – Azərbaycan Sahibkarlar Assosiasiyası

ASA – Azərbaycan Sosiologiya Assosiasiyası və s.

OMONİMLƏRİN TƏSNİFİ

Eyni və müxtəlif qrammatik kateqoriyalara aid sözlərin bir qismini fonetik tərkibcə eyni və ya yaxın, leksik və qrammatik mənaca eyni və ya müxtəlif olan sözlər təşkil edir. Bu sözlər həm dilin daxili imkanları, həm də alınma sözlər hesabına əmələ gəlir.

Formaca eyni, mənaca müxtəlif sözlərdən biri də omonimlərdir. Onların nitq hissələrinə münasibəti, tərkibləri, mənşəyi və növləri müxtəlifdir. Omonimləri müxtəlif şəkildə təsnif etmək olar. Onları mənşələrinə, əmələ gəlmələrinə, nitq hissələrinə, tərkiblərinə və quruluşlarına, mənə və qrammatik formalarına və s. görə qruplaşdırmaq olar.

Omonimləri təsnif edərkən onların aşağıdakı cəhətləri nəzərə alınmalıdır:

1. Səslənmə eyniliyi.

2. Yazılış eyniliyi.

3. Mənə müxtəlifliyi.

4. Eyni və müxtəlif nitq hissələrinə aidliyi.

Dilimizdə işlədilən omonimləri dil vahidlərinin omonimlik xarakterinə, omonim vahidlərin təamlı dərəcəsinə, mənşələrinə, mənşələrinə, morfoloji quruluşlarına, tərkiblərinə, mənalarına görə bölmək olar:

I. Dil vahidlərinin omonimlik xarakterinə görə. Bu prinsipə görə omonimlərin aşağıdakı növlərini göstərmək olar:

a) omonim morfemlər;

b) omonim sözlər;

c) omonim birləşmələr;

ç) omonim cümlələr;

d) qarışıq omonimlər: 1) Şəkilçi ilə sözün omonimliyi, 2) Sözün birləşməsinin omonimliyi, 3) Söz birləşməsi ilə cümlələrin omonimliyi.

II. Qrammatik formaların uyğunluğuna görə. Bu bölgüyə əsasən omonimləri iki yerə ayırmaq olar: *tam və natamam omonimlər*.

Tam omonimlər eyni nitq hissəsinə aid olub, bütün formalarında bir-biri ilə tam eynilik təşkil edən omonimlərdir; məsələn, **bağça** (is. kiçik bağ, güllük) – **bağça** (is. müəssisə); **dağ** (is. yüksəklik) – **dağ** (is. qəm) – **dağ** (is. yandırma); **top** (is. silah) – **top** (is. kos); **ləpə** (is. qoz, fındıq içi) – **ləpə** (is. dalğa) və s.

Natamam omonimlər müxtəlif nitq hissələrinə aid olub, köklərinə görə tam uyğun gəlir, sonra qəbul etdikləri formal əlamətlərə görə fərqlənir; məsələn, **köç** (is.) – **köç** (f.); **aş** (is.) – **aş** (f.); **at** (is.) – **at** (f.) və s.

Köç (isim) → **köçüm** (mənsüb.), **köçdür** (xəbərlilik)

Köç (fel) → köçmək (*məsdər*), köçdü (*keçmiş zaman*)

Aş (isim) → aşın (*viy. hal*), aşlar (*kəm.*)

Aş (fel) → aşmalı (*vacib*), aşır (*indiki zaman*)

At (isim) → atı (*təsirlik hal*), atın (*mənsub.*)

At (fel) → atacaq (*gələcək zaman*), ataraq (*feli bağ.*)

III. Mənşəyinə görə. Omonimlər mənşəyinə görə iki yere bölünür:

1. Bir kökdən əmələ gələnələr.

2. Müxtəlif köklərdən əmələ gələnələr.

Bir kökdən əmələ gələn omonimlərə *etimoloji semantik*, müxtəlif köklərdən əmələ gələn omonimlərə isə *tarixi* omonimlər deyilir.

Etimoloji omonimlər müxtəlif mənşəli olub, tarixən fonetik dəyişmə nəticəsində təsadüfən tələffüzəcə eyniləşən, qrafik cəhətdən eyni olan omonimlərdir; məsələn, **biz** (isim) – **biz** (əvəzlik); **çay** (bitki) – **çay** (axar su); **ton** (musiqi sədasi) – **ton** (ağırliq ölçüsü); **tər** (maye) – **tər** (təzə); **əqrəb** (kəfgir) – **əqrəb** (həşərat); **ərz** (yer) – **ərz** (anlatma); **kərə** (yağ) – **kərə** (qulağı qısa heyvan); **yal** (tük) – **yal** (it yemi); **çin** (rütbə) – **Çin** (ölkə) – **çin** (alət adı) – **çin** (doğru) və s.

Semantik omonimlər bir sözün bir və ya iki mənasının əsas məna ilə hər cür əlaqəsini kəşərək maksimal məna ayrılığına malik omonimlərdir; məsələn, **mürəkkəb** (rəng) – **mürəkkəb** (çətin); **mal** (əmtəə, əşya) – **mal** (heyvan); **gün** (günəş) – **gün** (müddət); **dad** (hiss) – **dad** (qışqırmaq); **bağ** (meyvəlik) – **bağ** (ip); **bel** (üzv) – **bel** (alət); **əsər** (yaradıcılıq işi) – **əsər** (iz) – **əsər** (təsir) və s.

IV. Əmələ gəlmələrinə görə. Omonimləri əmələ gəlmələrinə görə iki yerə ayırmaq olar:

1. Həmin dilin daxili imkanları hesabına əmələ gələnələr; məsələn, **üz** (isim) – **üz** (fel); **tut** (isim) – **tut** (fel); **yad** (isim) – **yad** (sifət) və s.

2. Başqa dillərdən alınma sözlər hesabına yarananlar; məsələn, **tab** (*fars. güc*) – **tab** (*fars. dözmə*); **tam** (*ər. dad*) – **tam** (bütöv); **parça** (*fars. material*) – **parça** (hissə); **para** (*pul*) – **para** (*ər. hissə*); **rast** (*fars. musiqi havası*) – **rast** (*fars. qarşılaşma*); **tas** (*ər. su qabı*) – **tas** (*ər. uduş dövrəsi*).

V. Morfoloji quruluşuna görə. Bu prinsipə görə omonimləri iki qrupa ayırmaq olar: *əsas və törəmə omonimlər*.

Əsas omonimlər tarixən bir-biri ilə əlaqədar olmamış sözlərdir; məsələn, **şam** (cisim) – **şam** (yemək); **şan** (qovuşlu mum) – **şan** (ad-san); **saz** (musiqi aləti) – **saz** (kefi kök); **sar** (quş) – **sar** (bürümək) – **sar** (ağac).

Törəmə omonimlər mənşəcə eyni olmuş, onların arasında əlaqə hiss olunur; məsələn, **şiş** (çubuq) – **şiş** (qabarma); **şor** (duzu çox olan) – **şor** (ağartı növü); **yaş** (maye) – **yaş** (nəm); **fəsil** (ilin dördüdə biri) – **fəsil** (əşərin hissəsi); **tağ** (kol) – **tağ** (hissə); **siyasət** (dövlətin yeritdiyi siyasət) – **siyasət** (hiylə).

VI. Omonimlərin tərkibcə bölgüsü. Dilçilik ədəbiyyatında omonimlərin tərkibcə iki – sadə və düzəltmə növü qeyd olunur. Azərbaycan dili materialları əsasında demək olar ki, omonimlər tərkibcə üçdür: *sadə, düzəltmə, mürəkkəb*.

Sadə omonimlər. Bu omonimlər həm fonetik amillər, həm də bir sözün mənaca obyektiv şəkildə inkişaf etməsi nəticəsində yaranır. Bunlar dilin öz sözləri və başqa dillərdən alınma sözlərdən ibarətdir; məsələn, **səfər** (*ər. yola çıxmaq*) – **səfər** (*ər. dəfə*); **sona** (erkək ördək) – **sona** (gözəl); **rəf** (*ər. ləmə*) – **rəf** (*ər. yox etmək*); **ocaq** (od qalanmış yer) – **ocaq** (nəsil); **saç** (tel) – **saç** (yaymaq) **göy** (rəng) – **göy** (səma) və s.

Düzəltmə omonimlər. Bu omonimlər etimoloji cəhətdən əlaqədar olan və olmayan sözlərdən şəkildə nisbətən əmələ gəlir. Düzəltmə omonimləri müəyyənləşdirmək nisbətən asandır. Çünki onlar dəqiq tarixi leksik axtarışlar tələb etmir. Bunlar sözyaratma və formayaratma prosesinin nəticəsidir; məsələn, **sağlıq** (sağlamlıq) – **sağlıq** (qədəh qaldırma); **donluq** (maas) – **donluq** (parça) və s.

Mürəkkəb omonimlər yanaşma və idarə əlaqələri əsasında sadə sözlərdən, sadə və düzəltmə sözlərdən yaranır. Mürəkkəb omonimlər sadə və düzəltmə omonimlərə nisbətən azdır və bunların çoxu termin kimi işlədilir; məsələn, **quşqonmaz** (bitki) – **quşqonmaz** (uca); **bağrıqara** (quş) – **bağrıqara** (kəderli); **alacəhrə** (quş) – **alacəhrə** (ağac); **ağzıbir** (həbsxana) – **ağzıbir** (sözü bir) və s.

VII. Mənalарına görə omonimlərin təsnifi. Azərbaycan dili materialı əsasında omonimlərin mənaca 5 növünü qeyd etmək olar:

1. Leksik omonimlər.
2. Leksik-qrammatik omonimlər.
3. Qrammatik omonimlər.

4. Qarışıq tipli omonimlər.

5. Funksional omonimlər.

Leksik omonimlər. Fonetik tərkibləri, qrammatik mənə və formaları eyni, leksik mənaları müxtəlif olan omonimlər leksik omonimlər adlanır; məsələn, **bazar** (alver yeri) – **bazar** (istirahət günü); **qaz** (quş) – **qaz** (fiziki maddə) – **qaz** (parça) və s.

Bazar – **bazar**, **qaz** – **qaz** – **qaz** omonim cərgələrin üzvlərinin fonetik tərkibləri eynidir. Eyni şəkildə tələffüz olunur, hamısı bir nitq hissəsinə – ismə aiddir və yazılışlarına görə də fərqlənir. Onları bir-birindən ayıran cəhət ancaq mənalarıdır.

Leksik omonimləri müəyyən edərkən sözlərin nominativ mənası və sintaktik cəhəti nəzərə alınmalıdır.

Hansı omonimləri leksik omonim hesab etmək olar? Aşağıda sadalanan tələblərə cavab verən omonimləri leksik omonim adlandırmaq olar:

1. Omonim cərgənin üzvləri fonetik tərkibcə eyni olmalıdır.
2. Qrammatik formaları eyni olmalıdır.
3. Qrafik və tələffüzcə tam eyniyyət təşkil etməlidir.
4. Bir nitq hissəsinə aid olmalıdır.
5. Leksik mənalarına görə müxtəlif olmalıdır.

Leksik omonimlərin əmələ gəlmə yollarını iki şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Bir-biri ilə əlaqədar olmayan müxtəlif mənşəli sözlərin səs formalarının tarixi inkişaf nəticəsində bir-birinə uyğun gəlməsi.

2. Çoxmənalı sözlərin mənalarından birinin əsas mənadan uzaqlaşması.

Səs uyğunluğu nəticəsində yaranan omonimlər aşağıdakı yollarla əmələ gəlir:

1. Sözlün mənaca inkişafı nəticəsində; məsələn, **öyrənmək** (bilmək) – **öyrənmək** (alışmaq); **ötmək** (keçmək) – **ötmək** (oxumaq); **oxşamaq** (bənzəmək) – **oxşamaq** (əzizləmək) və s.

2. Fonetik dəyişmə nəticəsində; məsələn, **dava** (*fars.* də'va) – **dava** (*ər.* dəva'); **dəf** (*ər.* dəf) – **dəf** (*ər.* dəf'); **axır** (*axur*) – **axır** (*ər.* axır); **ağıl** (mal-qoyun salınan yer) – **ağıl** (*ər.* əql) və s.

3. Alınma sözlərlə Azərbaycan sözlərinin uyğunlaşması nəticəsində; məsələn, **dad** (*fars.* fəryad) – **dad** (tam); **dar** (*fars.* dirək) – **dar** (sıx, geniş olmayan).

4. Ədəbi dil və dialekt sözlərinin fonetik tərkibcə eyniləşməsi nəticəsində; məsələn, **ala** (*ədəb.* qarışıq rəngli, açıq-mavi) – **ala** (*dan.* ağ ləkə) – **ala** (*məh.* alaq); **ahıcı** (*ədəb.* müştəri) – **ahıcı** (*ədəb.* yirtıcı) – **ahıcı** (*məh.* qov) və s.

5. Alınma sözlərin uyğunlaşması nəticəsində; məsələn, **kavaler** (*fr.* bir ordenlə bir neçə dəfə təltif olunmuş) – **kavaler** (*fr.* qadınla rəqs edən kişi); **kadet** (*fr.* hərbi məktəb) – **kadet** (*fr.* partiya adı); **kadr** (*fr.* səhnə) – **kadr** (*fr.* müəyyən sahədə çalışan heyət) və s.

Çoxmənalı sözlərdən törəyən leksik omonimlər bir sözün iki və ya daha çox mənasının ilkin mənə ilə əlaqəni kəsərək maksimal semantik ayrılması nəticəsində yaranır; məsələn, **basma** (rəng) – **basma** (məhür) – **basma** (kağız) – **basma** (naxış) – **basma** (çap); **beyt** (şeir parçası) – **beyt** (ev); **bəbək** (gözdəki qara dairəcik) – **bəbək** (qönçə); **bərə** (pusqu yeri) – **bərə** (sal) – **bərə** (sağın yeri); **bitirmək** (qurtarmaq) – **bitirmək** (yetidirmək) və s.

Leksik omonimləri nitq hissələrinə görə əsasən üç qrupa ayırmaq olar: ismi, sifəti, feli.

İsmi leksik omonimlər. Bu omonim cərgələrin üzvləri ancaq isimdən ibarətdir; məsələn, **əməl** (iş) – **əməl** (hesab əməliyyatının hər biri) – **əməl** (arzu, ümid); **ərz** (yer) – **ərz** (şikayət etmə) – **ərz** (yer) – **ərz** (şikayət etmə) – **ərz** (müddət); **əsər** (iş) – **əsər** (iz) – **əsər** (təsir); **əsmə** (çöl bitkisi) – **əsmə** (titrəmə) – **əsmə** (çarşabın bir növü); **zəfər** (qələbə) – **zəfər** (bəla); **zindan** (qazamat) – **zindan** (dəmiri döymək üçün alət) və s.

Sifəti leksik omonimlər. Belə omonimlərin üzvləri sifətə aid olur; məsələn, **simli** (teli olan) – **simli** (qanı zəhərlənmiş); **üzlü** (üzü olan) – **üzlü** (yağlı) – **üzlü** (həyasız); **biryerli** (bir yeri olan) – **biryerli** (həmyerli); **bağlı** (qapalı) – **bağlı** (bağı çox olan yer) – **bağlı** (məftun) – **bağlı** (əlaqədar); **duru** (sulu) – **duru** (şəffaf) – **duru** (xalis) və s.

Feli leksik omonimlər. Bunların üzvləri ancaq fel olur; məsələn, **bələnmək** (sarınmaq) – **bələnmək** (bulaşmaq); **qarışmaq** (müdaxilə etmək) – **qarışmaq** (dolaşmaq düşmək) – **qarışmaq** (bənd olmaq); **yetişmək** (dəymək) – **yetişmək** (çatmaq) – **yetişmək** (həddibüluğa çatmaq); **yoluxmaq** (xəstəliyə tutulmaq) – **yoluxmaq** (başa çəkmək); **işləmək** (iş görmək) – **işləmək** (bayıra getmək) və s.

Leksik-qrammatik omonimlər. Müxtəlif nitq hissələrinə aid olub, bir-birindən leksik və qrammatik mənalarına görə fərqlənən omonimlər *leksik-qrammatik* omonimlər adlanır.

Leksik-qrammatik omonimlərin komponentləri müxtəlif nitq hissələrinə aid olsa da, onlar səslənmələrinə və yazılışlarına görə eyni olur. Bunlarda ümumi cəhətlərlə yanaşı, fərdi, ancaq həmin nitq hissələrinə xas olan əlamətlər də vardır. Cərgənin üzvləri aid olduqları nitq hissələrinin formal əlamətlərini qəbul edir. Lakin bu formal cəhətlər onların mənasına təsir göstərmir; omonimliyinə mane olmur, işlənmə sahələrinin müxtəlifliyinə işarə edir. Demək, müxtəlif nitq hissələrinə aid olan sözlərin leksik-qrammatik omonim kimi işlənməsi onların qəbul etdikləri formal əlamətlərə əsasən yox, köklərinin mənacə müxtəlifliyinə, forma eyniliyinə görədir. Leksik-qrammatik omonimləri nitq hissələrinə görə belə qruplaşdırmaq olar; isim – sifət, isim – fel, sifət – fel, sifət – qoşma, say – fel, isim – nida, isim – ədat, fel – nida və s.

İsim və sifətdən ibarət leksik-qrammatik omonimlər: **kip** (*is. topa*) – **kip** (*sif. sıx*); **lopa** (*is. alov*) – **lopa** (*sif. iri*); **lülə** (*is. boru*) – **lülə** (*sif. bükülmüş*); **misri** (*is. mahnı növü*) – **misri** (*sif. kəsərli*); **nazlı** (*is. şaftalı növü*) – **nazlı** (*sif. dəcəl, ərköyün*) və s.

İsim və feldən ibarət leksik-qrammatik omonimlər: **an** (*is. ləhzə*) – **an** (*f. yada salmaq*); **ara** (*is. ortalıq*) – **ara** (*f. axtarmaq*); **bit** (*is. cücü*) – **bit** (*f. tamamlamaq*); **qır** (*is. qatı maddə*) – **qır** (*f. kəsmək*); **yağ** (*is. qida maddəsi*) – **yağ** (*f. yağışın düşməsi*); **yara** (*is. xəstəlik*) – **yara** (*f. lazım olmaq*) və s.

Sifət və feldən ibarət leksik-qrammatik omonimlər: **cır** (*sif. yabanı*) – **cır** (*f. parçalamaq*); **sıx** (*sif. qalın*) – **sıx** (*f. əzmək*); **çaş** (*sif. əyri*) – **çaş** (*f. özünü itirmək*) və s.

Leksik-qrammatik omonim cərgələrin üzvləri bir-birindən leksik və qrammatik mənalarına, qəbul etdikləri əlavə qrammatik formaların müxtəlifliyinə görə də fərqlənir.

Hansı omonimləri leksik-qrammatik omonim hesab etmək olar? Leksik-qrammatik omonimlərin əsas əlamətləri bunlardır:

1. Müxtəlif nitq hissələrinə aidlik.
2. Leksik və qrammatik mənaların fərqli olması.
3. Səslənmələrinə və yazılışlarına görə eynilik.
4. Mənşələrinin eyni və müxtəlif olması.

5. Sintaktik funksiyalarının müxtəlif olması.

6. Müxtəlif morfoloji paradıqmal və sintaktik funksiyalı olması. Azərbaycan dilində leksik-qrammatik omonimlər aşağıdakı yollarla əmələ gəlir:

1. Müxtəlif sözlərin fonetik tərkibcə təsadüfi uyğunluğu yolu ilə; məsələn, **yad** (isim) – **yad** (sifət); **yaz** (isim) – **yaz** (fel); **at** (isim) – **at** (fel); **gül** (isim) – **gül** (fel); **biz** (isim) – **biz** (əvəzlik); **min** (say) – **min** (fel) və s.

2. Nitq hissələrinin bir-birinə keçməsi yolu ilə; məsələn, **isim**:

<i>isim – sifət:</i>	<i>kök – kök</i>	<i>arı – arı</i>
<i>isim – fel:</i>	<i>qabar – qabar</i>	<i>tala – tala</i>
<i>isim – zərf:</i>	<i>qabaq – qabaq</i>	<i>baş-ayaq – baş-ayaq</i>
<i>sifət – isim:</i>	<i>ağ – ağ</i>	<i>göy – göy</i>
<i>sifət – zərf:</i>	<i>təzə – təzə</i>	<i>tərs – tərs və s.</i>

3. Omonim şəkilçilərin artırılması yolu ilə; məsələn, **keçmiş** (*is.*) – **keçmiş** (*f.sif.*) – **keçmiş** (*f.*); **gələcək** (*is.*) – **gələcək** (*f.sif.*) – **gələcək** (*f.*).

Qrammatik omonimlər. Qrammatik omonim nədir? Köklərinin omonim olub-olmamasından asılı olmayaraq sözlərə sözdüzəldici şəkilçilər artırmaqla əmələ gələn omonimləri qrammatik omonim adlandırmaq olar. Bu omonimlərin əsas əlamətləri aşağıdakılardır:

- 1) bunların üzvləri eyni nitq hissəsinə aid olur;
- 2) leksik mənaları müxtəlif, qrammatik mənaları eynidir;
- 3) yazılış və tələffüzçə isə tam eyni olur.

Qrammatik omonimlərə aid nümunələr: **aylıq** (maaş) – **aylıq** (bir aya aid iş); **aşılıq** (aşılıq sənəti) – **aşılıq** (oynaq sümüyün yeri); **atalıq** (ögey ata) – **atalıq** (ata üzərinə düşən vəzifə); **bağlama** (bağlanmış şey) – **bağlama** (deyişmə); **başlıq** (örtük) – **başlıq** (sərlövə); **başlıq** (süd pulu); **qazma** (daxma) – **qazma** (alət); **qazıntı** (faydalı süxurlar) – **qazıntı** (tör-töküntü); **yaylıq** (dəsmal) – **yaylıq** (yayda yetişən); **birlik** (ittifaq) – **birlik** (ölçüsü, nömrəsi, sayı və s. bir olan) və s.

Qarışıq omonimlər. Azərbaycan dilində leksik-qrammatik omonimlərlə yanaşı, qarışıq tipli omonimlər də vardır. Əgər leksik omonimlərin üzvləri bir nitq hissəsi ilə əlaqədardırsa, leksik-qrammatik

omonimlərin üzvləri iki nitq hissəsi ilə əlaqədardır. Bunların tərkibi leksik-qrammatik omonimlərdən ibarətdir.

Müxtəlif nitq hissələrinə aid olan, leksik və leksik-qrammatik omonimlərin qarışığından düzələn, azı üç üzvlü omonim cərgələri qarışıq omonimlər adlandırmaq olar; məsələn:

Al I (<i>isim</i>)	– hiylə
Al II (<i>isim</i>)	– xəyal (mövhüm surət)
Al III (<i>sifət</i>)	– qırmızı
Al IV (<i>fel</i>)	– götürmək
Artq I (<i>isim</i>)	– qalıq
Artq II (<i>ədat</i>)	– daha
Artq III (<i>sifət</i>)	– çox
Düz I (<i>isim</i>)	– sahə
Düz II (<i>sifət</i>)	– doğru
Düz III (<i>fel</i>)	– qoymaq
Düz IV (<i>zərf</i>)	– açıq
Düz V (<i>ədat</i>)	– ancaq və s.
Gəz I (<i>isim</i>)	– gərtik
Gəz II (<i>fel</i>)	– hərəkət etmək
Gəz III (<i>num. söz</i>)	– dəfə
Kəm I (<i>isim</i>)	– əskik
Kəm II (<i>sifət</i>)	– pis
Kəm III (<i>zərf</i>)	– az

Funksional omonimlər çoxmənalı sözlərin məna əlaqəsini itirməsi nəticəsində əmələ gəlir. Bunlar bir sözdən törəmə də, müxtəlif nitq hissələrinə aid olur, sintaktik funksiyaları da müxtəlifdir. Belə omonimlər çoxfunksiyalıdır.

Funksional omonimləri sözlərin səs tərkiblərinə, qrammatik mənalılarına, müxtəlif nitq hissələrinə aidiyyətinə, müxtəlif funksionallığına görə yox, mətnlə müəyyənləşdirmək mümkündür. Demək, bu omonimlər leksik mənalılarına görə deyil, sintaktik funksiyalarına görə müəyyən edilir. Yazılışları, formaları və səslənmələri eynidir. Məsələn, *düz, cəld, sakit, sərt, yaman, bərk, yaxşı, gözəl, pis* və s. Bu sözlər isimdən əvvəl gəldikdə sifət (*düz, cəld, sakit adam*), feldən əvvəl gəldikdə isə (*düz danışıq, cəld hərəkət edir, sakit*

danışır və s.) zərf olur. Belə omonimlər ancaq işlənmə yerlərinə və funksiyalarına əsasən müəyyənləşir. Bunlar sifət kimi işləndikdə təyin, zərf kimi işləndikdə isə zərflik olur.

OMOMORFEMLƏR

Dilimizin lüğət tərkibinin zənginləşməsində, çoxmənalı sözlərin və omonimlərin yaranmasında şəkilçilərin rolu çoxdur. Bu cəhətdən sözlərə əlavə olunaraq onlarda yeni məna yaradan şəkilçilər və qrammatik formaların leksikləşməsi prosesi daha əhəmiyyətlidir. Şəkilçilər ayrılıqda müstəqil işlədilib yeni məna ifadə etməyə də, yeni sözlərin yaranmasında, onlar arasında əlaqə yaratmaqda, təfəkkürümüzün təzahür formalarının qaydaya salınmasında, dilimizin sözyaratma prosesini müəyyənləşdirməkdə, qrammatik sistemin əmələ gəlməsində mühüm rol oynayır.

Dilimizdə işlədilən şəkilçilərin (sözdüzəldici və sözdəyişdirici) bir qismi eyni formalı, müxtəlif funksiyalıdır. Bu şəkilçilər səslənmələrinə, fonetik tərkiblərinə görə tam eyniyyət təşkil edir. Onlar əlavə olunduqları sözün ya mənasını dəyişir, ya da həmin sözün başqa sözlərlə müxtəlif münasibətini bildirir. Bir qismi isə formaca müxtəlif olsa da, mənacə ya bir-birinə yaxın, ya da əks olur. Bu cəhətdən dilimizdəki şəkilçiləri üç qrupa ayırmaq olar:

1) formaca eyni, mənacə müxtəlif olanlar (omonim və çoxmənalı şəkilçilər);

2) formaca müxtəlif, mənacə bir-birinə yaxın və ya eyni olanlar (sinonim və dublet şəkilçilər);

3) formaca müxtəlif, mənacə bir-birinə əks olanlar (antonim-şəkilçilər).

Dilimizdə isim və sifət düzəldən **-şünas, -saz, -baz, -kar;** sifətin azaltma dərəcəsinin şəkilçiləri (**-sov, -ımtıl, -mıtraq, -raq;** feli bağlama şəkilçiləri (**-ıb, -araq, -anda, -dıqca, -ınca, -alı, -madan, -məmiş, -ikən**) sinonim şəkilçilərdir. **-sız (-siz, -suz, -süz), -bi, -ba, -li, -ov, -zadə** şəkilçiləri isə dublet şəkilçilərdir.

Antonim şəkilçilər, demək olar ki, dilimizdə yox dərəcəsinədir. Antonim şəkilçilərə **-lı (-li, -lu, -lü), -sız (siz, -suz, -süz)** şəkilçilərini nümunə göstərmək olar.

Çoxmənalı və omonim şəkilçilər sinonim və antonim şəkilçilərdən həm forma, həm də mənaca fərqlənir. Ona görə də onlar arasında hüddud qoymaq, onları bir-birindən ayırmaq asandır. Çoxmənalı, omonim, sinonim və antonim şəkilçiləri bir-birindən fərqləndirərkən onların formasına, mənasına və funksiyasına əsaslanmaq lazımdır.

Sözdüzəldici omonim şəkilçilər müxtəlif mənalı və formalı sözlərə əlavə edilərək onlardan müxtəlif mənalı yeni sözlər əmələ gətirir. Bu şəkilçilərin əmələ gətirdiyi yeni sözlərin hamısı deyil, bəzisi omonim kimi çıxış edir.

Bu və ya digər şəkilçinin konkretləşdirici rolunu, mənasını söz vasitəsilə bilmək olar. Şəkilçilərin sözyaratma, sözdəyişmə və formayaratma keyfiyyəti ancaq sözdə müəyyənləşir, mənalı: qəti olaraq dəyişir. Ona görə də şəkilçilərin sözdüzəldici və ya sözdəyişdirici olmasını, omonimliyini sözsüz təsvir etmək olmaz.

Sözdüzəldici şəkilçilərin müəyyən hissəsi öz səs tərkibinə görə bir-birinə uyğun gələn kimi, onlar sözdəyişdirici və forma düzəldən şəkilçilərlə də eyniləşə bilər.

Sözdüzəldici omomorfevlər dildə mövcud olan başqa morfevlərdən həm mənasına, həm də funksiyasına görə əsaslı fərqlənir. Sözlün strukturunda onların başqa morfevlərlə birləşmə qayda və qanunları müxtəlifdir. Sözdüzəldici morfevlərin bir nitq hissəsi daxilindəki omonimliyinə nisbətən müxtəlif qrammatik və ya leksik-qrammatik kateqoriyaların şəkilçilərinin omonimliyini təyin etmək daha asandır, çünki bunların mənası və funksiyası gözə tez deyir, müxtəlif sözlərdən müxtəlif mənalı və funksiyalı sözlər alınır.

Bir və ya müxtəlif kateqoriyaya aid olan şəkilçilərin omonimliyini, əsasən, məna və funksiya meyarları əsasında müəyyənləşdirmək olar. Dilimizdəki omomorfevlər, əsasən, üç nitq hissəsində özünü göstərir: isim, sifət, fel.

Şəkilçilər öz ilk formasını saxlamaqla, abstraktlaşma və ümümləşmə nəticəsində söz yaratma imkanını genişləndirərək çoxmənalı olduğu kimi, əlavə olunduqları sözlərin məna və funksiyalarında dəyişiklik yaratmaqla da omonimləşir.

Çoxmənalı morfevlərə felin məchul və qayıdış növlərinin (-il, -ın), xəbərlik və şəxs kateqoriyalarının və s. şəkilçilərini aid etmək olar.

Azərbaycan dilində elə şəkilçilər var ki, onları həm omonim, həm də çoxmənalı şəkilçilər kimi qəbul etmək mümkündür. Bunları bir-birindən ayırmaq çətindir, çünki hər ikisi formaca eynidir, eyni nitq hissəsi daxilində fəaliyyət göstərir. Şəkilçilərin omonim və çoxmənalı kimi olması təbii. Omonim şəkilçilərin bir qismi təsadüfi səs uyğunluğu nəticəsində yaranırsa, digər qismi çoxmənalılıqdan əmələ gəlmişdir. Çoxmənalı şəkilçilər məna əlaqələrini itirərək omonimləşmişdir.

Şəkilçinin omonim və ya çoxmənalı olmasını müəyyənləşdirərkən aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

1. Omomorfevlər müxtəlif mənalı şəkilçilərdir. Polisemantik morfevlər isə bir-biri ilə mənaca əlaqədardır, bir mərkəzdə birləşir.

2. Omomorfevlərin sözyaratma imkanı müxtəlifdir. Onlar müxtəlif paradigmalıdır. Polisemantik morfevlərin isə sözyaratma imkanı eynidir, bir paradigmalıdır.

3. Omomorfevlərin funksiyası müxtəlif, çoxmənalılarınkı isə eynidir.

4. Sinonimi olan şəkilçilər polisemantik, sinonimi olmayanlar isə omonim olur.

Şəkilçinin omonimliyi sözlün mənasından, qrammatik təbiətindən, şəkilçinin xüsusiyyətindən asılıdır. Omonim və çoxmənalı şəkilçiləri bir-birindən məna və funksiyaya görə fərqləndirərkən tarixi faktlara yox, dilin müasir faktlarına əsaslanılmalıdır. Çünki diaxronik planda şəkilçi öz formasını, mənasını və funksiyasını dəyişə bilər. Müəyyən bir dövrdə omonim olan şəkilçilər başqa bir dövrdə öz omonimliyini itirir və ya əksinə, omonim olmayan şəkilçilər omonimləşər. Məhz buna görə də şəkilçilərin omonimliyinə sinxronik planda yanaşmaq lazımdır.

Şəkilçilərin omonimliyinə toxunarkən onların fonetik çoxvariantlılığı da nəzərə alınmalıdır. Şəkilçilərin əsas variantları kimi qeyri-əsas variantları, əsas və qeyri-əsas variantları da omonim olur.

Şəkilçilər bir-biri ilə omonim münasibətdə olduğu kimi, onlar sözlərlə də formaca uyğunlaşaraq omonim kimi çıxış edir.

Dildə omomorfevlərin olmasına təsadüf nəticəsi kimi yox, dilin daxili inkişaf qanunauyğunluğu kimi baxılmalıdır. Qrammatik şəkilçilərin bir qismi qanunauyğunluq nəticəsində öz əvvəlki mənasını saxlamaqla bərabər, əlavə olunduqları sözləri yeni leksik vahidə

çevirə bilən mənə da kəsb etməklə yeni leksik şəkilçilərin yaranmasına səbəb olur (məsələn, *-acaq, -ar, -maq, maz* və s.).

Səslənmələrinə və yazılışlarına görə cəmi, mənə və funksiyaca fərqli olan şəkilçiləri omonim şəkilçilər kimi qəbul etmək olar.

Azərbaycan dilində omomorfevlər aşağıda göstərilən yollarla yaranır:

- 1) şəkilçilərin tələffüzçə və yazılışca təsadüfi eyniləşməsi;
- 2) çoxmənalı şəkilçilərin mənə və vəzifəcə genişlənərək çoxmənalılıqdan uzaqlaşması;
- 3) mənbəyində ayrıca söz kimi işləyən vahidlərin dilimizdə şəkilçi mövqeyinə keçməsi;
- 4) başqa dillərdən sözlə birlikdə şəkilçilərin alınması;
- 5) qrammatik şəkilçilərin leksik, leksik-qrammatik şəkilçi yerinə keçməsi;
- 6) şəkilçidən şəkilçinin törəməsi (*-lıq* → *-lı, laq* → *la, maq* → *ma* və s.);
- 7) şəkilçilərin fonoloji dəyişməsi (reduksiya, substantivləşmə, assimilyasiya, fonetik divergensiya, morfoloji cəhətdən ayrılma).

Omonim şəkilçiləri 4 qrupa ayırmaq olar:

1. Leksik şəkilçilərin omonimliyi (omonim-leksik şəkilçilər).
2. Qrammatik şəkilçilərin omonimliyi (omonim-qrammatik şəkilçilər).
3. Leksik-qrammatik şəkilçilərin omonimliyi.
4. Qrammatik-leksik şəkilçilərin omonimliyi.

I. Leksik şəkilçilərin omonimliyi. Omonim leksik şəkilçilər müxtəlif məthumlar ifadə edən leksik vahidlər əmələ gətirir. Bunlar bir və ya bir neçə nitq hissəsini əhatə edir. Leksik omomorfevlər formaca eyni, məzmunca müxtəlifdir. Bunları həm omonim sözlərə, həm də omonim olmayan sözlərə əlavə etmək olar. Leksik omomorfevləri omonim sözlərə əlavə etdikdə onlardan yenə omonim sözlər yaradır, omonim olmayan sözlər əlavə olunduqda isə onların bir qismini omonimləşdirir; məsələn, omonim sözlərdən: *sür(mək)* → *sürü* (isim) – *sürü* (mək); *göy* → *göyər* (cücərmək) – *göyər* (soyuqdan rəngi göy rəngə çalmaq).

Omonim olmayan sözlərdən: *turş* → *turşu* (isim) – *turşu* (fel); *kəs(mək)* → *kəsir* (əməliyyat) – *kəsir* (qalıq) və s.

Azərbaycan dilində leksik omomorfevlər aşağıdakılardır:

-a (-ə) – **-a** (-ə), **-i** (-i, -u, -ü) – **-i** (-i, -u, -ü), **-la** (-lə) – **-la** (-lə), **-lı** (-li, -lu, -lü) – **-lı** (-li, -lu, -lü), **-ov** – **-ov**, **-sız** (-siz, -suz, -süz) – **-sız** (-siz, -suz, -süz), **-kı** (-ki, -ku, -kü) – **-kı** (-ki, -ku, -kü).

II. Qrammatik şəkilçilərin omonimliyi. Bu şəkilçilərə ismin yiyelik, yönlük və təsirlik hallarının, mənsubiyyət kateqoriyasının şəkilçiləri, felin əmr şəklinin (birinci şəxsin tək, ikinci şəxsin cəmi) şəxs sonluğu, arzu şəklinin şəkli əlaməti, kəmiyyət və felin üçüncü şəxsinin bildiren cəm şəkilçiləri daxildir. Omonim qrammatik şəkilçilər bir-birindən funksiyalarına görə fərqlənir.

Qrammatik omomorfevlər bunlardır:

-a (-ə) – **-a** (-ə), **-i** (-i, -u, -ü) – **-i** (-i, -u, -ü), **-ib** (-ib, -ub, -üb) – **-ib** (-ib, -ub, -üb), **-im** (-im, -um, -üm) – **-im** (-im, -um, -üm), **-lar** (-lər) – **lar** (-lər), **-in** (-in, -un, -ün) – **-in** (-in, -un, -ün).

III. Leksik-qrammatik şəkilçilərin omonimliyi. Leksik və ya qrammatik şəkilçilərin omonimliyində nisbətən, leksik-qrammatik şəkilçilər arasında omonimlik daha çoxdur. Bunlar həm mənalara, həm də funksiyalarına görə tam omonim cütlük kimi işlədir. Buraya müxtəlif kateqoriyaların əlamətləri və sözyaratma imkanları daxildir. Omonim olan leksik və qrammatik şəkilçilər tarixən qrammatik olmuş, sonra leksikləşməyə meyl etmişdir. Qrammatik şəkilçilər inkişaf nəticəsində iki qrupa – leksik və qrammatik şəkilçiyə ayrılmaqla omonimləşmişdir. Bunlar formaca eyni olsa da, mənə və funksiyaca müxtəlifdir; məsələn, *-ış* (*iş, -uş, -işi*) şəkilçisi əslində felin qarşılıqlı və müştərək növünü düzəldən şəkilçi olmuşdur. İnkişaf əlaqədar onun həcmi genişlənməmiş, yeni funksiyaya yiyələnmiş, yeni sözyaratma imkanı əldə etmiş, fərdən isim düzəltmişdir. İndi *-ış* bir deyim, formaca eyni olan iki şəkilçi kimi götürülməlidir.

Azərbaycan dilində aşağıda sadalanan leksik və qrammatik şəkilçilər bir-biri ilə omonim münasibətdə olur:

-a (-ə) – **-a** (-ə), **-aq** (-ək, -q, -k) – **-aq** (-ək, -q, -k), **-ar** (-ər) – **-ar** (-ər), **-araq** (-ərək) – **-araq** (-ərək), **-acaq** (-əçək) – **-acaq** (-əçək), **-ək** – **-ək**, **-da** (-də) – **-da** (-də), **-dan** (-dən) – **-dan** (-dən), **-dar** (-dər), **-dar** (-dər), **-dir** (-dir, -dür, -dür) – **-dir** (-dir, -dur, -dür), **-i** (-i, -u, -ü) – **-i** (-i, -u, -ü), **-ıq** (-ik, -uq, -ük) – **-ıq** (-ik, -uq, -ük), **-im** (-im, -um, -üm) – **-im** (-im, -um, -üm), **-in** (-in, -un, -ün) – **-in** (-in, -un, -ün), **-caq** (-çək) – **-caq** (-çək).

IV. Qrammatik və leksik şəkilçilərin omonimliyi. Belə şəkilçilərə feli sifət düzəldən şəkilçiləri (-miş, -miş, -muş, -müş; -acaq, -əcək; -ar, -ər; -malı, -məli; -ası, -əsi) və felin zaman (-miş, -miş, -muş, -müş; -acaq, -əcək; -ar, -ər), vacib (-malı, -məli) və lazım (-ası, -əsi) şəkilçilərinin şəkilçilərini aid etmək olar. Bunlar formaca bir-birinə oxşasa da, müxtəlif məzmunlar, müxtəlif formalar yaradan şəkilçilərdir. Bu şəkilçilərin feli sifət, felin zaman və forma şəkilçiləri olduğunu yerinə, roluna və vəzifələrinə görə müəyyənləşdirmək olar. Feli sifət şəkilçiləri kimi onların da fel köklərinə əlavə olunaraq əmələ gətirdikləri sözlər tərkib daxilində əşyanın və ya hadisənin keyfiyyətini ifadə edir, *hansı?* sualına cavab olur, təyin vəzifəsində çıxış edir; məsələn, *solmuş* (çiçək), *gələcək* (zaman), *yəmali* (xörək), *deyiləsi* (söz).

Felin zaman və forma şəkilçiləri kimi bunlar da işin müəyyən zaman daxilində icrasını, icrası lazım və vacib olan hərəkəti ifadə edir, aid olduğu sözdən sonra gəlir, cümlənin xəbəri olur; məsələn, *çiçək solmuş, zaman gələcək, xörək yəmali, söz deyiləsidir* və s.

SÖZLƏRLƏ ŞƏKİLÇİLƏRİN OMONİMLİYİ

Dildə yalnız müstəqim mənalı sözlər deyil, müstəqim mənalı sözlərlə şəkilçilər də omonim münasibətdə olur. Deməli, leksik mənalı sözlər kimi sözlərlə şəkilçilər və ayrı-ayrı şəkilçilər də formaca eyni, mənacə müxtəlif ola bilər. Dilimizdə eyni səs kompleksli vahidlər həm müstəqim leksik vahid, həm də şəkilçi kimi işlədilir. Müasir Azərbaycan dilində həm söz, həm də şəkilçi kimi işlənən *dar, sən, siz, süz, inci, un, dan, dən, daş, iş, aş, sin, tay, xana, xor, cil, gər, gil, gün, lay, maz* və s. vahidlərin fonetik və qrafik cəhətdən eyniləşməsi müxtəlif amillərlə bağlıdır. Onların bir qismi müstəqim sözlərin şəkilçiləşməsi, bir qismi başqa dildən alınması, bir qismi təsadüflə, digər bir qismi isə dilin daxili inkişaf qanunu ilə bağlıdır. Bunlar bir-birindən mənacə fərqlənsə də, fonetik tərkibcə və tələffüzçə eyniləşdikləri üçün omonimləşmişdir. Bunların müstəqim söz və ya şəkilçi olduğunu, müstəqil işlədilib-İşlədilmədiyini, müstəqim məna ifadə edib-etmədiyini mətnə, situasiyaya, nitqə əsasən müəyyənləşdirmək olar; məsələn, *Siz*

*özünüzün vicdanən casus olmadığınızı göstərməklə xalqı inandır-
malısınız* (M.S.Ordubadi); *Mübahisəsiz məsələni həll etmək asandır.*

Deməli, dilimizin lüğət tərkibindəki sözlərin bir qisminin öz müstəqimliyini saxlamaqla şəkilçi mövqeyinə keçməsi nəticəsində eyni formalı müxtəlif vahidlər yaranmışdır. Bu da həmin vahidlərin omonimləşməsinə (sözlə şəkilçilərin) səbəb olmuşdur.

Hal-hazırda dilimizdə omonim cərgə yaradan xeyli söz və şəkilçi vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

al – al, ala – ala, ataq – ataq, alı – alı, an – an, ar – ar, araq – araq, at – at, ac – ac, aş – aş, baz – baz, var – var, qan – qan, qın – qın, qır – qır, dan – dan, dar – dar, daş – daş, dən – dən, dər – dər, duz – duz, dur – dur, ək – ək, əl – əl, ələ – ələ, əli – əli, əm – əm, ən – ən, ər – ər, ət – ət, iş – iş, yar – yar, yaraq – yaraq, yun – yun, kar – kar, kəm – kəm, ki – ki, kin – kin, kür – kür, gər – gər, gəc – gəc, gil – gil, gün – gün, laq – laq, lək – lək, maz – maz, mal – mal, ov – ov, saz – saz, sal – sal, san – san, sən – sən, siz – siz, siz – siz, sin – sin, sın – sın, süz – süz, tay – tay, tik – tik, ud – ud, un – un, ün – ün, xana – xana, xor – xor, xar – xar, cil – cil.

SİNTAKTİK OMONİMLƏR

Sintaktik omonimlər müxtəlif məzmunlu sintaktik vahidlərin – söz birləşmələri və cümlələrin formaca bir-birinə uyğun gəlməsi nəticəsində yaranır.

Sintaktik omonimlərdə söhbət sintaktik vahidlərin omonimliyindən getməlidir. Sintaktik vahidlər isə söz birləşmələri və cümlələrdir. Sintaktik omonimlər üçün əsas əlamətlər aşağıdakılardır:

- 1) ən azı iki sintaktik vahid iştirak etməli;
- 2) həmin vahidlər formaca eyni və ya oxşar, mənacə müxtəlif olmalı;
- 3) leksik tərkib və qrammatik formaca bir-birinə uyğun gəlməli;
- 4) omomodellərdə sözlər kəmiyyətçə bərabər olmalı;
- 5) sözlərin sıracə eyniliyi;
- 6) intonasiya uyğunluğu.

Bu əlamətlərə uyğun gələn eyni formalı, müxtəlif mənalı söz birləşmələri və cümlələr omonim söz birləşmələri və cümlələr kimi izah oluna bilər.

Nəzəri dilçilik ədəbiyyatında sintaktik omonimləri müəyyən-
ləşdirmək üçün: sözyaratma, sinonimlik, morfoloji, sintaktik, seman-
tik və s. müxtəlif meyarlar tətbiq edilir.

Sözyaratma və sinonimlik meyarları sintaktik omonimlərin təbiətinə
uyğun gəlir. Sözyaratmada sözlərin yeni sözyaratma imkanı nəzərə
alınır. Birləşmələrdə isə sözlərin yaranması deyil, birləşməsi əsasdır.

Omonim frazeoloji vahidlər müxtəlif sinonim cərgələrdə istifadə
etsələr də, onların sinonimləri ilə mənaları arasında heç bir mənə
ümmiliyi olmur.

Sintaktik meyarda söz birləşmələri və cümlələrin quruluşu, tə-
kibi, formalaşması, distibusiyların məcmuyu nəzərdə tutulur. Mor-
foloji ölçüdə birləşmələrin və cümlələrin eyniliyi, müxtəlif əla-
qələri, müxtəlif paradigmalara aid olması nəzərə alınır. Semantik
mətləri, müxtəlif paradigmalara aid olması nəzərə alınır. Semantik
meyarda isə eyni formalı vahidlərin ifadə etdikləri mənaların müx-
təlif olması əsas götürülür. Sintaktik omonimlərdə də leksik omo-
nimlər kimi mənə meyarı əsasdır. Çünki əvvəla, bu meyarla söz
nimlərin və cümlələrin mənəyə fərqli olub-olmaması, ikincisi,
onlarda mənə əlaqəsinin qırılma dərəcəsi müəyyənləşdirilir. Nəha-
yə, üçüncüsü, omonimlərin özü nə qrammatik, nə də sintaktik deyil,
xalis semantik hadisədir.

Əlbəttə, sintaktik omonimləri müəyyən etmək üçün sintaktik və
morfoloji meyarların da müəyyən rolu var, lakin əsas deyildir. Ona
görə də mənə meyarı əsas, sintaktik və morfoloji meyarlar isə
ikinci dərəcəlidir.

Sintaktik omonimləri iki qrupa ayırmaq olar:

1. Söz birləşmələrinin omonimliyi.
2. Cümlələrin omonimliyi.

OMONİM SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ

Sözlər birləşərək müxtəlif tipli söz birləşmələri əmələ gətirir.
Birləşmələri üç qrupa ayırmaq olar:

1. Müstəqim – həqiqi mənada işlədilən söz birləşmələri (*Əlinin
kitabı, şagirdin dəftəri, qızıl saat* və s.).
2. Müstəqim və məcazi mənəli söz birləşmələri (*əldən düşmək,
əl tutmaq, əl qaldırmaq, əl vurmaq, yoldan çıxmaq, baş çəkmək* və s.).

3. Məcəzi mənəli söz birləşmələri (*baş aparmaq, baş çəkmək, başa
salmaq, baş çıxarmaq, dila tutmaq, ürək vermək, göz yetirmək* və s.).
Sərbəst birləşmələr sözlərin həqiqi, keçid birləşmələr həqiqi və
məcazi, sabit birləşmələr isə məcazi mənalarına əsaslanır.

Müstəqim mənəli söz birləşmələrinin komponentləri həm ayrı-
lıqda, həm də birləşmə daxilində sərbəst işlədilir. Belə birləşmələr
ancaq bir mənə ifadə edir. Bunlar omonim birləşmələr əmələ
gətirmir. Həqiqi və məcazi mənəli birləşmələr keçid xarakterlidir:
həm həqiqi, həm də məcazi mənəyə daşıya bilər. Belə birləşmələr iki
və daha artıq mənə kəsb edir. Məcəzi mənəli birləşmələr sabit
birləşmə kimi formalaşmışdır. Bunlar ancaq məcazi mənada çıxış
edir. Bu birləşmələr də bir neçə mənada işlədilir.

Dilimizdəki omonim birləşmələr keçid və sabit səciyyəli birləş-
mələr əsasında yaranır.

Sözün həqiqi mənəsi əsasında əmələ gələn söz birləşmələri *sərb-
bət birləşmə* adlanır. Komponentləri əsas mənələrdə işlədilsələr
də, bir-biri ilə əlaqələndirilmir. Dilə hazır şəkildə gəlməyib, fikir
mübadiləsi prosesində dilin qrammatik quruluşunun müəyyən qay-
daları əsasında yaranır.

Sərbəst birləşmələr sintaktik vasitələrlə meydana çıxır. Onun
tərəfləri bir-biri ilə qrammatik cəhətdən bağlı olsa da, aralarında
struktur əlaqə yoxdur. Əlaqə birləşməyə bütövlükdə aid olmur. Belə
birləşmələr sözlərin xarici əlaqələri ilə bağlıdır. "Birləşən sözlər-
dəki xarici əlaqə müxtəlif tipli olur; onlar birləşmənin komponenti
funksiyasını icra edən sözün valentlik münasibətinə əsaslanırlar;
nitq situasiyasının tələblərinə uyğun olaraq nitq axınında həmin
əlaqələr vasitəsilə birləşmə yayılır"¹.

Keçid (bir mənəsinə görə) və sabit birləşmələrdə sözlər ara-
sında mənəyə daxili əlaqə mövcuddur. Onlar sintaktik vasitələrlə
yaranmış, dildə hazır şəkildə işlədilir. Tərəfləri arasında struktur
əlaqə olur ki, bu, bütövlükdə birləşməyə aiddir.

Sözlər bir-biri ilə sərbəst və sabit şəkildə birləşərək yeni key-
fiyyətli leksik frazeoloji vahidlərin yaranmasına səbəb olur. Sərb-
bət və sabit birləşmə kimi işlədilən söz birləşmələri müxtəlif
mənələr ifadə edir. Belə birləşmələr formaca eyni, mənəyə müx-

¹ М.Т.Тамев. Глагольная фразеология современного русского языка. Баку.
1966, стр. 24.

FAZEOLÖJİ OMONİMLƏR

Frazeoloji vahidlər məcazi mənaya keçərək öz müəhərlikliyini itirməsi, onlar arasında əlaqə və münasibət yaranan vasitələrin donuq bir hala keçməsi nəticəsində birləşərək vahid bir məfhum ifadə edən sözün ekvivalentinə çevrildiyi zaman yaranır.

Frazeoloji birləşmələrin omonimliyi sərbəst və sabit birləşmələrin omonimliyindən mənə, forma və kəmiyyətə fərqlənir. Frazeoloji vahidlərin üzləri bir-birindən leksik, morfoloji (paradiqmatik), sintaktik (sintaqmatik) və semantik asılılığına görə ayrılır. Bunlarda əsas forma quruluşca bir-birinə tam uyğun olmalıdır.

Frazeoloji vahidlərin omonimliyi sərbəst-sabit birləşmələrin omonimliyindən çox azdır. Bunun müəyyən səbəbləri vardır: əvvəla, frazeoloji vahidlərin mənə sistemi onlara nisbətən daha mürəkkəbdir; ikincisi, sərbəst-sabit birləşmələrin struktur-qrammatik imkanları geniş, frazeoloji birləşmələrininki isə məhduddur; üçüncüsü, frazeoloji birləşmələrdə tərkibcə bir neçə sözün uyğun gələrkən vahid bütöv hadisə yaratması lazımdır; dördüncüsü, vahidlərin cüzi mənə variantlığına əsaslanmalıdır; beşincisi, frazeoloji birləşmələrin komponentlərinin ikinci dəfə məcazi mənada işlədilməsi lazımdır.

“Bir dəfə məcazi mənə kəsb edərək, yeni məfhum ifadəsi kimi formalaşan söz birləşməsinin yenidən başqa bir məcazi mənə kəsb etməsi çətindir”¹.

Frazeoloji vahidləri müəyyənləşdirərkən dilin struktur əlamətləri – davamlılıq, hazır şəkildə işlədilməsi, mənə bütövlüyü, metaforik mənənin ümumiləşməsi və s. əsas götürülməlidir. Bunları sözlərin leksik-semantik xüsusiyyətləri kimi izah etmək olar. Bu əlamətlərin hər biri ayrı-ayrılıqda frazemlərin mahiyyətini açə bilməz. Bunlar bütövlükdə götürüldükdə isə frazemləri mahiyyətə müəyyənləşdirmək üçün əsas ola bilər. Frazeoloji birləşmələrdə struktur-semantik cəhətdən idiomatiklik, leksik-semantik cəhətdən isə mənə bütövlüyü əsas əlamətdir. Frazeoloji birləşmələrdəki omonimliyi iki yerə ayırmaq olar: xarici və daxili.

Öz tərkiblərinə görə eyni, mənəyə müxtəlif olan sabit və sərbəst birləşmələr arasındakı omonim münasibət xarici omonim

adlanır. Daxili omonimlər ya frazeoloji vahidlərin müxtəlif tipləri arasında, ya da bir frazeoloji vahid daxilində olur. Daxili omonimlər ifadə planlarına görə tamamilə eyni, məzmunca isə müxtəlif olan frazeoloji vahidlərin omonimliyinə deyilir. Frazeoloji vahidlərin omonimliyinin səbəbləri: 1) iki dil vahidinin ya qismən, ya da tamamilə omonim olması; 2) sərbəst birləşmələrin sabitləşməsi; 3) sabit birləşmələrin yenidən məcazlaşması; 4) frazeoloji birləşmələrdə eyniliyin pozulması; 5) çoxmənalı frazeoloji vahidlərdə mənənin tamamilə uzaqlaşması; 6) başqa dillərdən kəlkə yolu ilə frazeoloji vahidlərin alınmasıdır.

Frazeoloji omonimləri ifadə etdikləri mənələrə görə iki qrupa ayırmaq olar:

1. İki mənədə işlədilən frazeoloji omonimlər.

2. Bir neçə mənə ifadə edən frazeoloji omonimlər.

İki mənalı frazeoloji omonimlərə aşağıdakı birləşmələri aid etmək olar: *can vermək – can vermək, cana gəlmək – cana gəlmək*. Məsələn, *Ləkin sevinmədi bizim babalar; Qəfəsədə can verdi ellər, obalar* (S.Vurğun); *Əridir qüdrəti, dağı əridir; Səhraya can verir, çölə yaraşır* (N.Babayev); *Onun hərəkətindən mənə cana gəldim; Bir neçə gündür ki, özümü yaxşı hiss edirəm, can gəlirəm*.

Bu misallardakı **can vermək** “ölmək” (birinci misalda) və həyat vermək, “gözəlləşdirmək” (ikincidə); **cana gəlmək** “yorulmaq” (birincidə) və özünü yaxşı hiss etmək, “canlanmaq” (ikincidə) mənələrində işlədilmişdir.

Bir neçə mənalı frazeoloji omonimlərə aşağıdakı nümunələri göstərmək olar: *ayağa qaldırmaq, baş vermək, başa çıxmaq*; məsələn,

*Sarı Günəş rəngli bir al bayraqa;
Səsinlə elləri qaldır ayağa* (S.Vurğun).

İsti su vannaları bir həftədən sonra xəstəni ayağa qaldırdı; Qardaşı əsgər gedəndən sonra Nənəxanım arvad onun uşaqlarına himayəçilik edib, onları ayağa qaldırdı.

Xanım, niyə məni bəndəliyə qəbul etmirsən, məndən nə xəta baş veribdir? (M.F.Axundzadə); *Bulud göyün üzünü tutan kimi yağış baş verdi; Əcəl macal verə, gün gəlib ötsə; Baş verib bənövşə, yaşəmən bitə* (Aşıq İsmayıl).

¹ S.Cəfərov. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, 1970, səh. 102.

Sən dinnədikcə lap başa çıxırsan; Bu gün elmi işimi tamamlayıb başa çıxdım; Önişdə başa çıxmayaının başı torpağa düşər. (S.Rohimov).

Bu misallardakı **ayağa qaldırmaq** hərəkətə gətirmək (birinci misalda), **sağaltmaq** (ikincidə) və **yetişdirmək**, **təbiiyləndirmək**, **başlayıb-böyütmək** (üçüncüdə), **baş vermək** **əmələ gəlmək**, **ortaya çıxmaq** (birincidə), **başlamaq** (ikincidə) və **cücmək**, **bitmək** (üçüncüdə), **başa çıxmaq** **həddini aşmaq**, **böyük-küçük bilməmək**, **ayaqlamaq** (birincidə), **işi qurtarmaq**, **tamamlamaq** (ikincidə) və **üstün gəlmək**, **qalib gəlmək** (üçüncüdə) mənalarında işlədilmişdir.

OMONİM CÜMLƏLƏR

Kəmiyyətə, forma və qrammatik əlamətlərinə görə eyni və ya oxşar olan müxtəlif məzmunlu cümlələr bir-biri ilə omonim münasibətdə ola bilər. Cümlələrin omonimliyini sözlərin omonimliyi ilə eyniləşdirmək olmaz. Sözlərin omonimliyində vahidlərin bir-biri eyniləşdirmək olmaz. Sözlərin omonimliyində tam eyniliyi əsas götürülür. Cümlə ilə forma, tələffüz, yazılış cəhətdən yanaşmaq olmaz. Cümlələrin omonimliyində bu cəhətdən yanaşmaq olmaz. Cümlələrin tərkibində həm leksik mənası olan, həm də leksik mənası olmayan sözlər olur. Bunlar kəmiyyətə bir-birinin eyni ola da bilər, olmaya da bilər, tərkiblərindəki sözlərdən biri və ya ikisi formaca fərqlənər.

Omonim söz və ya söz birləşmələrinin cümlələrin omonimləşməsində müəyyən rol oynadığını da inkar etmək olmaz. Cümlələrin bir qismi bu yolla omonimləşir. Lakin bu, əsas amil kimi götürülə bilməz. Omonim cümlələr omonim söz və söz birləşmələrinin iştirakından başqa, sözlərin qrammatik və sıracı dəyişməsi, intonasiya və sair yollarla da əmələ gəlir.

Cümlələrin omonimliyini iki qrupa ayırmaq olar:

1. Sadə cümlələrin omonimliyi.
2. Mürəkkəb cümlələrin omonimliyi.

Sadə cümlələr bir-biri ilə omonim sözlərin, sərbəst və sabit birləşmələrin iştirakına, tərkibindəki sözlərin sırasının və qrammatik formalarının dəyişməsinə, intonasiyaya və s. əsasən omonim münasibətdə olur.

Omonim sadə cümlələrin bir qismi omonim sözlərin və söz birləşmələrinin iştirakına görə yaranır; məsələn,

O, aşıq oynayırdı.

O aşıq oynayırdı.

Sözlər arasında qrammatik əlaqənin dəyişməsi nəticəsində də sadə cümlələr omonimləşir; məsələn,

Səni və oğlunu təbrik edirəm.

Səni oğulla təbrik edirəm.

Birinci cümlədə ata və oğul müəyyən münasibətdə əlaqədar olaraq təbrik edilərsə, ikincidə ata oğlu olmasına görə təbrik olunur. Birincidə hər ikisi obyektdirsə, ikincidə ancaq ata obyekt hesab olunur.

Dilimizdə tabeli mürəkkəb cümlənin cəmiyyətlərinə təsadüf edilir ki, onların növbünü təyin etmək çətin olur. Çünki bəzi tabeli mürəkkəb cümlələrin baş və budaq cümlələri bir-birindən tərkibcə və quruluşca fərqlənir; məsələn, *Fərid elə həkimdir ki, bütün kollektiv ona hörmət edir. Fərid elə işləyir ki, bütün kollektiv ona hörmət edir. Fəridin işi elədir ki, bütün kollektiv ona hörmət edir.*

Bu cümlələrin hər üçünün budaq cümləsi formaca, tərkibcə eynidir. Həmin budaq cümlələr tərkib və formaca uyğun olsa da, mənacə müxtəlifdir. Bunları budaq cümlələrinə görə omonim hesab etmək olar. Yuxarıdakı cümlələrin birincisi təyin, ikincisi tərzihərəkət, üçüncüsü xəbər budaq cümləsidir.

Omonim budaq cümlələr formaca, tərkibcə eyni olsalar da, mənalarına və növlərinə görə bir-birindən fərqlənir.

LÜGƏTİN QURULUŞU VƏ ONDAN İSTİFADƏ ETMƏ QAYDALARI

Lügətdə omonimiyənin bütün obyektləri – omomorfemlər, omonim sözlər, omonimik hadisələr (omofon, omofon, omograf və paronimlər), omonim söz birləşmələri və omonim cümlələr yox, ancaq omonim sözlər izah olunur.

Lügətdə omonimlərin leksik, leksik-qrammatik və qrammatik növləri verilir. Omonim cərgələr əlifba sırası ilə yerləşdirilmişdir.

Leksik omonimlər:

Aşıq I is [ər.] Xalq sənətkarı.

Aşıq II is. anat. Diz qapaqlarından çıxan oynaq sümüyü.

Aşıq III is. Uşaq oyunlarından birinin adı.

Leksik-qrammatik omonimlər:

Acı I *sif.* Qolbo toxunan, ağır sancan; fəlakət.

Acı II *f.* Üroyi yanmaq, yazığı gölmək.

Qrammatik omonimlər:

Arpaııq I *is.* Arpa ökmək üçün yararlı yer.

Arpaııq II *is.* Atların azı dişlərinin dibindəki çökəklik.

Omonim corgonin üzvləri müstəqil söz kimi roma rəqəmləri ilə işarə olunur; məsələn,

Qədar I *is.* [ər.] Qeyri-müəyyən miqdar, say, kəmiyyət. *Hər şeyin müəyyən qədəri var.*

Qədar II *is.* [ər.] Tale, qismət, müqəddərat. *Vali buyurdu ki, qəm yeməsin çox: Qədar yazdığına çara yox* (R.Rza).

Qədar III *qoşma* Qabaq, əvvəl. *Bir məsələ haqqında qəti qərara gələndə qədar xeyli düşünərdi* (M.İbrahimov).

Omonim sözlərin mənalari aşağıdakı qaydada sıralanaraq, əvvəl izah olunan omonim söz, ondan sonra onun hansı nitq hissəsinə aid izah olunan omonim söz, ondan sonra onun hansı izah olunur. Mənanın şərhli olması, mənsəyi, işlənmə sahəsi, mənası izah olunur. Mənanın şərhli müxtəlif məxozlərdən alınmış misallarla əsaslandırılır; məsələn,

Əqrəb I *is.* [ər.] Saatda vaxtı göstərən dəmir mil. *Qucaqlaşib öpüşdü saatın əqrəbləri...* (O.Sarıvəlli).

Əqrəb II *is. zool.* Zəhərli həşərat növündən biri. *Çalsa əqrəb də həmuz eyləməz əmman, ölübət!* (M.Ə.Sabir).

alm. – almanca
anat. – anatomiya
arx. – arxitektura
astr. – astronomiya
əsp. – əspazlıq
bağl. – bağlayıcı
bayt. – baytarlıq
biol. – biologiya
bot. – botanika
coğr. – coğrafiya
çin. – çincə
dan. – danışıq dilində
dəniz. – dənizçilik
dilç. – dilçilik
ədəb. – ədəbiyyatşünaslıq
ər. – ərəbcə
əvəz. – əvəzlik
f. – fel
f.sif. – feli sifət
fars. – farsca
fə. – fəlsəfə
fin. – fincə
fiz. – fizika
fiziol. – fiziologiya
folk. – folklor
fon. – fonetika
fr. – fransızca
geol. – geologiya
hərb. – hərbi termin
hind. – hindcə
holl. – hollandca
hüq. – hüquqşünaslıq
xüs. – xüsusi termin
idm. – idman
ing. – ingiliscə
is. – isim
isp. – ispanca
ital. – italyanca

keç. – keçmişdə
kim. – kimya
klas. – klassik ədəbiyyatda işlənməz
köhn. – köhnə söz
k.t. – kond təsərrüfatı
qram. – qrammatika
lat. – latınca
mal. – maliyyə işi
məc. – məcazi mənada
məh. – məhəllə söz
mif. – mifologiya
miner. – mineralogiya
modal – modal söz
mus. – musiqi
nisbi əvəz. – nisbi əvəzlik
num. söz – numerativ söz
ovç. – ovçuluq
pol. – polyakca
port. – Portuqaliya
psix. – psixologiya
rəss. – rəssamlıq
riyaz. – riyaziyyat
rus. – rusca
sanskrit. – sanskritcə
səs təql. – səs təqlidi
sif. – sifət
skand. – Skandinaviya dilləri
şahm. – şahmat
şot. – şotlandca
tar. – tarixi
tex. – texnika
ter. – termin
tib. – tibbi termin
tibet. – tibetcə
uş. – uşaq dili
yəh. – yəhudicə
yun. – yunanca
zool. – zoologiya

Aa

A I Azərbaycan əlifbasının birinci hərfi.
A II *nida* Çağırış, kitab, mürciət bildirir. *A bəy, əl saxlayın, amandır, aman!* (S.Rüstəm).

AC I sif. Qarıboş, yeməyə ehtiyacı olan. *Çağırma, yat, ay ac toyuq; Yuxunda çoxca darı gör!* (M.Ə.Sabir).

AC II f. Aclıq hiss etmək, yemək istəmək. *Göy bulağın suyunu içən kimi adam acır.*

AC III sif. Horis, gözü doymayan. *Sən boyda qızıl da azlıq edərdi; Xəzinə içində ac tamahlara* (M.Araz).

ACI I sif. Qəlbo toxunan; ağır; sancan; fəlakətli. *Mümkün deyil ki, kişi səni görə, səni acı söz deməyə* (N.Vəzirov).

ACI II f. Ürəyi yanmaq, yazığı gəlmək. *Əgər acısın da bu hala bəzən; Təəssif etmirəm, Etibar hala* (B.Azəroğlu).

ACİMAQ I f. Acı olmaq, acı dad vermək, acılaşımaq.

ACİMAQ II f. Yazığı gəlmək, rəhmi gəlmək, ürəyi yanmaq. *Elxan, mən səni acıyıram* (C.Cabbarlı).

ACİTMAQ I f. Acı etmək, acılaşıdırmaq, turşutmaq, qıcqırtmaq. *Çox saxlamaqdan yağı acıtmışlar.*

ACİTMAQ II f. İncitmək, acığını tutdurmaq. *Qaşqabağı, sallaq dodağı, çatılan qaşqı, qırıxıq alrı müəllimi lap acıtdı* (Ə.Vəliyev).

AFƏT I is. [ər.] Bəla, fəlakət, ziyan. *Elə bil Gülüstanı afət bürküsü çök-müşdü* (Dastanlar).

AFƏT II is. [ər.] Sən dərəcə gözəl qız, qadın. *Baxan bir sən idin ey nazlı afət; Bir də pəncərədən boylanan gecə* (B.Azəroğlu).

AGENT I is. [lat.] Casus; vəkil edilmiş şəxs. *Agentlər qayığı Qaraxəhər körpüsündə gözləyirmişlər* (A.Şaiq).

AGENT II is. [lat.] term. Elmi terminologiyada *istehsal edən amil*, səbəb. *Məlum olduğu kimi, fontan üsulu ilə neft çıxarılması dövrünü uzatmaq üçün laylarla su və ya digər agentlər vurmaq lazımdır.*

AĞ I is. Ağ rəngli bez və s. parça. *Firəngiz ağı çıxarda-çıxarda ciddi-ləşdi* (B.Bayramov).

AĞ II is. Gözün buynuz təbəqəsində omələ gələn ləkə (xəstəlik). *Mən onun gözünə ağ sallam* (C.Məmmədquluzadə).

AĞ III is. köhn. Tor. *Dağ maralı kimi sərəsəm gəzən yar; Axır rast gələr-sən sən ağa qarşı* (Aşiq Fətəli).

AĞ IV is. məh. Tuman və ya şalvarın orta hissəsi.

AĞ V sif. Yaxşı. *Ağ gün ağardar, qara gün qaraldar* (Ata. sözü).

AĞ VI sif. Rəng. Qar, süd, tabaşır rəngli. *Ağ ipəkdən donlar geyir çılpaq ağaclar* (O.Sarıvəlli).

AĞ VII sif. [ər.] Sözü qulaq asmayan, itaət etməyən. *Ağanın üzünə adam hər zaman bir bürüncək üçün heç ağ olarmı?* (O.Sarıvəlli).

AĞ VIII sif. Tamamilə. *Bu lap ağ yalandır, – dedi. – Doğrudur, Gül-yanaqovla mən bir küçədə anadan olmuşuq* (Anar).

AĞA I is. köhn. Hakim, hökmrən. *Mərd anadan mərd oğul; Yada ağa, mərdə qul; Qorxaq töhmət gətirər; Baş ucaldır mərd oğul* (Bayatı).

AĞA II is. Yaşlı adama mürciət üçün işlədilan söz. *Ağa, olmasın azar, bu nə halətdir, sizdə görürəm?* (Ə.Haqverdiyev).

AĞAC I is. Budaqları və bərk gövdəsi olan çoxillik bitki. *Qocalığın önündə gəncliyin utanması; Meşədə ağacların tək-tək yarpaq tökməsi; Yetkin ağlın önündə ürəyin diz çökməsi?* (B.Vahabzadə).

AĞAC II is. Məsafə, ölçü (toxminən 6-7 km uzunluq ölçüsü). *Babam iki günə gedərdi kənddən şəhərə, on ağac yolu* (B.Azəroğlu).

AĞACLAŞMAQ I f. Bir-birini ağacla vurmaq, ağacla vuruşmaq.

AĞACLAŞMAQ II f. Ağac kimi bərkimək, sırtlaşmaq. *Bitkinin toxumları yetişəndə qozaları ağaclaşır və ya giləmeyvə şəklini alaraq ətləşir* (Qədirov).

AĞALIQ I is. Hökmranlıq etmək. *Nə haqq ilə mənim evimdə ağaltıq edirsən?* (C.Cabbarlı).

AĞALIQ II is. köhn. Ağalara məxsus mülk, ev, su, meşə, heyvan və s. *İndi bunları ağaltığa aparmaq lazımdır* (S.S.Axundov).

AĞARTI I is. Süddən hazırlanan məhsul: qatıq, şor, süzmə, pendir və s. *Bağır müdirinin ağartısına şərik olmaq istəmədi* (İ.Molıkkzadə).

AĞARTI II is. Uzaqdan görünən ağ şey. *Uzaqdan bir ağartı nəzərə çarpdı* (Ə.Vəliyev).

AĞARTMAQ I f. Açmaq. *Buna bənzər bir hiss ürəyini gəzib dolaşdısa da onu ağartmadı* ("Ulduz").

AĞARTMAQ II f. Əhənglə rəngləmək. *Bayramqabağı divarları ağartıldı.*

AĞBİRCƏK I *is.* Ailonin böyüyü, başçısı. *Bizə ağıl həmişə sən öyrədirsen, ağbircəyimizsən* (B.Bayramov).

AĞBİRCƏK II *sif.* Saçı ağarmış yaşlı, qoca (qadın). *Gənclikdən zövq alır*

ağbircək qarı (S.Vurğun).

AĞI I *is.* Zohər. *Qırram qayaları, yıxaram daği; Xanlar zəhər içər, sultanlar ağı* (Dastanlar).

AĞI II *is. köhn.* Ağlaşma zamanı avazla oxunan nisgilli sözlər. *İçində yan, ağı deyib, ağlama; Ağlamağın yeri deyil, ağlama* (M.Araz).

AĞIL I *is.* [ər.] İnsanda düşünmə qabiliyyəti; zəka, idrak. *Ağıl başda olar, yaşda olmaz* (Ata. sözü)

AĞIL II *is. məh.* Mal-qara və qoyun saxlamaq üçün ətrafı hasarlanmış üstü açıq yer. *Ağıllar boş olduğundan qapıları açıq idi* (M.İb:ahimov).

AĞIZLIQ I *is.* Kisə, çuval, qab və s. ağzına qoyulan qapaq, tıxac, qıf və s. *Bu çuvalların ağızlığı yoxdur.*

AĞIZLIQ II *is.* Nəfəslə çalınan musiqi alətinin və s. ağzına alınan hissəsi.

AĞLAR I *is.* Ağ irqə mənsub olanlar, qaraların öksi. *Qılıncdan keçirdi bizi bu ağlar, Lalə tək qızardı Amazon çayı* (S.Vurğun).

AĞLAR II *is. tar.* Əksinqıləbçilər. *Qırmızılar ağlara qalib gəldi.*

AĞZIBİR I *is. dan.* Dənizqal yer, heyvan salınan yer, həbsxana və s. *Saldın axır öz əlinlə özünü ağzıbirə* (M.Ə.Sabir).

AĞZIBİR II *zərf, dan.* Sözübir, dilbir, müttəfiq. *İşdə ağzıbir olmaq lazımdır.*

AX I f. Mayenin yuxarıdan aşağı hərəkət etməsi. *Dneprin gümüşi suları sahilin qumlarını talayaraq axır* (S.Qədirzadə).

AX II *nida* Təəccüb, təəssüf və s. hissələri bildirir. *Ax, deyəsən ağa gəlir* (Ü.Hacıbəyov).

AXIR/AXUR I *is.* İçərişi yonulmuş, mala yem tökmək üçün nov. *Naxıra gedərəm çoban olmaz, axıra gedərəm saman* (C.Cabbarlı).

AXIR II *is.* [ər.] Son, əqibət, nəticə. *Ay arvad! Mənim axır sözümdü* (C.Məmmədquluzadə).

AXIR III *ədət* Nəhayət. *Unutmuşam cəfalari, dərdləri: Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli!* (Ü.Hacıbəyov).

AJUR I *is.* [fr.] *term.* Mühasibatda: əməliyyatın həmin gün kitabə qeyd edilməsi.

AJUR II *is.* [fr.] *tex.* Şəbəkə, tor.

AKT I *is.* [lat.] Şahidlərin iştirakı ilə, yaxud yoxlama noticəsində müəyyən edilən bir hadisəni təsdiq edən sənəd, yazı. *Üstəlik bir akt da bağladılar ki, oğurluqda tutulub* ("Qaçaq Nəbi").

AKT II *is.* [lat.] Ali məktəblərdə ixtisaslaşdırma iclası, hərəkət, dramatik əsərin bir hissəsi. *Akt salonuna yığışanların sayı getdikcə artardı.*

AKTİV I *is.* [lat.] Müəssisənin və ya ictimai təşkilatların fəal hissəsi.

AKTİV II *is.* [lat.] *mal.* Mühasibatda: müəssisə və ya idarənin balansında mövcud olan bütün qiymətli şeylərinin və ya borc tələblərindən ibarət olan hissə.

AKTİV III *sif.* [lat.] *dilç.* Bir dildə danışanların hamısı tərəfindən başa düşülən və həmişə işlədilən (söz). *Dilimizin aktiv lüğət tərkibi.*

AL I *is. köhn.* Hiylə, məkr, yalan. *Koroğlunu al dil ilə tutandı; Ölər acəm oğlu getməz bu yerdən* (Dastanlar).

AL II *is.* [ər.] Xurafata inanmayan təsəvvüründə canlanan, gözüne görünən mövhum surət, xəyal. *Zahiya deyərdilər ki, yatma, yatsan, al anası gələr ciyəri çıxarar* (H.Sarabski).

AL III *sif.* Qırmızı. *Narın küləklər öpür sənəni al bayraqım* (S.Rüstəm).

AL IV f. Əl ilə götürmək; qaldırmaq; ölə keçirmək. *Mənim könümdə gül açmış əməlsən; Güc aldın sən bu eldən ey qız, ey qız* (S.Rüstəm).

ALA I *is. dan.* Qanın pozulması noticəsində dorido əmələ gələn ağ ləkə (dori xəstəliyi).

ALA II *is. dan.* Alaq; tarlada və bostanda bitən ziyanverici ot. *Qızlar bostanın atasını çəkib qurtardılar.*

ALA III *sif.* Müxtəlif rəngli (ağlı-qaralı). *Ofl Məni titrətdi sənəni gözələrin; Göz yaşını görməsən ala gözələrin* (S.Vurğun).

ALACƏHRƏ I *is. zool.* Kolluqlarda yaşayan, cücülərlə qidalanan sərçə fəsiləsindən bir quş.

ALACƏHRƏ II *is. bot.* Dağlıq yerlərdə bitən qabığı zolaq-zolaq ağac.

ALÇAQ I *sif.* Bəstəbəy, boyu gödək. *Hec yadımdan çıxırmı, konsul özü bir uca adamdır, amma mən alçaq adamam* (C.Məmmədquluzadə).

ALÇAQ II *sif.* Rəzil, şəərəfsiz, namərd. *Bu cür alçaq və rəhimsiz adamlara bir dəqiqə də olsa həyat haramdır* (M.S.Ordubadı).

ALƏM I *is.* [ər.] Kainat, dünya, Yer kürəsi. *Dumanla örtülmüş aləm işıqsız bir çadırı xatırladır* (B.Bayramov).

ALƏM II *is.* [ər.] Çoxlu, külli miqdarda, saysız-hesabsız. *Qalanları qoyunların ətini doğrayıb bir aləm kabab bişirdilər* ("Qaçaq Nəbi").

ALƏM III *sif.* [ər.] Çox maraqlı, cazibəli, nəşə verən və s. *Gecə yarı dənizin bir özgə aləmi var* (Ə.Cəmil).

ALICI I *is.* Müştəri, mal alan. *Alıcı tək-tək idi, hamısı şey satırdı* (B.Azərbaycanlı).

ALICI II *is. mäh.* Qov. *Alıcıya su dəyif, yanmer* ("Dialektoloji lüğət").

ALICI III *sif.* Yırtıcı, ovçu (qus); cold, sayıq. *Onun baxışları alıcı tərli baxışları kimi kəkindir* (S.Vurğun).

ALINMAQ I *f.* Almaq, tutmaq, hobs etmək. *Nə üçün susdu natiqlər; Alındı həbsə sadiqlər?* (M.Ə.Sabir).

ALINMAQ II *f.* İncimək, port olmaq, müəssir olmaq. *Bu xəbərdən Nəbinin qaradışları çox alındı* ("Qaçaq Nəbi").

ALİŞDIRMAQ I *f.* Yandıрмаq, alovlandırmaq. *Papiros alışdırı* (B.Bayramov).

ALİŞDIRMAQ II *f.* Öyrətmək, ələ öyrətmək. *Güldü Bəna: – Bəli, – dedi, – Gərək tələsək: Cəld olmağa alışdırmaq hər bir nəşanı* (Ə.Cəmil).

ALİŞQAN I *is.* Müəyyən bir şeyi yandırmaya üçün işlədilən alət. *Şahin alışqanı çıxarıb odladı* (B.Bayramov).

ALİŞQAN II *sif.* Bir şeyə vərmiş etmiş, adət kordə.

ALİŞMA I *is.* Öyrəşmə, vərmiş etmə, adət etmə.

ALİŞMA II *is.* Bir neçə adamın şərqli qoyun və ya mal kəsməsi. *Ay balam, mənim öz ətim ola-ola niyə qoca inəyə alışma olum* (S.Rəhimov).

ALİŞMAQ I *f.* Odlanmaq, alovlanmaq, od tutub yanmaq. *Alışa yerlər də, yansa göylər də; Ölümdən qorxmamaq sən olan yerdə* (S.Vurğun).

ALİŞMAQ II *f.* Öyrəşmək, vərmiş etmək, adət etmək. *Gözləri alaqaranlığa alışandan sonra Orxan baxıb gördü ki, daxmada ondan savayı heç kim yoxdu* (İ.Məlikzadə).

ALMALIQ I *is.* Alma bağı, alma ağacları ökilen yer. *Onlar gəlib almaliğa çatdılar* (S.S.Axundov).

ALMALIQ II *is. anat.* Atın gözlərinin üst tərəfindəki çuxur yer, çökəklik.

ALT I *is.* Bir şeyin aşağı hissəsi. *Səkinə kərpicin altına baxdı, açar orada yox idi* (Mir Cəlal).

ALT II *is. [ital.] mus.* Alçaq səsli nofəslə çalınan musiqi aləti.

AMAN I *is.* [ər.] Əmin-amanlıq, dinclik; imkan; yardım. *Get, düşməna aman vermə davada; Batur suda, vur quruda, havada!* (S.Vurğun).

AMAN II *nida* [ər.] Həyəcan, şikayət, qorxu və s. hissələri ifadə edir. *Nələr gördün aman, Vaqif! Nə qansızmış zaman, Vaqif!* (S.Vurğun).

AMFİBİYA I *is.* [yun.] *zool.* Hom quruda, hom də suda yaşayan heyvan.

AMFİBİYA II *is.* [yun.] *tex.* Quruda və suda gedən maşın (tank və ya avtomobil).

AMİL I *is.* [ər.] Bir prosesin, hadisənin hərəkətverici qüvvəsi, səbəbi. *1907-ci sənədən bəri Azərbaycan türkləri arasında milli opera əmələ gəlməsinin birinci amillərindən birininin "şəbeh" olduğu sübhəsidir* (Ü.Hacıbəyov).

AMİL II *is.* [ər.] *köhn.* Tacir müvəkkili, ticarət agenti. *İstanbulda, Bakıda, Tiflisdə, Batumda onun amilləri var idi* (Ə.Haqverdiyev).

AN I *is.* [ər.] Ən cüzi bir zaman, ləhzə. *Mənim xatırdan pozulmuşdur; Gənclik günlərimin əziz anları* (B.Azərbaycanlı).

AN II *f.* Yada salmaq, xatırlamaq. *Gələcəyə boylandı; Ötən illər içində; Yəqin məni də andın* (B.Azərbaycanlı).

ANALIQ I *is.* Ögey ana, doğma olmayan ana. *Hərçənd biz bir günah iş görmürük, amma hər halda Gülnisə mənim analığımdır* (Çəmənzəminli).

ANALIQ II *is.* Ana üzünə düşən vəziyyət, ananın öz uşaqlarına olan əlaqə və münasibəti. *Cəmilə indi bildirdi ki, onun elmi işləri ilə yanaşı bir analıq vəziyyəti də vardır* (S.Rəhimov).

ANCAQ I *bağ.* Qarşılıq bildirən tabesiz bağlayıcı. *O nə isə soruşmaq istəyirdi, ancaq utanırdı* (Ə.Vəliyev).

ANCAQ II *ədat* Məhdudlaşdırma mənasında işlədilən ədat. *Yasəmən ancaq əlaq otlarının başını vururdu* (Ə.Vəliyev).

ANSAMBL I *is.* [fr.] Artistlər dəstəsi. *Çalır xalq çalğı alətləri ansamblı.*

ANSAMBL II *is.* [fr.] Ahəng, uyğunluq. *Opera əsərinə məxsus olan bütün ünsürlər – ariya, duet, ansambl, reçitativ – "Koroğlu" operasında vardır, lakin bunların hamısı Azərbaycan musiqi folkloru qurulan müğəmlər əsərində qurulmuşdur* (Ü.Hacıbəyov).

APARAT I *is.* [lat.] *tex.* Alət, cihaz, qurğu. *Bütün laboratoriya müdirlərinin otağında – masanın üstündə qara bir telefon aparatı var* (Anar).

APARAT II *is.* [lat.] İdarə və ya hər hansı bir təşkilat işçilərinin məcmu. *Aparatın işçiləri bir çox hallarda xalis texniki vəzifələri yerinə yetirir.*

ARA I *is.* İki şey arasındakı məsafə, boşluq, ortalıq. *Çalışmaq girməsin yadlar araya* (S.Rüstəm).

ARA II *is.* Əlaqə, münasibət, rəftar. *Yoxdur sevən gənc könlümün bu hicranla arası* (S.Rüstəm).

ARA III *is.* Fasilə. *Kəndin ayağında maşınların gurultusu ara vermirdi* (B.Bayramov).

ARA IV *f.* Axtarmaq, araşdırmaq. *Mən üç gündür ki, at belində səni arayıram* (C.Cabbarlı).

ARD I *is.* Arxa, dal, hər şeyin geri tərəfdə olan yeri. *Günəş çəkilibkən dağlar ardına; Üfüqlər qarardı, sular qarardı* (S.Vurğun).

ARD II *is.* Başlanmış bir işin, şeyin davamı, dalı. *Məqalənin ardi məcmuənin gələn nömrəsində dərc olunacaqdır.*

ARXA I *is.* İnsanın, heyvanın dalı, beli. *Mən arxam dənizə tərəf oturdum* (Anar).

ARXA II *is.* Kömək, havadar, dayaq. *Qəribəm, yoxdu arxam; Qanadım yoxdu qalxam; Çıxam qəlbi dağlara; Bir vətən sarı baxam* (Bayatı).

ARXA III *is.* Nəsil, əcdad. *Xalqın yeddi arxa yadları ağzını açanda tarif tökülür...* (Mir Cəlal).

ARI I *is.* Zərqanadlılar fəsiləsindən olub, bal hasil edən cücü. *Yaz vaxtları pələklərin ağzı açılında arılar bağlara səpələnirdilər* (Ə.Əylisli).

ARI II *sif. köhn.* Təmiz, pak, saf. *Aydan ari, sudan duru* (Ata. sözü).

ARPALIQ I *is.* Arpa səpmək üçün yararlı yer.

ARPALIQ II *is. term.* Atın azı dişlərindəki çökəklik, çuxur.

ARTIQ I *is.* Bütün ehtiyac təmin olunduqdan sonra qalan şey, qalıq. [Hacı Səməd ağa:] *Hər kəs hər nə qazansa, yediyini yeyir, artığını da gizlədir* (Ə.Haqverdiyev).

ARTIQ II *sif.* Çox, xeyli, olduqca. *Bunların hamısı artıqdır.*

ARTIQ III *is. ədat* Daha, bundan əlavə. *Artıq tanrı sənə dost deyil, anı!* (S.Rüstəm).

ARTIRMA I *is.* Eyvan, balkon. *O, artırmaya qədəm qoycaq gözü mənə satırsa* (S.Qədirzadə).

ARTIRMA II *is. məh.* Uşaq oyunlarından birinin adı.

ARTİKUL I *is.* [lat.] Malın, məmulatın tipi.

ARTİKUL II *is.* [lat.] *ter.* Hərbi qanun, müqavilə və sənədlərdə bənd.

AS I *is.* [ər.] Kart oyununda: tuz, toxxalı qumar kağızı.

AS II *is.* [ər.] Mahir təyyarəçi.

AS III *sif.* [ər.] Sözü keçən, nüfuzlu adam. *O, as adamdır. Hamı ona hörmət edir.*

AS IV *f.* Bir şeyi yuxarıdan bənd etmək, sallamaq. *Sağ meşə, sol meşə, yollar ensiz, dar; Sanki dağ başından kəndir asmışlar* (B.Azəroğlu).

ASMA I *is.* Paltar asmaq üçün qarmaq, paltarasan. *Boz şinelini və gün bozartmış papağını çıxarıb koridordakı asmadan asdı* (S.Rəhimov).

ASMA II *is. tex.* Talvar, çardaq. *Tütünü asmalarda qurudurlar.*

ASMA III *sif.* Bir yerdən asılan, sallanan. *Dünyada körpü çoxdur; Adlısı, adsızsı var; Dəmirdən, asma körpü; Daşdan hövülmə körpü* (B.Azəroğlu).

ASMAQ I *f.* Bir şeyi yuxarıdan bir yere ilişdirib sallamaq, asılı hala salmaq. *Mən əvvəl sarı paltonu alıb altdan asardım* (Anar).

ASMAQ II *f.* Xörək bişirmək üçün qazanı ocaq üstünə qoymaq. *Ay Pərzad xala, yeri onları da yığ gətir, bir yerdə yeyək, bozbaş asmışam* (Çəmənzöminli).

AŞ I *is.* Xörək, plov. *Bayram aşdır, indicə Qönçəbəyim gətirdi* (S.Qədirzadə).

AŞ II *is.* Dörini, gönü aşılayıb hazırlamaq üçün maddə. *Göni aşa qoydular.*

AŞ III *f.* Bir şeyin üzərindən atılıb keçmək. *Keçərək Mil düzindən sarı dağlar aşdım* (Ə.Cəmil).

AŞIQ I *is.* [ər.] Yaradıcılığında şairlik, nəğməkarlıq, çalğıçılıq, bəddi qiraət və rəqs sənətlərini üzvi surətdə birləşdirən xalq sənətkarı.

AŞIQ II *is. anat.* Diz qapaqlarından çıxan oynaq sümüyü. *Bozbaşı yedikdən sonra evin uşaqları, kasalara göz gəzdirərək, sümükdən aşıqları çıxarıb, bir yerə yığırdı* (H.Sarabski).

AŞIQ III *is.* Uşaq oyunlarından birinin adı. *Uşaq vaxtı küçədə aşıq oynayanda hərdən bir savaşırdıq* (C.Məmmədquluzadə).

AŞIQLIQ I *is.* Aşıq sənəti. *Çıxdım aşıqlığa, düşdüm ellərə; Aşıqlardan san almağa gəlmişəm* (Aşıq Vəli).

AŞIQLIQ II *is.* Dizin aşıq sümüyü gizləndiyi yer. *Qoyunun aşıqlığını sədr öz qabağına çəkdi.*

AŞIRMA I is. Şalvarı bond edilən lentşöküllü qoşa bağ; şalvar asmalığı. [Potullayev] ...*elə faytonun içindəə uzun şinelinin üstündən bağladığı ona-çilani yama çəkdi. Aşırmasını düzəltdi* (I.Şıxlı).
AŞIRMA II is. Plovun bir növü. *Bir dəfə dost-aşnasına xəbər verdi ki, hamısı cümə günü ona aşırma plova qonaqdırlar* (Ə.Haqverdiyev).

AŞIRMAQ I f. Qaldırmaq, yükləmək, keçirmək. *Həcər təkər papağı başına qoydu, əlini aynalıya udd, kəməri çiyinə aşırtdı* (S.Rəhimov).
AŞIRMAQ II f. Yuxmaq, çevirmək. *Telman Paşayev rəqibini başı üzərindən aşırıb təmiz qələbə qazandı.*
AŞIRMAQ III f. Bir şeyi ağızla yemək. *Bozartmanı yedilər, hələ üstəlik toyuğun da çığırmasın aşırtdılar.*

AŞLIQ I sif. Aş üçün, plov üçün yararlı. *Aldığım düyü əsli aşlıq düyüdür.*
AŞLIQ II sif. Aşa qoymaq üçün yararlı. *Əlidə yaxşı aşlıq dəri var.*

AŞMAQ I f. Keçmək; düşmək; çıxmaq. *Oradan çıxıb erməni küçələrində aşdılar* (M.F.Axundzadə).
AŞMAQ II f. Düzəlmək; keçmək; təmin olunmaq. *A Gülər, rəng gətir, rəngsiz aşmaz işimiz* (S.Rəhman).
AŞMAQ III f. Çevrilmək, yığılmaq. *O tərəf-bu tərəfə çox aşdı, ancaq gözələrinə yaxın gəlmədi* (S.Rəhimov).

AŞNA I is. [fars.] Dost, yaxın, tanış, yoldaş. *Gör aşnam özünü kimlərdən tanıyırsan qoyur* (Anar).
AŞNA II is. [fars.] Qeyri-rəsmi arvad və ya kişi, oynaş. *Arvadından savayı, bir rus qızı da aşnayı var idi* (Ə.Haqverdiyev).

AF I is. Qoşulan və minilən ev heyvanı. *O, Feyzini səsləyib iki saz at vəhşələməsini tapşırırdı* (B.Bayramov).
AF II is. Şahmat fiquru. *Mat olmasın dəvə, an qurban verdi.*
AF III f. Tullamaq, salmaq. *At bu dəcəlliyi bir yana oğlum, Qov sən tələşməlisən anan da* (B.Azərbaycanlı).

AFALIQ I is. Ögey ata. *Rusca əlifba savadımı da atahğımdan öyrənməydim* (Ə.Haqverdiyev).

AFALIQ II is. Ata üzərinə düşən borc, vəzifə. Nəşib dəyi *atahğ borcunu vələz övladı yaxşı geyindirib yedirməkədən görün adamları gülərdi* (I.Şıxlı).

ATƏŞ I is. [fars.] Od, ocaq. *Pavızdır, elə bil soyunmuş günəş, Dəhşət lələklərə tökməyir atəş* (B.Azərbaycanlı).

ATƏŞ II is. [fars.] Tüfəng və ya topdan atəş. *Tuturlar onları qafil atəşə, Gizləyir dostları qalın bir meşə* (M.Rəhim).

ATLANMAQ I f. Ata minmək. *Sübh atlanıb, günortaya özümü Əhməd-qalaya yetirdim* (Ə.Haqverdiyev).

ATLANMAQ II f. Tullanmaq, sıçramaq, hoppanmaq. *Bir ay yarım novbahardan keçəndə; Köksündən atlanır sellərin, dağlar* (Aşiq Ələsgər).

AVAR I is. Qayıqı sürmək üçün kürək, qayıqçı kürəyi.

AVAR II is. Dağstanda yaşayan xalqlardan birinin adı. *Ətrafında ləzgi, qomug, avar, lak, tərəkəmə; Oynaq gözəl, şən dodaqlar, həpsi yabançı qəmə* (A.İldırım).

AVAR III is. məh. Evlərin damına düşənə qamışaoxsar ot.

AVARA I is. [fars.] İhsiz-gücsüz adam, sorsori. *Sən demə, başqa yerdə arvadı, qızı varmı; onları başsız qoyub qaçmış bu avara* (S.Rüstəm).

AVARA II is. məh. Bir və ya iki illik camış balası.

AY I is. astr. Planet, göy cisimlərinə biri. *Ay da, güy də sarı bir heyva kimi; Durur hərəkətsiz səhərə kimi* (S.Rüstəm).

AY II is. İlin bölündüyü on iki hissədən hər biri. *Dolandı həftələr, dolandı aylar; Cəlal qayıtmadı o gündən bəri* (S.Vurğun).

AY III nida Çağırış, müraciət, haraylama nidəsi. *Ay qalacaq-qalacaq buludlar; Bir an uzaq getməyin!* (M.Rəhim).

AYAR I is. dan. Barama, pambiq və s. bu kimi xammallardan öldü edilən xalis malın miqdarı.

AYAR II is. məh. Məhsuldar. *Qurda yaxşı baxırlar, doydururlar, onda ayar olur* ("Dialektoloji lüğət").

AYAR III sif. Ürəyiaçıq, gülerüzlü. *Muxtar əmi ayar adamdı* (I.Hüseynov).

AYLIQ I is. dan. Maaş, əməkhaqqı. *Mədəndə bundan dörd qat az aldım, indi, şükür Allaha, aylığım pis deyil* (M.Hüseyn).

AYLIQ II sif. Bir aya aid, bir ay üçün nəzərdə tutulan iş. *Bir aylıq mənzili bir gündə kəsər; Köhlən bəsləmişəm, gərək Qıratım* (Dastanlar).

AYNALI I is. köhn. Patronu üstədən qoyulan tokülə tüfəng. *Nəbi cəld ayağa qalxıb, dirəkəndə asdığı aynalıyı götürdü* ("Qaçaq Nəbi").

AYNALI II sif. Aynası, güzgüsü, şüşəsi olan. *Yorğun-argın insanlar işdən sonra; Yığılmışdı divarları daş aynalı bir salona* (S.Vurğun).

AYPARA I is. Bir-iki günlük ay. *Göyda yanır aypara; lışq düşür yollara* (B.Vahabzadə).

AYPARA II is. köhn. Qızıl ya gümüşdən qayrılan yarımdayə (ay) şəkilli qadın bəzəyi. *Çapkanın yaxasındakı zümrüd və zəbərçad düymələri... iki tərəfdən döşlərinə taxdığı almaz ayparalar, onu tovuz quşunun qanadları qədər bəzəmişdi* (M.S.Ordubadı).

AYRI I sif. Başqa, qeyri, digər. *Öz layəqətini qorumaq üçün ayrı yol tapmadım* (S.Qədirzadə).

AYRI II zərf Tək, müstəqil. *...Hər nəyə, mən ki o paltoları bir dəfə də ayrı asmadım* (Anar).

AYRI III zərf Aralı düşmək, uzaq düşmək, uzaqlaşmaq. *Camal ailəsindən ayrı, tək yaşayırdı, Əsmar da onun evinə köçdü* (Anar).

AZ I say Sayca çox olmayan, cüzi. *Ayrı cür olsaydı, seximiz iyirmi iki metr az parça toxuyucaqdı, başa düşürsənmi?* (S.Qədirzadə).

AZ II f. Doğru yoldan çıxmaq, pis yola qulluq etmək, yolu itirmək. *Nəbi olmasa kəndlilər bu cür qudurub yolundan azmazdılar* ("Qaçaq Nəbi").

AZAD I is. [fars.] *bot.* Bərk oduncaqlı ağac növü.

AZAD II sif. [fars.] Başqasından asılı olmayan, sərbəst. *Ey azad gün, azad insan; Doyunca iç bu bahardan!* (S.Vurğun).

AZI I is. Ağzın hər iki tərəfində arxa hissədə yerləşən əsas dişlər.

AZI II ədat Ən cüzi, minimum. *Ən kiçik dərdi də azı min kərə; Saldı ürəyinə hər saat, hər gün* (B.Vahabzadə).

Bb

BAB I is. [ər.] *köhn.* Fossil, bölmo (osordo). *Gər şərh edərsəm ayətə hüsniñ kitabını; Hər bab içində fəslinə yüz bin füsul ola* (I.Nosimi).

BAB II is. [fars.] Tay, bərabər. – *Yox, əsla Alo, hər yana dönsə. Mənimki öz babımdır, tay-tuşumdur* (S.Rəhimov).

BABA I is. Atanın, ya da ananın atası. *O qoca babası saç-saqal ağ; Səlimi özünə sanırdı dayağ* (A.Ildırım).

BABA II is. Sado, adi, fəqir mənasında. *Mən yoxsul bir məllim babayam* (Ə.Haqverdiyev).

BABALI I is. Günah. *Biz də istifadə edərək, babalı onların boynuna vəs-salam* (M.İbrahimov).

BABALI II sif. Babası olan. *Babalı uşaq, babası uşağa tənə edərdi.*

BABI I is. [fars.] XIX əsrin ortasında İranda "Bab" toxəllüslü Mirzə Əli Məhəmməd tərəfindən təsis edilmiş dini təriqətə mənsub olan adam.

BABI II sif. [fars.] Dinsiz, inamsız, kafir. *Bu isə bəs o ləinin də işi qul-labıdır; Dini, imanı danıb, yoldan azıbdır, babıdır* (M.Ə.Sabir).

BADALAQ I is. Sərbəst gülüş zamanı müqabil tərəfi yıxmaq üçün ayağı onun ayağına dolaşdırıb burma. *Mən onu üzəndə dostum badalaq vurub məni üzü üstə yıxır ki, lələni özü dərsin* (M.Hüseyn).

BADALAQ II is. Hiylə, kolək, fond mənasında. *Mən az görməmişəm badalaqları... Min fırıldaq gələn o alçaqları* (S.Vurğun).

BADAMLI I is. Müalicə üçün içilən su. *Azərbaycanda istehsal olunan mineral suların biri də badamlıdır.*

BADAMLI II sif. Badamdan və ya badamla hazırlanan, içərində badam olan. *Eşidirəm ki, dadlı-dadlı xuruşlar, badamlı paxlavalər çox yeməli inis* ("Molla Nəsrəddin").

BAG I is. Meyvə ağacları ekilmiş sahə. *Alma bağı.*

BAG II is. Bağlamaq üçün ip, kəndir. *Ayaqqabının bağı.*

BAGÇA I is. Kiçik bağ, güllük, çiçəklik. *Gətsə bir qapıdan çıxın ayağı; Saralar bağçası, tökülər bari* (S.Vurğun).

BAGÇA II is. Məktəb yaşına çatmamış uşaqlar üçün torbiyə müəssisəsi.

BAĞIR I *is. köhn.* Qaracısır. *Qoyunun qara bağırdan bir qədər götürüb ocağa tutdu* (Dastanlar).

BAĞIR II *is.* (Jrok, qolb. *Hər gün kəndə gəlib bəylər, qazaxlar; Yazıq camaatın bağırını dağlar* (S.Rüstom).

BAĞIR III *f.* Bərk qışırmaq, çıxırmaq. *Xaspolad bir də ucadan bağırdı* (M.Hüseyn).

BAĞIŞLAMAQ I *f.* Hədiyyə etmək, peşkeş vermək. *Günəş biza bağışlamış al bayraqlı səhəri* (S.Vurğun).

BAĞIŞLAMAQ II *f.* Günahından, təqsirindən keçmək, əfv etmək. *Mənəçə yaraşmayır çoxuna bu ud; Məni bağışlasın sevgilim həyat* (S.Vurğun).

BAĞLAMA I *is.* Bağışlanmış şey, boğça. *Qoltuğun:da bağlama; Mən gedirəm ağılama!* (B.Vahabzadə).

BAĞLAMA II *is.* Xalq ədəbiyyatında şeir forması; qıfılənd deyişmə. *Məna bir bağlama söylə, görüm xalq aşığısan, yoxsa qondarma aşığısan?* (Dastanlar).

BAĞLAMA III *is. məh.* Qapı-pəncərə laylarını bərkidib saxlamaq üçün taxta parçası.

BAĞLI I *sif.* İp, zəncir və s. ilə bənd edilmiş; örtülü, qapalı. *Könül dedikləri, bağlı otaqdır* (R.Rza).

BAĞLI II *sif.* Bağlı çox olan yer. *Yerlərə baxıram – bağçalı-bağlı; Göylərə baxıram – qapısı bağlı* (S.Vurğun).

BAĞLI III *sif.* Məftun, vurulmuş. *Bəlkə qız səni sevmir. Ürəyi özəsinə bağlıdır* (M.F.Axundzadə).

BAĞLI IV *sif.* Əlaqədar. *Bülbüllə bağlı bir epizodu da xatırlayıram.*

BAĞLIQ I *is.* Bağ salmaq üçün yararlı yer, bağ olan yer. *Bu çayın o biri tərəfi isə gözəl bağlıq idi* (A.Saiq).

BAĞLIQ II *is.* Bağlamaq, bənd etmək üçün yun və pambıqdan öyrilmiş ip, sap və s. *Dünən ona bir bağlıq yun vermişəm.*

BAĞRIQARA I *is. zool.* Su konarında yaşayan uzun qıçlı, döşü qara quş. *Bağrıqarının qızardı bağı; Şahbaz ona varanda doğru* (Xətayi).

BAĞRIQARA II *sif.* Kədərli, halı pərişan. *Mən aşiq bağrıqara; Quşlar da bağrıqara; Lalədən xoş gül olmaz; Onun da bağı qara* (Bayatı).

BAXIŞ I *is.* Baxma, gözdən keçirmə. *Saçlarım qapqara; Baxışlarım davamlı; Addımlarım mətin* (B.Azərbayli).

BAXIŞ II *is.* Fikir, əqido. *Hər gün bir məmləkətdə; Əqidələr, baxışlar; mənfəətlər toqquşur* (B.Azərbayli).

BAK I *is.* [fars.] *klas.* Qorxu, xof. *Bu bir, iki, üç məxələdə yox o qədər bak; Olsun, bəcəhənnəm, necə rəftar olacaqdır* (M.Ə.Sabir).

BAK II *is.* [fr.] İçinə maye tökmək üçün ağzı örtülü qab. *Bir dəfə Heybət başını aşağı saldı və qabı yerdən götürüb, haka nəf təkdü* (M.Hüseyn).

BAK III *is.* [holl.] Gəminin göyortosinin burun hissəsi.

BAL I *is.* Arıların çiçək və meyvə şirəsindən hasil etdikləri qatı şirin maddə. *Dodaqların şəkər dadır, bal dadır; Gözəllikdə olmaz sənə tay, gözəl* (S.Rüstom).

BAL II *is.* [fars.] *klas.* Qanad. *Döyüşdükcə qoca qartal; Qüvvət alır balı pəri* (S.Vurğun).

BAL III *is.* [fr.] Böyük rəqs gecəsi. *Üzünü görmədim zər poqonlarını; Görmədim balını dvoryanların* (S.Vurğun).

BAL IV *is.* [fr.] Məktəblərdə qiymət dərəcəsi; külək; zəlzələ və ya dağın ölçü vahidi. *Los-Anceles şəhərində zəlzələ olmuş, zəlzələnin gücü 9 bala çatırdı.*

BALAQ I *is.* Tumanın, şalvarın, dizliyin ayağa düşən hissəsi. *Bunlar payız günü çöl-bayırda; balağına yapışan pıspışdır* (R.Rza).

BALAQ II *is.* Camış balası. *Mürşüd camış balaqlarını suvarmaq üçün çaya aparmışdı* (Ə.Vəliyev).

BALAQ III *is. məh.* Qamışabənzər, içi boş, buğumlu yemlik bitki.

BALQABAQ I *is.* [fars.] Uzunsov, ortası nazik şirin qabaq. *...kimisi yaman günün köməyi olan kudu və balqabaqları gizlədirdi* (M.İbrahimov).

BALQABAQ II *sif.* Key, maymaq, ruhsuz, iradəsiz. *Xəlil udur ki, o məni işdən çıxardır, bunlar da balqabaq kimi durub baxırlar* (M.Hüseyn).

BALLI I *is. bot.* Şirəli otlardan birinin adı.

BALLI II *sif.* Balı olan. *Ballı pətəklərə bənzər beynimiz; İçində boş qal-mış bir çox şanlar* (S.Vurğun).

BAMİYƏ I *is.* [fars.] *bot.* Meyvəsi konus şəkildə olan və xörəyə işlədilən birillik lifli bitki. *Doğra daha bamiyəni bəzəyə; Sonra toyuq köksü ilə get aş; Qəlyanı çək, qəhvəni iç, çox yaşa!* (A.Sohhot).

BAMİYƏ II *is.* [fars.] Un, yağ, şəkər və s.-dən hazırlanan bamiyə şəkildə şirni.

BAN I *is.* Arabanın toqorlorından yuxarı olan hissəsi, qutusu, gövdəsi. *Araba cırıldamaqdan, ban cırıldayır* (Ata. sözlü).

BAN II *is.* Xoruz sosisi. *Üçüncü xoruz banı qadın açdı; Yənə bağladı darvazanı* (R.Rza).

BAN III *is.* Dam, qardağ. *Sürücü maşının banına dırmaşdı.*

BANK I *is.* [fr.] Pul vəsaitini toplayan və təqsim edən kredit idarəsi.

Dövlət bankı.

BANK II *is.* [alm.] Doniz dibinin nisbətən dayaz, dərinliyi gəmi hərəkəti üçün kifayət olan sahəsi.

BANK III *is.* [fr.] Kart oyununda ortalığa qoyulan pul. [Xudadad bəy:] *Canım, ta mən dördüsay oynamaq istəmirəm, bank oynayacağam, gedirəm* (Ü.Hacıboyov).

BANKA I *is.* [ing.] Donizdə ayrıca dayaz yer.

BANKA II [holl.] Qayıqda avar çəkonlərin oturduğu skamya.

BANKA III *is.* [pol.] Silindrşəkilli şüşə və saxsı qab. *Bankanın ağzı açıldanda altı qoxusu evi başına götürdü* (Ə.Haqverdiyev).

BANKET I *is.* [fr.] İctimai, siyasi xadimlərin və s. şərəfinə düzəldilən tontonoli qonaqlıq, ziyafət. *Sən ki banketə o qədər adam çağırırsan, paltarın, tuflıya pul qalar?* (S.Qodirzadə).

BANKET II *is.* [ing.] Dəmiryolunu seldən, daşqından qoruyub, saxlamaq üçün hündür olmayan torpaq bənd.

BAR I *is.* [fars.] Meyvo, məhsul; səmərə. *Bağçamızın ağacları dürlü-dürlü bar verir* (O.Sarıvollı).

BAR II *is.* [fars.] klas. Yük, ağırlıq. *Kim dözər mənim tək belə firqətə; Rəncü məşəqqətə bəri-möhnətə* (M.P.Vaqif).

BAR III *is.* [yun.] Meteorologiyada təzyiq vahidi olub, 1 mln. dinamm (dn.) 1 sm² təzyiqinə bərabərdir.

BAR IV *is.* [ing.] Ayaq üstə duraraq yemək yeyilən, ya içki içilən kiçik yeməkhana, qolyanaltı. *Qursı binanın alt tərəfindəki bardan gülüş və musiqi səsi eşidilirdi* (A.Babayev).

BAR V *is.* [fr.] coğr. Suyun gətirdiyi qumlardan çay ağzında ömələ gələn dayaz yer.

BAR VI *is.* [ing.] tex. Qazma maşınlarında çapmaq üçün diş.

BAR VII *is.* məh. Çörəkdə və xərkətdə ömələ gələn ağ rəngli, çox xırda gəbbolokciklor, kif.

BARABAN I *is.* Təbil. *Çalında tunc, baraban, ordu döndü dənizə...* (A.İldırım).

BARABAN II *is.* tex. Müxtəlif maşınların və mexanizmlərin silindr şəkilli hissəsi. – *Ərşad, gəl gör baraban niyə parçanı yuxarı dartırmı?* (S.Qodirzadə).

BARABAN III *is.* anat. Orta qulağın içi.

BARAT I *is.* ər. Bank və s. maliyyə müəssisələri və ya poçt vasitəsilə göndərilən pul. *Pulları haman yerə barat verəcəyəm* (M.S.Ordubadı).

BARAT II *is.* [ər.] Qəbz, vəsiqə. *İcarədarlara icarə hüququnu təsdiq edən sənəd – barat verilir* ("Azərbaycan tarixi").

BARAT III *is.* [ər.] Hədiyyə, bəxşçəyiş. Lisanından gəlməyəndə *baratım; Nələm istər bu dünyanı dağıtsın* (Aşıq Ələsgər).

BARI I *is.* [fars.] Hasar, divar, sədd. *Onu bari içərisinə almaq və elektrik stansiyası üçün istifadə etmək lazımdır* (C.Cabbarlı).

BARI II *is.* ədat [fars.] Arzu; heç olmazsa monasında. *Barı, gedərkən biza dəyəydin* (M.Rzaquluzadə).

BARMAQ I *is.* İnsan və bəzi heyvanların əl və ayaqlarının qurtaracağındakı beş müstəqil üzvdən hər biri. *Daş dəyməsin birisinin ayağına; Birisinin barmağına* (M.Əliyev).

BARMAQ II *is.* dan. Simli musiqi alətində çalan sazəndənin şəxsi yaradıcılığın doğan on xırda xallar, çox kiçik, lakin bitkin instrumental epizodlar.

BARMAQ III *is.* Bir işin gizli iştirakçısı olmaq, xəbəri olmaq, əli olmaq. *Bu işdə yaqın onun da barmağı var* (C.Cabbarlı).

BARMAQLIQ I *is.* Ağacdən, dəmirdən və ya möhlədən qayrılmış tor, hörgü. *Cəld ayağa durub, dəmir barmaqlığa yanaşdı* (M.Hüseyn).

BARMAQLIQ II *is.* məh. Barmağa dolama çıxdıqda və ya əhənglə ağardandan zaman yandırmasın deyə, barmağa keçirilən dəri və ya göndən tikilmiş kəsək.

BARMAQLIQ III *is.* Çilik, qələm (ağacda). *Bu gün yerə yüz barmaqlıq basdırmaşam.*

BAS I *sif.* [ital.] mus. Ən bəm kişi sosisi, on aşağı kişi sosisi. *Güləbatın Hacınn otacağı süpürəndə həyətdə Şahpələngin qalın bas səsinə eşidi* (M.İbrahimov).

BAS II *f.* Üstdən sıxmaq, təzyiq etmək, ayaqlamaq, tıxamaq və s. *Kəlmə-təri görənn kimi elə bil ki, Rüstəm kişini qaynayan aş qazanına basıb çıxartdılar* (M.İbrahimov).

BASMA I *is.* Saçı boyamaq üçün rəng. *O, başına həmişə basma qoyardı.*

BASMA II *is.* tar. Üzərində tatar xanının şəklində olan möhür.

BASMA III *is.* Yazı qurulayan, suçəkon kağız. *Bəli, uzun sözün qıssası, yazdım bu hekayəni, basma ilə quruladım* (Ə.Əliyev).

BASMA IV is. Naxış, rəng və s. basılmış. *Qanovuz köynəyin atlas çutqusu; Yaşıl bəsmaları nə gözəl imiş (Aşıq Abbas).*

BASMA V is. Çap, motbu. *Əksəri qayıq cildli Təbriz bəsmasıdır (Çomonzominli).*

BASMA VI is. məh. Kömür yandıran. *Kömürçülər bir dəstə basmaçı görüb, özdəriçin hasma qoymıya göndərdilər ("Dialektoloji lüğət").*

BASMAÇI I is. Basma işi ilə məşğul olan, qəlib basan. *Sanqo qaçıb, basmaçı dəyirmanlarında gizlənmək istədi. Servantes.*

BASMAÇI II is. [özb.] tar. Orta Asiyada basmaçılıqda iştirak etmiş adam. *Bütün basmaçı hissələrini dağıtdılar (Ə.Sadiq).*

BAŞ-AYAQ I is. asp. Kəlləpəca: qoyunun, malın başı və ayaqlarından hazırlanan sulu xörək. *...Baza müdiri Bürcəli dedi: – Bu saat burdan gedirik bizə xaş, baş-ayaq, dirnaq, kəlləpəca, xolodes yeməyə (Anar).*

BAŞ-AYAQ II is. məh. Biçin zamanı yerə tökülən sünbül. *Qarı çöldən 30 kiloqram baş-ayaq yığımışdı.*

BAŞ-AYAQ III zərf Tərsinə, əksinə, başı ayağına və ya ayağı başına. *...Yuxudan qalxan cavanlar Cəmillə Tahiri bir çarpayıda baş-ayaq yatmış gördülər (M.Mehdi).*

BASİPAPAQLI I is. Kişi. *Bu xəbər gələn kimi üçütel Mirzə Kərim camaatı yığıb başına dedi: – Gərak kənddə bir nəfər başipapaqlı qalmaya (Ə.Haqverdiyev).*

BASİPAPAQLI II zərf Başında papaq olan. *İçəridə başipapaqlı oturmaq olmaz.*

BAŞQA I sif. Qeyri, ayrı, özgə, yad. *Qonşu həyatın qapısı başqu küçəyə açılırdı (M.Cəlal).*

BAŞQA II qoşma Seçmə, ayırma mənasında. *Torpaq döşəmə üzərində bir həsir qırığından başqa heç nə yox idi (Ə.Məmmədşanlı).*

BAŞLIQ I is. Yağışdan, soyuqdan, küləkdən qorunmaq üçün başa geyilən örtük. *Əynində boz şinel başında başlıq; Nəyəsə pıçıldayır o, fəhlələrə (S.Vurğun).*

BAŞLIQ II is. xüs. Sərlövha, məqalənin adı. *Reyhan .. əlində rəngli qələm qəzetə başlıq çəkir (Mir Cəlal).*

BAŞLIQ III is. etmoqr. Qızın ata-anasına oğlan tərəfindən verilən mal, völpulu, südpulu. *Reyhan bəsbütün mayus qayıtmışdı. Çünki qıza ağır başlıq istəmişdilər (A.Şaiq).*

BAŞLIQ IV is. Nəfər mənasında. *Qaribədir, altı başlıq külfəti bir inək, bir oraqla dolandıran atası Möhsün kişi də deyirdi (N.Babayev).*

BAŞMAQ I is. köhn. Üstü yarıörtülü, dabanı açıq kişi və qadın ayaq-qabısı. *Marcan xala bu dəfə də bir söz deməyib, başmaqının üstündən geydiyi corablara baxaraq güllümsədi (Ə.Əylisli).*

BAŞMAQ II is. xüs. Müxtəlif məşin və mexanizmlərdə; dayaq, qoruyucu və s. vəzifəsini gören cürbəcür hissələrin adı. *Başmaq qatınlığı 15-19 mm və uzunluğu 30-40 sm olan polad halqadan ibarətdir... (Quliyev).*

BAŞSIZ I sif. Sahibsiz, yiyəsiz. *Elmi adamlar hamıdan artıq bizlərdə lazımdır. Çünki camaatımız başsızlardır (Ə.Haqverdiyev).*

BAŞSIZ II sif. Başı olmayan. *"Başsız atlı" əsərini oxumuşsanmı?*

BAŞSIZ III sif. Küt, fərasətsiz, kütbeyin, gic. *Başu başsızları başsız çaxır; Yeri get qabını yala, ay axmaq! (M.Araz).*

BATAREYA I is. [fr.] hərə. Bir neçə top və minaatanı ibarət taktik vahid. *Sən indi öz batareyasını buraxıb mətbəxdə soğan doğrayan bir topçuya oxşayırsan (C.Cabbarlı).*

BATAREYA II is. [fr.] fiz. Bir-birinə birləşdirilmiş elektrik elementi və ya akkumulyatorlar sırası. *Günəş batareyası.*

BATMAN I is. köhn. 8 kiloqram ağırlığında çəki ölçüsü. *Bir misqal ondan bir batman misə vurur, xalis gümüş olur (M.F.Axundzadə).*

BATMAN II is. [fr.] Baletin xüsusi növü.

BAZ I is. [fars.] Alıcı quş, qızılcıq. *Əlindən uçurtdum bəzım; Dərdimi kağıza yazım (Dastanlar)*

BAZ II is. [fars.] Müəyyən bir işin və ya şeyin həvəskarı, hərisi. *Bələ poetik adların bəziyən yaman (Anar).*

BAZAR I is. [fars.] Alış-veriş yeri. *Biz hər gün səslə-küylü bazarın yanından keçirdik (Ə.Əylisli).*

BAZAR II is. [fars.] Həftənin şənbədən sonra gələn günü, istirahət günü. *Mənim də hər bazar günü getməyə əlim çatmırdı (S.Qədirzadə).*

BAZI I is. [fars.] Oyun, kələk, hiylə. [Şərəfnisə xanım:] *Bəsdir, Allahı sevirən, bu bəzuları mənə az gəl.. (M.F.Axundzadə).*

BAZI II is. məh. İki zəmi, tarla arasında mərəz; dikdir. *Badımcan çoxu bəzılərdə küçüklər; Da tərpaşmək olmaz badımcan alından (Şəhriyar).*

BAZI III is. məh. Xışın, cütün ulamadan kötüyə qəder olan hissəsi; qol.

BEL I is. Bədənin ortası, qurşaq bağlanan yeri. *Belində qəbzəli xəncər olan bir kişi içəri girdi (İ.Əfəndiyev).*

BEL II is. Uzun saplı qazma aləti. *Ulduz həyata girərkən hasarın yanında belində bel yer qazırdı* (M.Ənvər).

BELƏ I əvəz. İşarə mənasında işlədilən övəzlik. *O belə adamlara həmişə hörmət etməyi sevirdi* (Ə.Vəliyev).

BELƏ II ədat Qüvvətləndirici mənasında işlədilir. *O, Pərşanı incidə biləcək bir kalma belə dilinə gətirmədi* (M.İbrahimov).

BELİBAĞLI I is. zool. Qırğı böyüklükdə yırtıcı quş.
BELİBAĞLI II sif. Beli bağlı olan, beli qurşaq və s. ilə bağlanmış. *Kən-din belibağlı qadınları əllərində bağlama, ciyinlərində yaba işə gədirdilər*.

BELLİ I sif. Əlində bel olan. *Deyir, Qaraqullar kəndinin camaatı əli ağaclı, bellı, kürəklı tökütlüb Rüstəm bəyin evini darmadağın dağıtdılar* (Ə.Haqqverdiyev).

BELLİ II sif. Damı olan, üstü olan. *Lakin qılınca belli qurulsə hasar; Üstündə göllənməz nə yağış, nə qar* (S.Vurğun).

BEYT I is. [ər.] İki misradan ibarət şeir parçası. *Fəhlə yavaş-yavaş hecaladı, bir dəfə oxuyandan sonra ilk beyti azbərlədi* (M.Hüseyn).

BEYT II is. [ər.] köhn. Ziyarətqah olan ev. *Beyt haqqı, a bəy, o yerdə qu nə qədər desən tapılır, bir az qazırsən torpaqdan neft iyi gəlir* (N.Vəzirov).

BƏHR I is. [ər.] Musiqi vəzninin təşəkkül sistemi. *Şerın üçüncü və beşinci bəndləri ayrı bəhrədir* (M.Hüseyn).

BƏHR II is. [ər.] köhn. Dəniz, derya. *Bir tərəfin bəhri-Xəzər; Yaşlıbaş sonralar gəzər* (S.Vurğun).

BƏHR III is. [fars.] Xeyir, səmərə, bəhər. *Çəkmişik övladımızın fikrini; Ömrümüz olsa görərik bəhrini* (M.Ə.Sabir).

BƏHRƏ I is. [fars.] tar. Keçmişdə kəndlilərdən alınan natural vergi. *Torpaqdan, mülkdən aldığınız bəhrə sizə bas eləmirmi?* ("Çaqaç Nəbi").

BƏHRƏ II is. [fars.] Məhsul, meyvə. *Lənkəranın bəhrələrini vəsf edən bir mahnı var*.

BƏHS I is. [ər.] Bir məsələ haqqında ətraflı danışmaq, fikir yürütmə. *İçərkən ortalığa belə bəhs düşdü* (S.S.Axundov).

BƏHS II is. [ər.] Hər hansı bir elmin və ya əsərin müəyyən hissəsi. *Morfologiyada isim bəhsi*.

BƏLƏNMƏK I f. Bələyə bükülmək, sarğı ilə sarınmaq. *Körpə əsgiyə bələndi*.

BƏLƏNMƏK II f. Bulaşmaq, bulanmaq. *Qənd əzilib dilə, dişə, dahanə; Qaymaq dodaqlara bul bələndir* (Aşıq Ələsgər).

BƏLGƏ I is. etnoqr. El arasında evlənon oğlan tərəfindən qız evinə göndirilən birinci nişan – üzük və örpək.

BƏLGƏ II is. məh. Gönü aşılmaq üçün nar qabığı və yarpağından hazırlanmış un. *Bəlgə qurtardı, gön isdəxdə qaldı* ("Dialektoloji lüğət").

BƏLGƏ III is. məh. Vuruş zamanı qola sarıdan qalın parça.

BƏLGƏ IV is. Bəhanə, səbəb, dəlil. *Sən də bunu əlində bəlgə tutub, məni hər dağıqə pərt eləmə*.

BƏLGƏ V is. Sormayə, maya. *A bala, əlində bəlgə saxla, lazım olar*.

BƏM I is. [ər.] mus. Musiqidə aşağı sə. *Pərdələr üstünə barməğn ensin; Bəmdə çox dayanma, qaldır zılə sən* (Ə.Kürçaylı).

BƏM II is. Üst. Palıdlar meşənin ucalan zili; *Yatarım onların yaşılı bəmində* (Vahid Əziz).

BƏND I is. [fars.] anat. Skelet sümüklərinin oynaq yerləri; buğum, məf-səl. [Qazan xan] başında, bədəninin bəndlərində bir ağırlıq və sıztılı duydu. (M.Rzaqulzadə).

BƏND II is. [fars.] Şerın bir neçə misradan ibarət olan bölgüsü. *Koroğlu elə sözüün birinci bəndini demışdi...* (Dəstanlar).

BƏND III is. [fars.] Bir yeri seldən, daşından qorumaq, suyun kənara axmasını qabağını almaq üçün çəkilən södd. *O çürük şalbanları taxta bəndin altına kim qoyub?* (C.Cabbarlı).

BƏND IV is. [fars.] Bağ, ip, düyün. *Sona hərdən onun bəndini açtıb həyata buraxırdı* (Mir Cəlal).

BƏND V is. [fars.] Vurğun, aşıq. *Hər bir dərdə mən doldum; Səni gör-düm bənd oldum* (Ü.Hacıbəyov).

BƏND VI is. [fars.] Maddə. *Maarifəyən şurada müzakirə olunub nöqsan-lara görə qərarın bir bəndində direktorun və dərs hissə müdirinin, necə deyərək, "başları sığalanıb"*.

BƏND VII is. Bağlı. *Səlim ağa hirsindən yer eşirdi, birçə sözbə bənd idi ki, yapışa Hürünün boğazından, ata darvazadan küçəyə...* (M.İbrahimov)

BƏRƏ I is. Ov gözəlönəl yer, pusqu yolu. *Ceyranın güzğüsü; Ovçunun bərəsi; Dəranın gözüydün, ay bulaq...* (M.Araz).

BƏRƏ II is. Çaylar üzərində qurulan müthərrək körpü, üzücü körpü, sal. *Gecə İkan bəralarla Dnepri üzüb o biri sahilə keçmişdi* (S.Qodirzadə).

BƏRƏ III is. Qoyunların sağın yeri. *Qoyunları sağmaq üçün bərəyə saldılar*.

BƏRİ I *zərf* Bu tərəfə, buraya, yaxına. *Bəri gəl, ay zalım, bir qucaqlaşaq; Unut bu tərəsiyi. gəl Allaha bax!* (S.Vurgun).

BƏRİ II *avəz məh.* Bu. *Bəri başdan işinizi möhkəm tutun.*

BƏRİ III *qoşma* Bir şeyin başladığını və davam etdirildiyini bildirir. *Qızıyətər bu evə köçəndən bəri; Öpür saçlarını günün işığı* (S.Vurgun).

BƏS I *ədat* [*fars.*] Yetər, kafi, kifayət. *İş apar, baş gedərsə qoy getsin; Ad qalır bəs deyilmə millət ilə* (M.Ə.Sabir).

BƏS II *ədat* Sualı, ya da fikri qüvvətləndirmək üçün işlənir. *Bəs niyə belə müsəlman məclisi qurmusunuz?* (B.Bayramov).

BƏSTƏ I *is.* [*fars.*] Musiqi kompozisiyası, musiqinin bəstəsi; nəğmə, hava, mahnı. *Seyr et bu varlığı, şeydə bülbülüm! Həyata müjdədir hər yeni bəstən!* (S.Vurgun).

BƏSTƏ II *sif.* [*fars.*] *köhn.* Bağlı. *Əqlü huşum mənim, fikri xəyalım; Şüx gözədə, qəmzədə, bəstədir, ay qız!* (M.P.Vaqif).

BƏSTƏ III *sif.* [*fars.*] Boyca bir qədər alçaq. *Bu, on altı-on yeddi yaşlarında bəstə boylu, silahsız bir gənc idi* (S.Qədirzadə).

BİC I *is. dan.* Ağac və kollarn kötüyündən, yaxud gövdəsindən çıxan xırda zoğ, pöhrə. *Əncir ağacının bici çoxdur, kəsmək lazımdır.*

BİC II *sif. dan.* Rəsmi nikahda olmayan ata-anadan doğulmuş uşaq. *Söylə, bəlkə – bic doğulub; Atasından yox xəbəri?* (B.Vahabzadə).

BİC III *sif.* Çox hiyləgər, fəndgir. *Bildi ki, oğlu necə bic və haramzadədir* (M.F.Axundzadə).

BİNA I *is.* [*ər.*] Tikili, mülk, ev. *Hər küçə alışan bir boyunbağı; Hər bina bəzaklı bir mirvaridir* (M.Araz).

BİNA II *is.* [*ər.*] Bünövrə, özü, təməl, əsas. *Şəhər bina olanda; ilkin bura küçə dedilər* (R.Rza).

BİNA III *is.* [*ər.*] Əzəldən, lap əvvəldən. *Xoş gün görməmişik sizdən, binadan* (S.Rüstəm).

BİR I *say* Əşyanın konkret miqdarını bildiren ədəddir. *Yəni mən o qədər ölü oldum ki, bir qorodovoyun da öhdəsindən gələ bilmədim* (MİR Cəlal).

BİR II *ədat* Təkid, hədə; təsəlli mənasında. *Mişə, bir diqqətlə bax, gər məni tanıyırsanmı?* (Ə.Əbülhəsən).

BİRLİK I *is.* Bir olmaq; bütövlük, vəhdət, ittifaq. *Sənə çalışmaq yarasır; Birlik uğrunda vuruşmaq yarasır* (S.Rüstəm).

BİRLİK II *is.* Six əlaqə; homrəylik, ümumilik. *Fikir birliyi, iş birliyi.*

BİRLİK III *sif.* Ölçüsü, nömrəsi, sayı və s. bir olan. *Birlik taxtaları ayrı seç, mənə lazımdır.*

BİRYERLİ I *sif.* Həmyerli, bir yerdə olan. *O, Həsənə biryerlidir.*

BİRYERLİ II *sif.* Bir yeri olan, bir adamlıq. *O, biryerli kupaədə gedirdi.*

BİŞMƏK I *f.* Odda qızartmaq və ya suda qaynatmaqla yeyiləcək hala gətirilmək. *Qulplu qazanlarda xörək bişər, qara zurna dilə gəlirdi. Düz nağıllardakı kimi üç gün, üç gecə çalıb-oyuyurdular* (İ.SIXLI).

BİŞMƏK II *f.* Ustalaşmaq, püxtələsmək, təcrübələnmək. *Ancaq hələlik burada bişərsən, sonra baxarıq* (S.Rəhimov).

BİŞMİŞ I *is.* Xörək. *Bir neçə gün idi ki, bişmiş yeməmişdim, dünən bir parça yavan çörəyi güclə tapmışdım* (Çəmənzaminli).

BİŞMİŞ II *sif.* Bərkimiş, işdən xəbərdar. *Bizə ancaq həyatda, işdə bişmiş adamlar lazımdır.*

BİTİRMƏK I *f.* Axıra çatdırmaq, tamamlamaq, qurtarmaq. *Hədiyyə nəharını təzəcə bitirmişdi ki, qapıda maşın səsləndi* (MİR Cəlal).

BİTİRMƏK II *f.* Göyörtmək, yetişdirmək. *Yox, burada təbiət özü özbaşına bir çöp də bitirmir* (M.İbrahimov).

BİTMƏK I *f.* Tamam olmaq, başa çatmaq. *Səd şükür ki, qış tükəndi, bitti; Novruz gəlib, bahar yetdi* (A.Səhhət).

BİTMƏK II *f.* Yetişmək, çıxmaq, cücərmək. *Bağçamızda gül bitti; Lalə bitti, gül bitti; Vətəndə bir bağ saldıq; Hər nə əkdik, gül bitti* (Bayatı).

BİZ I *is.* Deşik açmaq üçün ucu şiş metal alət. *Usta, bu daşdan mənə bir biz qayır* (Dastanlar).

BİZ II *avəz.* Birinci şəxsın cəmi. *Bildir, ad günündə anası ilə bizə gəlmişdi* (S.Qədirzadə).

BLOK I *is.* [*fr.*] Dövlətlərarası, partiyalararası ittifaq; birlik.

BLOK II *is.* [*ing.*] *tex.* Ağır şeyləri qaldırmaq üçün sadə mexanizm.

BLOK III *is.* [*ing.*] Böyük binada mənzillər qrupu. *Dördüncü blokun qabağında saxladı: – Düşün, üçüncü mərtəbə, iyirmi beşinci mənzil sizindir* (M.İbrahimov).

BLOK IV *is.* [*ing.*] Dəmiryolunda semaforu açib-bağlamaq üçün elektrik aparatı.

BLOK V *is.* [*ing.*] Betondan (səment və dəmir) quraşdırılmış tikinti materialı.

BOĞAZ I *is. anat.* Boyunun, qida borusunun başı və nəfəs yollarının yerləşdiyi ön hissəsi. *Boğazını curırdı, yadlar millət adından* (S.Rüstəm).

BOĞAZ II *is. coğr.* Dünya okeanında hər hansı iki quru sahəni bir-birindən ayıran və ya iki su hövzəsini birləşdirən ensiz su zolağı. *Dardanel boğazını tutub onlardan alaqlı* (C.Məmmədquluzadə).

BOĞAZ III *is. dan.* Xanəndənin şəxsi yaradıcılıq məhsulu kimi onun ifaçılıq üslubuna xas və məhsul olan ən kiçik avaz ifadələri.

BOĞAZ IV *sif.* Qarında balası olan. *Əmniyyətlər boğaz inəyi, eşşəyi və qoyunları tövlədən çıxardılar* (M.İbrahimov).

BOĞAZLIQ I *is.* Boğaza sarınan şal və ya boğaza keçirilən qadın zinafi. *Gəldiyev alını boğazlığına atdı, düzəltdi* (Mir Cəlal).

BOĞAZLIQ II *is.* Hamiləlik. *Qarabağ madyanlarının boğazlıq dövrü.*

BOKS I *is. [ing.] idm.* Əllərə xüsusi əlcəklər geyilərək, müəyyən qayda ilə icra edilən yumruq döyüşündən ibarət idman növü.

BOKS II *is. [ing.] tib.* Xəstəxanada ayrılmış palata. *Keçici xəstəliyə tutulmuş xəstəni boksa qoydular.*

BORC I *is.* Qaytarmaq şərti ilə alınan, ya birinə verilən pul və s.

BORC II *is.* Vəzifə. *Borcunu bilməyənlər həqiqətdən gen olar* (B.Vahabzadə).

BORCLU I *is.* Borcu olan, başqasından borc almış olan. *Hacı Bayram indiyədək bu camaatın qanını soyubdur. Bu dörd oymaqda bir nəfər varmı ki, ona borclu olmasın?* (Ə.Haqqverdiyev).

BORCLU II *is.* Borc verən. *Borclu borclunun sağlığını istər* (Ata. sözü).

BOŞ I *sif.* İçində heç bir şeyi olmayan. *Boş kürsü ilə nə qədər çalışdım bir şey çıxmadı* (Ə.Haqqverdiyev).

BOŞ II *sif.* Əbəs, hədəf, əsassız, mənasız. *Bu hələ boş damışqadı* (Ə.Haqqverdiyev).

BOY I *is.* Bədənin uzunluğu; qodd-qamət. *Bir balaca boyu var: Ev dolusu toyu var* (Tapmaca)

BOY II *is. folk.* Dastanlarda müəyyən hadisəyə həsr edilmiş fəsil, hissə.

BOY III *is. bot.* Koma halında sən çiçəyi və xoş qoxusu olan çoxillik bitki.

BOYA I *is.* Bir şeyə müəyyən rəng vermək, yaxud rəsm çəkmək üçün işlədilən rəng maddəsi; rəng. *Ətili dodaqlarına elə bil cəhrayı boya sürtmüşdü* (Anar).

BOYA II *f.* Rəngləmək, rəng vermək. *Buludlar al-əlvan rəngə boyunur* (S.Vurğun).

BOYLU I *sif.* Ucaboy, boylu-buxunlu, qodd-qamətli. *Sona hündür boylu, gülümsər, gözəl, tən yerləşli, şux güllü bir qız idi* (C.Cabbarlı).

BOYLU II *sif. dan.* İkicanlı, hamilo. *Onların kəndində Əbdürrəhman adında bir bəy də vardı. Əzazilin biriydi, boylu arvadlar onu görəndə uşağ salardılar* (İ.Şixli).

BOZ I *is.* Dişi qırqovul.

BOZ II *is. dan.* Dəmrəvə oxşar dəri xəstəliyi, keçəlik. *Uşağın başında boz var, onu həkimə göstərmək lazımdır.*

BOZ III *sif.* Kül rəngli, qara rənglə ağ rəngin qarışığından əmələ gələn (rəng). *Yatdım boz otluqda boz dovşan kimi* (O.Sarıvöllü).

BOZ IV *sif. dan.* Utanmaz, nəzakətsiz, həyasız, sort, qaba. *Qəhrəmanın ciddi təkidi müqabilində Rüstəm acıqlanır, ona boz sifət göstərir* (S.Rəhimov).

BOZAQ I *is. bot.* Şoran torpaqlarda bitən birillik yem bitkisi.

BOZAQ II *is. zool.* Qabayunlu Azərbaycan qoyun cinsi.

BÖLMƏ I *is. riyaz.* Bir sayda neçə dəfə başqa say olduğunu bilmə əməli. *Bölmə cədvəli.*

BÖLMƏ II *is. hərəb.* Kiçik əsgəri hissə; vzwod. *İldırım qabaqdaydı, bölmə hücum edəndə* (S.Rüstəm).

BÖLÜK I *is. hərəb.* Piyada və bəzi xüsusi qoşun hissələrində batalyon tərkibinə daxil olan əsgəri hissə; rota. *İstehkam bölüyü Kornilovka yaxınlığında qatardan töküldü* (Mir Cəlal).

BÖLÜK II *is.* Parça, tikə. *Tağı əmi qurğım alıb başını kəsdi. Sonra iki bölük edərək tulalara atdı* (S.S.Axundov).

BÖYÜR I *is.* Bədənin çiyindən ombaya qədər olan sağ və sol tərəfi. *Amma mən ayaqlarımı onun qabarıb yatan böyürlərinə elə sıxışdım ki, qır-saqıq kimi ona yapışmışdım.* (Ə.Məmmədخانlı).

BÖYÜR II *f.* Bağırmaq (öküz, inək və s.). *Təpələrdə böyürür sağılmamış inəklər; Sotur bağda ağaclar, bağçalarda çiçəklər* (B.Vahabzadə).

BUCAQ I *is.* Künc, guşo. *Qorxusundan bir bucağa qıstılar; Dinə bilməz, mat-mat baxar, ağlarsan* (M.P.Vaqif).

BUCAQ II *is. riyaz.* Həndəsi fiqur, bir nöqtədən çıxan iki xətt arasındakı müstəvini bir hissəsi.

BULAMAQ I f. Batırmaq, çirkəndirmək. *Elxan girdi palçığa; Üst-başını buladı* (T.Elçin).

BULAMAQ II f. Tərpətmək, yellətmək. *Toplan görüb utandı; Quyruğunu buladı* (T.Elçin).

BULANMAQ I f. Batmaq, kirlənmək, durulğunu itirmək. *Yaralı alqana boyanmış idim; Yxılıb torpağa bulanmış idim* (A.Səhhət).

BULANMAQ II f. Mədəsi qarışmaq, pozulmaq.

BULUD I is. Havada toplanan kəşiflənmiş su buxarı, yığıcı. *Buludlar axıyır samaya lay-lay; Sənür göy üzündə rəngi solmuş ay* (B.Azəroğlu).

BULUD II is. rus. Böyük boşqab, uzunsarı ya girdə, dayaz iri boşqab. *Sonra da böyük buludda buğlana-buğlana zəfəranlı plov gətirildi* (S.Qədirzadə).

BULUDLU I sif. Buludla örtülmüş. ...*Buludlu səmada tutqun görünən günəş aşağıya enməkdə idi* (M.Cəlil).

BULUDLU II zərf Qomgin, ködərli, dumanlı. *Heç səni belə buludlu görməmişəm* (M.İbrahimov).

BURUQ I is. Neft və yaxud mədən suları çıxarmaq üçün xüsusi üsullarla qazılan quyu. *Gecə ay nur səpərkən buruqlar meşəsinə; Qulaq verdi ney çalan küləklərin səsinə* (Ə.Cəmil).

BURUQ II sif. k.t. Axtalanmış. *Qoyunlar elə bildi ki, birinci həlak oldu buruq* (F.Qoca).

BURUN I is. anat. İnsan və heyvanların üzündə iybilmə və tənəffüs orqanı.

BURUN II is. coğr. Qurunun sivri bucaq şəklində dənizə, gölə və ya çaya uzanmış hissəsi. *Ziğ burnu, Ümid burnu.*

BÜRÜNCƏK I is. Bürüncməyə yarayan örtü, üst paltarı. *Bu gecə məndən yadı yoxdu, gərək bir bürüncək götürəm* (C.Məmmədquluzadə).

BÜRÜNCƏK II is. bot. Taxıllar qrupuna mənsub birlik ot bitkisi.

ÇAĞ I is. Çəpər, hasar. *Bu bağın çağını niyə söküb yandırmırsınız?* (Çəmənzəminli).

ÇAĞ II is. Arabanın yanları. *Firidun atın cilovunu yaxındakı arabanın çağına keçirdi* (M.Şökili).

CALAMAQ I f. Peyvənd etmək; bağlamaq. *Keçən günə gün çatmaz, calasan günü günə* (Ə.Haqverdiyev).

CALAMAQ II f. Tökmək. – *Axi, gərək özününkü də özünə əl isitməyə ocaq qoya, daha bu ocağa su calayıb söndürməyə* (S.Rəhimov).

CALAMAQ III f. Qatmaq, qarışdırmaq. *Məni bu işə calama.*

CAN I is. [fars.] Bədən. *Arif olan, bir od düşüb canıma; Əridib döndərir a yağa məni* (Aşiq Ələsgər).

CAN II is. [fars.] Sevgili. *Xəstə könül dərdü qəmdən ayrıldı; Bu gün məclisimə bir can gəlibdir* (Aşiq Ələsgər).

CAN III köməkçi söz Əzizləmə mənasında. *Can Koroğlu, məni başlas! Yalandan dedim ki, sənintə dostam. "Koroğlu"*

CANLI I sif. Güclü, qüvvətli, sağlam; xoş.

CANLI II is. Diri, ölməmiş. *Xəzərdə canlı varmış; Onu ikiyaqlı canlılar; Qırıb qurtarmış* (M.Araz).

CƏBR I is. [ər.] riyaz. Riyaziyyat elmlərindən birinin adı. *Bu cəbr, hən-dəsə bilməm nə demək? Uğraşan beynini incitmiş olur* (H.Cavid).

CƏBR II is. [ər.] Zorakılıq, zor işlətmə. *Böylə bir cəbri hökumət duysa; Çəkəcəkdir başımız dürlü bələ* (H.Cavid).

CƏMİYYƏT I is. [ər.] Birlilik, ittifaq. *Əhməd Cavad ədəbiyyat cəmiyyətinin məsul katibi idi.*

CƏMİYYƏT II is. [ər.] Şair cəmiyyətin dili, dilmancı; Şair bir planet siqəltindədir (M.Araz).

CƏNG I is. [fars.] Vuruş, döyüş. *Düzəldirlər top, tufəng; Etmək üçün yarım cəng* (M.Müşfiq).

CƏNG II is. Mis qabın hava ilə təmasda olması nəticəsində qaralması.

CƏNGİ I is. [fars.] mus. Qəhrəmanlıq və cəngavərlik ruhunu ifadə edən gümrəh və şən musiqi əsəri. *Koroğlunun cəngi havası dağlara, dərələrə səş saldı* (M.Hüseyn).

CƏNGİ II is. [fars.] Döyüşü, əsgər; dalaşqan. *Sənin namusun olsa mənim qapıma gəlməzsən, itil gözümün qabağından cəngi! – deyər qovdu* (Çəmən-zəminli).

CİR I sif. Yabani. *Məclis qaynaşır; cır arı yuvası kimi* (R.Rza).

CİR II sif. Ciyiltili, zingiltili. *Yallah, cır səşindən qulağımız baidi* (S.Rüstəm).

CİR III f. Parçalamaq; didmək. *Bəzən yazdıqlarımı sonra cırıb atıram* (R.Rza).

CIZIQ I is. Xətt. *Cürbacür cızıqlar və dairələr çəkilmiş bir lövhədə fabrikin illik planı və məhsulun hansı şəhərlərə göndərildiyi göstərilmişdi* (Anar).

CIZIQ II is. Hüdudu keçmə, lovğalanma, qudurma. *Sən dedin, mən dinmədim, amma daha cızıqdan çıxdın, ağ elədin* (Anar).

CİLD I is. [ər.] Üz, qabıq. *Qara cildə çap eləyin kitabımı; Məndən sonra* (M.Araz).

CİLD II is. [ər.] Böyük bir kitabın bölündüyü qisimlərdən hər biri, nüsxə. *Seçilmiş əsərlərin xüsusi bir cildinin bütünlükdə "Dəli Kür" romanı üçün ayrılması təsadüfi deyil* (B.Nəbiyev).

CİRƏ I is. Pay, norma. *..Cahan xanım son aylar onun özünü də sıxışdırmağa, cırə ilə dolandırmağa başlamışdı* (M.İbrahimov).

CİRƏ II is. bot. Toxumu ədviyyat üçün istifadə olunan bitki.

CÖVHƏR I is. [ər.] Mahiyyət, əsas maya. *Asəf Zeynallının istedadının mayasında əsil sənət cövhəri var idi.*

CÖVHƏR II is. [ər.] Cavahir, qaş-daş, qiymətli daş. *Min cövhər gizlənməmiş ən kiçik daşında* (M.Müşfiq).

CÖVHƏR III is. [ər.] Turşu. *Həmin pulun cüzi hissəsinə mağazalardan adi şəkər tozu və limon cövhəri alır.*

CÜMLƏ I is. [ər.] gram. Bitmiş bir fikir ifadə edən söz və ya söz birləşmələrindən ibarət dil vahidi. *Qəzet, kitabdan da gəlmişik cana; Eynidir cümlə də, eynidir söz də* (B.Vahabzadə).

CÜMLƏ II is. [ər.] Hamısı, bütün. *Cümlə dolaşdı, qoymayın! İş yavalaşdı qoymayın!* (M.Ə.Sabir).

CÜRƏ I is. zool. Ördəyəoxşar kiçik su quşu.

CÜRƏ II is. Forma, növ. *Yox, insanlar anadan bir cürə doğulmayıb* (Ə.Kürçaylı).

CÜRƏ III sif. mus. Sazın dörd simli kiçik növü.

CÜT I is. köhn. Yeri şumlayıb ökin ökmək üçün kond təsərrüfat aləti və ona qoşulan heyvan birlikdə cüt adlanır.

CÜT II num. söz. *Qoşa. Qaşqa kalim boz, ala; Tarlaya saldım yola; Tay öküzlə iş aşmaz; Öküz gərək cüt ola* (Bayatı).

CÜYÜR I is. zool. Ceyranabənzər heyvan. *Boynunu irəli uzadıb sərtliklə bükən, şəxəli buynuzlarını oynadan cüyür bizə sarı gəlir.*

CÜYÜR II is. bot. Söyüdüoxşar ağac. *Cüyürdən toxunan səbət daha möhkəm olur.*

Çç

ÇAĞ I is. Vaxt, müddət. *Vurun, vurun alçağı; Keçmiş verginin çağı* (M.Müşfiq).

ÇAĞ II sif. Kefi yaxşı olan, əhvali-ruhiyyəsi saz olan. *Sən eylərsən damağımı çağ, gəlin!* (M.P.Vaqif).

ÇAĞ III sif. Gözəl, qəşəng. *Ağ, çağ qıçı Allah yaradıb, bəndəsi görsün* (M.Ə.Müciiz).

ÇAXMAQ I is. Tüfəngin atəş açmaq üçün yararlı hissəsi. *Neçə güllə xəz-nədədir; Neçə qundaq sinədədir; Neçə barmaq çaxmaqdadır* (B.Azəroğlu).

ÇAXMAQ II is. Alışqan. *Mübhəm neçinlərin çaxmaq daşından; Alışıb fikrimiz, yanıb qəlbimiz* (B.Vahabzadə).

ÇAL I is. Çəpər, hasar. *Gələn yox, gətirən yox; Batıb çalı, çəpəri* (H.Arif).

ÇAL II sif. Saçı ağarmış, qocalmış. *Çal saçları ortadan haçalanaraq gicgahlarına tökülmüşdü* (S.Qədirdzadə).

ÇALA I is. Çuxur, çökək. *Maşın, balaca bir çalada dirəndi* (Ə.Mirzəcəfərli).

ÇALA II is. Yuva. *Gələrsən-görərsən qalası qalır; Daşında kəkliyin çalası qalır* (İ.Tapdıq).

ÇALASI I is. Qatıq mayası. *Çalasıız qatıq olmaz* (Ata. sözü).

ÇALASI II is. Aravuran, araqarırdıran. *Mən onu tanıyıram. Qırx qazana çalasıdır*.

ÇALĞI I is. mus. Musiqi. *Əmimğilin qapısında üç gün, üç gecə çalğı səstəri kəsilmədi* (M.İbrahimov).

ÇALĞI II is. Həyat süpürgəsi. *Çalğını götürüb, qapı-bacanı süpürdü* (İ.Şıxlı).

ÇALMAQ I f. Musiqi alətinin hərəkətə gətirmək. Hava ifa etmək. *Şair dostum, çaldığın saz; Eldən ayrı sas ucaltmaz...* (M.Araz).

ÇALMAQ II f. Sancmaq, dişləmək. *Birdən cansız kağız bir ilan kimi elə bil ki, çaldı ağa Nazimi* (C.Gözəlov).

ÇALMAQ III f. Biçmək. *Kitab yazırsınız, ot çalırınsız; Calaq vurur-sunuz, bağ salırınsız* (B.Vahabzadə).

ÇALMAQ IV f. Vurmaq. *Evdədir, xahiş etdi ona zəng çalasıız, gözəlyar* (M.İbrahimov).

ÇALMAQ V f. Oğurlamaq. *Mollanın borkünü çaldı oğru; Yüyürüb qaçdı bir bağa doğru* (M.Ə.Sabir).

ÇANAQ I is. anat. İnsanın taz sümüyü, çanaq sümüyü.

ÇANAQ II is. Taxta kasa. *Çanağı başında sındı* (Ata. sözü).

ÇANAQ III is. köhn. Təxminən 5 kəpə-a bərabər ağırlıq çəki vahidi.

ÇANAQ IV is. Musiqi alətinin hissəsi. *Qorxuram çanağı partlaya tarın, Bu təzə guşənin hay-harayından* (B.Vahabzadə).

ÇAP I is. Mətbəə. *Çap maşını.*

ÇAP II f. Yarmaq, doğramaq. *Dağları çapmağa yaranmış insan!* (S.Vurğun).

ÇAPMAQ I f. Səyirtmək, bərk sürmək. *Tapdıqgıl də onun arxasına dördnala çapdılar* (İ.Şıxlı).

ÇAPMAQ II f. Kösmək. *Mən bədbəxti öz ayağıma balta çapdım* (H.Nəzərli).

ÇAPMAQ III f. Talan etmək, qarət etmək. *Koxanı gör, kəndi çap* (Ata. sözü).

ÇARPAZ I is. İlgək; bənd; düymə. *Çuxanın qaytanları, düymələri qırıq-qırıq oldu. Çarpazlardan biri onun dirnağına keçdi* (İ.Şıxlı).

ÇARPAZ II sif. Kəsişən, bir-birini kəsən. *Poladın briqadasında çarpaz becərmə qızın gədirdi* (Ə.Vəliyev).

ÇAŞ I sif. Çəp, əyri, yan. *Deyir, kaş sən çaş, çəpür olaydın, mənim də canım rahat olaydı* (Anar).

ÇAŞ II f. Özünü itirmək. *Alma yanağına, ay qabağına; Baxan kimi ağlim çaşdı, Güləndam!* (Aşıq Ələsgər).

ÇATMA I is. Tüfənglərin baş-başa çatılması, yığılması. *Əhəd çatmanı qucaqlayıb uzandı, elə bil sinəsi ilə onları düşməndən qoruyurdu*.

ÇATMA II is. Tikinti materialı, tirlərin üstünə atılan taxta. *Qonşudan aldığı çatmalar olmasaydı, iş iki gün də ləngiyəcəkdi*.

ÇATMA III sif. Qovuşuq, bitişik. *Qapının ağzında ucaboylu, enlikirək, çatma qaşlı bir oğlan dayandı* (İ.Şıxlı).

ÇATMAQ I f. Yetişmək, öndə gedənlərə yaxınlaşmaq. *Ancaq gələnlər ona çatıb atları yanaşı sürdülər* (İ.Şıxlı).

ÇATMAQ II f. Qalamaq. – *Ay uşaqlar, bir yaxşı ocaq çatın* (İ.Şıxlı).

ÇATMAQ III f. *Çatıldı* qaşları onun get-gedə; *Başını ovcunun içinə aldı* (Ə.Kürçaylı).

ÇAY I *is. coğr.* Qurunun səthində dərə üzrə daima və ya ilin çox hissəsində axan su. *Qoca Nəbatinin eşqi, arzusu; O gün batmadımı Arpa çayında?* (B. Vahabzadə).

ÇAY II *is. [çin.] bot.* Yarpağından çay domləmək üçün istifadə edilən ətirli bitki. *Samovarı doldumu? Çaynikdə çay oldumu? Sizdən sual alıram: Biza izni oldumu?* (Ə. Cavad).

ÇEVİRMƏK I *f.* Döndürmək. *Yoxsa, yerin altı üstünə çevrilər, hər şey məhv olub gedər* (C. Gözəlov).

ÇEVİRMƏK II *f.* Tərcümə etmək.

ÇƏKİ I *is.* Ağırlıq ölçmə. *Çəkiddə və qiymətdə müştərilərə kələk gəlmək Xeybərini olub sümüklə azarı* (C. Gözəlov).

ÇƏKİ II *is.* Balığın bir növü. *Çəki balığının sayı getdikcə artırılır. Hovuzdan çaya tökülür.*

ÇƏKİ III *is.* Atın qarının altından keçirilən qayıq; yəhərdə tapqır. *Özün hər şeyi yoxladı, atın çəkilibərini bərkitdi* (İ. Şıxlı).

ÇƏKMƏ I *is.* Uzunboğaz ayaqqabı. *Neçə-neçə ölkənin; Tozlarına bulandı çəkmələr!* (B. Vahabzadə).

ÇƏKMƏ II *is. kim.* Qaynamaqla, qızmaqla maddələrin tərkib hissələrinə ayrılması.

ÇƏKMƏ III *is.* Plovun bir növü. *Sizə çəkmə bişirim ki, dadı damağınızdan getməsin.*

ÇƏKMƏ IV *sif.* Çəkilməmiş, dartılmı. *Qara çəkmə qaşları çatılmışdı, iri gözləri çox fikirlə olsa da, təmkinini saxlayırdı* (M. İbrahimov).

ÇƏKMƏK I *f.* Dartmaq. *Kababı hərə bir tərəfə çəkirdi.*

ÇƏKMƏK II *f.* Qaldırmaq. *Zurnaçılar cusa gəlib daha da zilə çəkirdilər* (İ. Şıxlı).

ÇƏLİK I *is.* Əlağacı, əsa. – *Bax bunun kimi! – deyər keçisaqqal cəld ayağın durub çəliyini ona göstərdi* (S. Qədirzadə).

ÇƏLİK II *is.* Polad. *Çəlik bir mətanət göstərib yenə: Olmadıq həyatda müztərib yenə* (M. Müşfiq).

ÇƏLİK III *sif.* Arıq. – *Vaxtım yoxdur, – deyib Rəfael traktora çıxdı və qocanın zarıllıq səsinə çəlik atın kişənəyi ilə boğdu* (H. Nəzərli).

ÇƏMƏN I *is.* Gül-çiçək olan yer. *Şərbatlardan içə-içə; Gedirdilər o taydakı çəmənə* (M. Əliyev).

ÇƏMƏN II *is. bot.* Ətirli yabanı bitki. *Çəmən çiçəyinin ətiri bizi məxtəlləndirir.*

ÇƏN I *is.* Mayeləri saxlamaq üçün böyük qab. *Su buraya yığılıb güclü nasosla nəhəng çəndən bayıra vurulacaq.*

ÇƏN II *is.* Duman. *Dağ başına endi çən; Ağ geyindi çöl, çəmən* (B. Azəroğlu).

ÇƏNG I *is. [fars.]* Üçbucaq şəklində simli, dartımlı musiqi aləti.

ÇƏNG II *is.* Dili tutulma, nitqi quruma; keyləşmə, qıc olma. *Xəstə üç gündən çox idi ki, çəng olmuşdu.*

ÇƏNG III *is. [fars.]* Pəncə. *Bəlkə bu Firuzə sahib onu lotu-potunun çənginə* (M. İbrahimov).

ÇƏNG IV *zərf* Bürüşük. *..Qırağında çəng oturub, göydə tikə qapmaqdan, çərtib çıxdım* (S. Rəhimov).

ÇƏNGİ I *is. [fars.]* Dəf çalıb nəgmə oxuya-oxuya oynayan rəqqas. *Çənginin qazandığı ənilik-kirşana gedər* (Ata. sözlü).

ÇƏNGİ II *is.* Rəzil; murdar; nacins. [Hafizə xanım:] *Bəli, İndi də it-qurd küçüyü saxlayacağam. Götür, çıx çölə, çəngi* (Ə. Haqverdiyev).

ÇƏNLİ I *sif.* Dumanlı. *Çənlə bir payız səhəri idi* (H. Nəzərli).

ÇƏNLİ II *sif.* Çəlləkli. *Yay olanda bağlar arası yolla çənlə məşinlərin alından tərpanmək olmur.*

ÇƏRTMƏK I *f.* Yonmaq. *Uşağın karandaşlarını çərtib özünə verdim.*

ÇƏRTMƏK II *f.* Qan almaq məqsədilə ülgüclə bədənin müəyyən hissəsini kiçik düz xətlə yüngülcə kəsmək. *Bu vaxt vəzir piy busmuş kürəyini çərtən nəstərin ilk təmasından azacıq diksindi* (Ə. Məmmədخانlı).

ÇƏRTMƏK III *f.* Cücərmək. *Pambuq cücərtisi təzəcə çərtirdi.*

ÇİÇƏK I *is. bot.* Gül. *Ağaclar açsın çiçək; Yarpağı ləçək-ləçək* (M. Ə. Sabir).

ÇİÇƏK II *is. tib.* Xəstəlik. *Yəni əgər uşağa vaxt ikən çiçək mayasını dövsən, dəxi o uşağı çiçək naxoşluğu tutmaz* (C. Məmmədquluzadə).

ÇİL I *is.* Çöl toyuğu. *Dağ döşündə çil olar; Çil kəkliklər çil olar* (Dastanlar).

ÇİL II *sif.* Xallı, ləkəli. *Açıldı yaz günü, eridi soyuq; Gördüm sənəliklə girir çil toyuq* (S. Vurğun).

ÇİM I *is.* Bir bel (lapatka) ağız qədər torpaq.

ÇİM II *is.* Qarısqalar tərəfindən çıxarılan torpaq qalı.

ÇİM III f. Yuyunmaq. Şüküfə, qəbul et bu uşaqları: *Su qızıdır, tələsik çimdirdi onları* (H.Billuri).

ÇİM IV *adat* Tamam, tamamilə. *İndi o, atın çim tərəbatmasına dözmədi* (I.Şıxlı).

ÇİN I is. Rütbə, dərəcə. *Kim onu tutsa hökumətdən böyük çin alacaq* (C.Bərgüşad).

ÇİN II is. Ölkə. *Mələyim, nuri-cəmalın səri afaqa dolub; Atdı bütxanəni*

ÇİN əhli, sənə səcdə qılıb (A.Səhhət).

ÇİN III is. Pillo, qat. *Axi Püstə xala harada görmüşdü ki, arvad ərdən bir çin yuxarıda otura* (Y.Dilbazi).

ÇİN IV is. Taxıl biçmək üçün işlədilən dişli dəryaz. *Yazı düzündə qızılsaç zəmilərə yenicə çin çəkiləcəkdə* (C.Bərgüşad).

ÇİN V is. Xeyli, çoxlu. [İmanqulu:] *Allah kömək eləsin, nə deyim... Ancuq qardaş bir çin külfətim var, zarafat deyil* (N.Vəzirov).

ÇİN VI is. Doğru, həqiqət. *Nə qədər arzu, istək; Çin olacaq bu ildə* (Ə.Kürçaylı).

ÇİNLİ I sif. Çin ölkəsinin vətəndaşı, sakini. *Bağlamış belinə minalı kəmə; Hərəsi bir çinli gözələ bənzər* (Şəhriyar).

ÇİNLİ II sif. Rütbəli, vəzifəli.

ÇİNLİ III sif. Oraqlı. *Əli oraqlı-çinli biçinçilər belə, xəlvət-xəlvət, bir-bir, iki-bir qaçağın çağırışına gəldi* (S.Rəhimov).

ÇÖL I is. coğr. Düz, bozqır. *Mənzər sükan arxasında; Sanki çöllər həkimidir* (Ə.Kürçaylı).

ÇÖL II is. Bayır, eşik. *O, halvayı alıb qoydu ağzına və yeyə-yeyə çıxdı çölə* (C.Gözəlov).

ÇUXA I is. köhn. Qafqazda üstədən geyilən uzun kişi paltarları. *Murad çuxanın ətayindən dartıb yerə oturtdu* (Ə.Vəliyev).

ÇUXA II is. Bəxt, tale. *Qara çuxa yatdı, ala çuxa qalxdı* (Ata. sözü).

Dd

DAD I is. psix. Xarici duyğuların növlərindən biri, tam. *Beş-on günlük ömrü var; Şirin bir yuxu yatsın; O da bilsin dünyanın ləzzətini, dadını* (S.Vurğun).

DAD II is. [fars.] Fəryad, şikayət. *Dünyanın əlindən dad çəkən zaman; Xəyal kölgəsində daldalandınız* (B.Vahabzadə).

DAD III is. [fars.] Mahur muğamının ilk guşələrindən biri.

DAD IV is. [fars.] Kömək. *İgid odur ki, elinin dərdli günündə dadına çatsın* (M.İbrahimov).

DAD V f. Yemək, yoxlamaq, təcrübə etmək. *Onun bəşirdiyi xərəkədən bir az dadım.*

DAĞ I is. coğr. Hündürlüyü 200 m-dən çox olan yüksəklik.

DAĞ II is. [fars.] Qəm, qüسس, kədər. *Sinəmə çəkilən dağı; Dağlara yükləsəm, altında qalar* (S.Vurğun).

DAĞ III is. Dağlama, yandırma. *Bədəninə dağ basmasam, atamın oğlu deyiləm* (Ə.Haqverdiyev).

DAĞARCIQ I is. Qoyun dərisindən olan kiçik torba.

DAĞARCIQ II is. Yuva, mənbə. *Mən başdan ayağa sirr dağarcığıyam* (N.Vəzirov).

DAĞLI I is. Dağda yaşayan adam. *Gəlmiş hüzuruna bir qara dağlı; Bir qara qulundur golları bağlı* (M.Müşfiq).

DAĞLI II sif. Dağ olan (yər). *Yolun dağlı, qayalı; Hər işdən oldum halı* (Bayatı).

DAĞLI III sif. Dərdli, dərddi olan, dağı olan. *Bağrı eşqinlə dağlı bir şair; Edəcək dərdi dərbədar, gözəlim!* (S.Rüstəm).

DAL I is. [ər.] Ərəb əlifbasında (ﺩ) işarəsi ilə yazılan "d" hərfinin adı. *Ələsgərin xətti çıxdı çal indi; Heyi yeyə, dalı reyə çal indi* (Aşıq Ələsgor).

DAL II is. Arxa, kürek. *Daldan atılan daş topuğa dəyər* (Ata. sözü).

DAL III is. Budaq. *Əsməyir şax kimi pambıqlı dallar* (M.Müşfiq).

DAL IV f. Qapılmaq. *Onların ən gizli sirrinə dalsın* (S.Vurğun).

DALA I is. Geri, əksinə. *Ayaq tappılıtsı... O dönmür dala; Qucaq, xəyələndə qovur an anı...* (B.Vahabzadə).

DALA II f. Yandırmaq, sanmaq. *Gicikən qızın əl-ayağını bərk dalamışdı.*

DAMAQ I *is. anat.* Ağız boşluğunda olan üzvlərdən biri. *O, gülmüş dəstəklə qəlyanını doldurub damağına alandan sonra gözünü qıyıb xeyli müddət bu heykələ baxmışdı* (İ.Şıxlı).

DAMAQ II *is. bayt.* Heyvanlarda xostolik, damaq şişi. *Çox yeməkdən at damaq olub.*

DAMĞA I *is.* Mal-qaraya vurulan möhür. *Sovxozun atlarına damğa vurdular.*

DAMĞA II *is.* Böhtan, ləkə. *Bundan sonra, bu damğadan sonra mən başımı qaldırıb necə baxım camaatın üzünə* (İ.Hüseynov).

DAMĞA III *is.* Möhür, nişan. *Odladılar kəndi qolu hörmüçək damğalı, qan və ölüm carçıları* (R.Rza).

DAMMAQ I *f.* Yuxarıdan damcı-damcı tökülmək. *Nevdanlar da şırıtdayıb, damacaqdır damımız* (Ə.Comil).

DAMMAQ II *f.* Qabaqcadan hiss etmək, duymaq. *Mənim ürəyimə dammışdı ki, sən gələcəksən bizi unumayıbsan* (İ.Əfəndiyev).

DAN I *is.* Şəfəq, sübh. *Səhərdir, dan yerindən günəş qalayıb ocaq* (Ə.Comil).

DAN II *f.* İnkər etmək. *Kandililər bir ağızdan o son tufəngi dandı* (S.Rüstəm).

DAR I *is.* [fars.] İnsanı boğazından asmaq üçün xüsusi düzəldilmiş ağac.

DAR II *is.* Uşaq oyunlarından birinin adı.

DAR III *sif.* Ensiz, enli olmayan. *Deyən dar çəkilib məhəbbət yolu, Kamınca qaynayıb axa bilmirəm* (M.Araz).

DARAQ I *is.* Baş daramaq üçün işlədilən əşya; kənd təsərrüfatında işlədilən alət. *Dayanıb güzgünün qabağında sən; Pərişan saçına daraq çəkirsən...* (B.Vahabzadə).

DARAQ II *is.* Patron yığmaq üçün metal qab. *Şamxal .. xazinənin boy olduğunu görüb, taxtın üstündəki qoltuqaltıdan bir daraq patron götürdü və tufəngi doldurdu* (İ.Şıxlı).

DAŞ I *is.* Bök cisim. *Daş qəlblə insanları neylərdin, ilahi?!* (M.Ə.Sabir).

DAŞ II *f.* Yağınntı noticosında çayın sahili basması, bökə qaynama noticosında suyun daşib tökülməsi. *Çaylar daşib sel olsun; Taxıllar tel-tel olsun* (M.Ə.Sabir).

DAŞLAŞMAQ I *f.* Daş kimi olmaq, bökərimək. *Əkilmiş yer quraqlıqlan daşlaşmışdı.*

DAŞLAŞMAQ II *f.* Daşla vuruşmaq. *Bu həyatın uşaqları o biri həyatın uşaqları ilə daşlaşdırıldı.*

DAVA I *is.* [ər.] Vuruş, döyüş. *Kağızını kəsmə ha... davada ürəkli ol* (Ə.Comil).

DAVA II *is.* [ər.] Dorman, olac. *Təbibsiz, davasız təbib neyləsin?* (S.Vurgun).

DAVAM I *is.* [ər.] Dözüm, möhkəm. *Ürək birdən sıxılır, tunel zülmət gecə tək; Bircə anlıq zülmətə davam gətirməz ürək* (X.Rza).

DAVAM II *is.* [ər.] Başlanmış işi, söhbəti yarımcıq qoymamaq. *O dedi: - Məhkəmə davam edəcək; Sualı-sorğusu uzun gedəcək* (S.Vurgun).

DAY I *is.* Biryəşar at balası, dayca. *İlxıda bir boz day var idi* (Dastanlar).

DAY II *ədət* İfadəni qüvvətləndirmək mənasında, daha artıq. *Balam, day burada bizlik heç bir iş yoxdur* (Dastanlar).

DEMƏK I *f.* Danışmaq, söyləmək. *Sözü demək asandır, yerinə yetirmək isə əsas şərtidir* (İ.İbrahimov).

DEMƏK II *modal* Nəticə, davamiyyət bildirir. *Demək, səhərə az qalırdı* (M.Hüseyn).

DƏF I *is.* [ər.] mus. Zərblə musiqi alətlərindən biri, qaval. *Bir neçə dəqiqədən sonra, qızlar dəf, ud və kamança ilə gəlib oturdular* (M.S.Ordubadı).

DƏF II *is.* [ər.] Yox etmə, məhv etmə. *Mən istədim ki, Allaha dua edən, bu balanı bizdən dəf eləsin* (S.Rohman).

DƏHNƏ I *is.* Bənd. *Dəyirmanı yatırtdıqda, suyu dəhnədən arxa buraxdılar* (S.S.Axundov).

DƏHNƏ II *is.* Cilovun atın ağzına keçirilən hissəsi. *Yiyəni qorxudan elə dardı ki, dəhnə az qalır atın cəvəcələrini kəssin* (Dastanlar).

DƏLİ I *is.* köhn. İgid, qoçaq. *Mən Koroğlunun ən cavan dälisi Eyvazam* (Dastanlar).

DƏLİ II *is.* Vurğun, məftun. *Şeir dälisi.*

DƏLİ III *sif.* Ağlıni itirmiş, ağılsız, başına hava gəlmiş. *O dälə ananın sözlərinə qulaq asma, gəl bir az ata-bala səhbət edək* (S.S.Axundov).

DƏM I *is.* [fars.] Zaman, an, ləhzə. *Boran keçdi, bahar gəldi; Qızıl gülün dəmi çatdı* (R.Rza).

DƏM II *is.* [fars.] Kef, öyləncə. *Dədə, ona həm dəm, həm də qəm çömçəsi deyərək* (Dastanlar).

DƏM III *is.* [fars.] Plov və ya çayın müəyyən müddət odun üstündə saxlanması. *Günorta zamanı plov hazır olub dəmə vuruldu* (V.Haqverdiyev).

DƏM IV *is.* [fars.] Qaz. *Kömürün dəmi bizi birtəhər etdi.*

DƏM V sif. [fars.] Çox içib most olan, sərxoş. *Biri ayıq, biri dəmdir; Bu da özgə bir ələmdir* (F.Mehdi).

DƏN I is. Quşlara verilən yem. *Nə yesəniz mən verərəm; Su verərəm, dən verərəm* (T.Mütəllibov).

DƏN II is. Taxıl, buğda və s. *Kisədə hazır, arıdılmış dən var idi.*

DƏN III is. Çallıq, ağılıq, saçın ağarması. *Nə erkən sənə dən düşdü; Niyə dəndü, nədən düşdü? Beynimmi qüvvədən düşdü? Ağarma, saçım, ağarma!* (M.Araz).

DƏNƏ I is, hot. Toxum, tum. *Gülün dənələrini yığıb saxlamaq lazımdır.*

DƏNƏ II num. söz Ədod. *Bu il bir dənə də armud yox idi* (Ə.Əylisli).

DƏNLİK I is. anat. Çinodan. *Toyuğun dənliyi yemlə dolu idi.*

DƏNLİK II is. tib. Ur, boğaz uru, şiş, fir. *Onun boğazında dənlük xəstəliyi əmələ gəlib.*

DƏNLİK III is. Quşlar üçün yemlik taxıl.

DƏNLİK IV is. Döyürman boğazında dən tökülən qutu. *Bircə ovuc dənin vardı; Dənlilər tökülmədi; Torpağa əkilmədi* (M.Araz).

DƏRMƏK I f. Qopartmaq, yıgmaq. *Bir gülü dərmək üçün min əzabə dözürkən; Qarşında gül yerinə dikilən koldan haray!* (B.Vahabzadə).

DƏRMƏK II f. Nəfəs almaq, nəfəs vermək. *Qoca .. bir hovur nəfəsini dərmək üçün çinar altında oturmuşdu* (Ə.Məmmədخانli).

DƏYMƏK I f. Toxunmaq. *Daş atanın daşı özünə dəysin; Toxunmasın dırnağına Vətənin (Aşıq Şəmşir).*

DƏYMƏK II f. Yetişmək. *Dad sənin əlindən, a qanlıfələk; Kötül həsrət qaldı yara dəyməmiş* (Aşıq Şəmşir).

DƏYMƏK III f. Yoxlamaq, baş çəkmək. *Gedim bir bacımgilə dəyim, görüm necə dolanırlar.*

DƏYMƏK IV f. Görünmək. *Qaranlıq küçədə gözümə heç kəs dəymədi* (Q.İlkin).

DIRNAQ I is. Əl və ayaq barmaqların bərk və iti ucu. *Kim bilir, bayaqdan dirnaqlarını tutdurmağa getmişdi* (C.Cabbarlı).

DIRNAQ II is. gram. Durğu işarəsi. *Nə deyəsən; Bu sözdəki dirnaq içi; "böyüklüyə", "müdrikliyə"?* (B.Vahabzadə).

DIRNAQ III is. At, inək kimi heyvanların ayaqlarının alt hissəsini əhatə edən bütöv və ya haça şəkildə buynuz maddə. *Kazak sinəsini tutub yəhərdə qıvrıldı və gurultu ilə atın dirnaqlarına düşdü* (İ.Şıxlı).

DİK I sif. Şaquli. *Çox keçməmiş dik yoxuşla Lətifəğlin evinə sarı qalxdı* (M.Hüseyn).

DİK II f. Zilləmək. *Teymur çox sadə, təmiz və mərd baxışlarını onun üzünə dikdi* (H.Seyidbəyli).

DİL I is. anat. Ağızda olan çox özəlölü ot parçası. *Ay keçdi, ilim yandı; Köynəkdə milim yandı; Dərddən ürək tutuşdu; Ağızda dilim yandı* (Bayatı).

DİL II is. psix. İnsanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi. *Ana dilim, sənədir xalqın əqli, hikməti...* (B.Vahabzadə).

DİN I is. [ər.] Üstqurum formalarından biri. *Zülm nə din bildi, nə dil, nə Vətən; Cəhəlat uydurdu İslam adına* (B.Vahabzadə).

DİN II f. Danışmaq, söyləmək. *Əzizimə din bari; Danış bari, din bari; İgiddə tab götürməz; Yağı tikən min bari* (Bayatı).

DIRRİK I is. Yaşayış. *Ağlamaq istəyirəm, gözlərimdən yaş gəlmir; Bu nə güzəran, bu nə dirrikdir?* (S.Vurğun).

DIRRİK II is. Bağça, heyotyanı təsərrüfat. *Keçən il Nikolay burada dirrik salmışdır* (Q.İlkin).

DİVAN I is. [fars.] Oturmaq və uzanmaq üçün taxt. *Əkbər stəkani götürüb, çəkilib kənardə bir divan üstündə oturdu* (İ.Məlikzadə).

DİVAN II is. [fars.] Bir şairin şeirlər külliyyatı (lirik şeirlər məcmuəsi). *Cildi qızıl suyuna çəkilmiş bir divanı; O, göstərir şairə* (B.Vahabzadə).

DİVAN III is. [fars.] Məhkəmə, hökumət yığıncağı. *Divan başına min manat qiymət qoyub, qan!* (S.Rüstəm).

DOĞRU I sif. Düzgün, həqiqi. *Haşım bunları düz və doğru adam bilib, bunlarla tanış oldu* (B.Talıblı).

DOĞRU II qoşma İstiqamət mənasında işlədilən qoşma. *Tahir onu doğru gedib təşəkkür etladi* (M.Hüseyn).

DOLAMA I is. tib. Dırnaq altının iltihab verməsi, irinlənməsi. *Barmaqına dolama çıxıb.*

DOLAMA II sif. Dolayı. *Dolama yollara baxdığım zaman; Yorğun göz-lərimə bir yuxu gəldi* (Ə.Cəmit).

DOLAMAQ I f. Sarılmaq, qucaqlamaq. *Sevgilim! Qolunu dola boynuma; Kəlmələr od kimi düşsün dilindən* (S.Vurğun).

DOLAMAQ II f. Ələ salmaq, sarımaq. *Dacəlin biridir, qabağına çıxama dolayır* (İ.Şıxlı).

DOLANMAQ I f. Gözmək, fırlanmaq. *Quzeydəki qara da; Göydə quşlar dolanırlar* (B. Azəroğlu).

DOLANMAQ II f. Yaşamaq, gün keçirmək. *Ayıq-sayıq dolanaq* biz; *Uzaq görsün gözlerimiz* (S. Vurğun).

DOLU I is. coğr. İlin isti dövründə buz halına düşən yağıntı. *Cıdır meydanına dolu yağanda; Baxtınə yəhərsiz bir yabı düşər...* (M. Araz).

DOLU II sif. Boş olmayan. *Çəmənliyə səpələnib zarafatlaşan, çiyinlə-rində su dolu səhəng olmasına baxmayaraq, bir-birini qovub-oynaşan qızlar* qışdakı kişiləri görün kimi susdular (İ. Şıxlı).

DON I is. *Uzun qadın paltarı. Qızılıgdən, lələdən; Don biçib gey qırmızı* (Ə. Cəmil).

DON II is. *Şaxta. Şaxtalı qışlarda həsirə bükülmüşdü ki, don vurmasın* (M. İbrahimov).

DON III f. Üşümək, büzüsmək, donmaq. *Burda don artmışdır Talıstan* dağı; *Donur dumanlarda quşun ayağı* (S. Vurğun).

DONDURMA I is. Müxtəlif şeylərdən hazırlanmış dadlı yemək. *Dənizdə* *dondurma yemək istəyirəm, gəlir.*

DONDURMA II sif. Dondurulmuş şum. *Bu il isə briqadanın sahəsində* *dondurma şumu çoxdan müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmış...*

DONLUQ I is. Maaş, əməkhaqqı. *Nəcəf, hacını zorla razı salmışam,* *donluğun qabaqcadan sənə verəcəkdir* (Q. İlkin).

DONLUQ II is. Don tikmək üçün yararlı material. *Qız ilk maaşından* *anasına yun parçadan donluq aldı.*

DÖVLƏT I is. [ər.] Hökumət.

DÖVLƏT II is. [ər.] Əmlak, var, sərvət. *Dövlət ki yerin deyişindən çıxmaz* (Ə. Haqverdiyev).

DÖVR I is. [ər.] Dolanma; bir şeyin öz oxu ətrafında hərəkəti. *Nolaydı,* *anamız Yer kürəsi də; Laylalar qoynunda dövr eləyirdi* (B. Vahabzadə).

DÖVR II is. [ər.] Zaman, vaxt. *Hər dövrün öz havası; Hər vaxtın öz hökmi* var (R. Rza).

DÖVRƏ I is. [fars.] Dərin nimçə. *Bu dəfə onun əlində içi plov dolu dövrə* vardı (Ə. Cəforzadə).

DÖVRƏ II is. [fars.] Ətraf. *Səyyarələr Alfanın dövrəsində dolanır* (N. Gəncəli).

DÖVRƏ III is. [fars.] Tur. Şahmat yarışlarının ikinci dövrəsi başlanmışdı.

DURU I sif. Sulu, qatı olmayan. *Dəsturov ərizələri və sair kağızları dəmir* *qələm və duru müəkkəblə yazmaz idi* (Ə. Haqverdiyev).

DURU II sif. Şəffaf, təmiz, bulanıq olmayan. *Su ilə duru idi ki, çayın* *dibindəki daşlar, sürü ilə qaçan balıqlar aydın görünürdü* (İ. Şıxlı).

DURU III sif. Xalis. *Yay fəsil arabalarda daşınan ağ və təmiz duru* *buz kərpiclərini görəndə xalam yadıma düşür...* (C. Məmmədquluzadə).

DUVAQ I is. [ər.] Örpək. *Dönüb baxdılar. Zərnigar da üzündəki duvağı* *araladı* (İ. Şıxlı).

DUVAQ II is. Qazanın üstünə qoyulan dəstəklili taxta. *Qazanın duvağı.*

DÜYÜN I is. Toy. *Bir düyün quracaq işin sonunda; Mən də süzəcəyəm* *onun toyunda* (S. Rüstəm).

DÜYÜN II is. Yara. *Şah, sənə xəbərlər olsun; Ürəyinə vurdum düyünü* (Dastanlar).

DÜYÜN III is. Bənd, bağlama. *Tək əl ilə düyün düyülməz* (Ata. sözü).

DÜZ I is. coğr. Qurunun hamar, alçaq-hündürlük fərqləri az olan sahəsi. *Haqqım yoxdu yamacına düz deyim onun; Ölüm adlı bir araba durur qapıda* (M. Araz).

DÜZ II sif. Doğru, həqiqi. *Yenə qızıl sahillərə çəkdi məni bu düz yol* (S. Rüstəm).

DÜZ III zərf Açıq, birbaşa. *Siz də keçərsiz düz parlamana; Bu zöhrət* *yaraşır bir qəhrəmana* (S. Vurğun).

DÜZ IV f. Sıra ilə yerləşdirmək, qoymaq. *Göz yaşım suvaran qəm* *ləklərinin; Yaxana gül-çiçək düz arasında* (İ. Kəbirli).

DÜZ V ədat Ancaq mənasında. *Bir ay tamam oldu, düz bir ay, bir gün;* *Gəldim qəbiristanına... Anamla deyil; Onun başdaşıyla görüşmək üçün* (B. Vahabzadə).

Ee

EFİR I is. [yun.] Fəza, hava. *Kürsülərdə, efirdə, zəhərləyib havanı; İndi meydən sulayır neçə söz pahlavani...* (B.Vahabzadə).

EFİR II is. [yun.] kim. Xarakterik iyi olan rəngsiz uçuşu maddə. *Efir yağlı bitkilər.*

EHTİYAT I is. [ər.] Tədarük, yaşayış üçün toplanılan vəsait. *Şoferdən də bir litr benzin al, özünə ehtiyat saxla* (S.Qədirzadə).

EHTİYAT II is. [ər.] Tədbirlilik, qorxu, çəkinmə, ehtiyatlı olma. *Ehtiyat igidin yaraşığıdır* (Ata. sözü).

EHTİYAT III is. [ər.] Çəkinmə. *Xəlil Mirzə nəfəs çəkməyə belə ehtiyat edirdi* (Q.İlkin).

ELƏ I əvəz. İşarə etmək məqsədilə işlədilir. *Cahanda yox elə bir qüvvə baş əyim ona mən* (C.Cabbarlı).

ELƏ II ədat Qüvvətləndirici mənada işlədilən ədat. *Elə bu saat çağırırdı gəlsin* (M.Hüseyn).

ENERJİ I is. [rus.] fiz. Cərəyan, işıq. *Kinonun maraqlı yerində enerji kəsildi.*

ENERJİ II is. [rus.] Güc, qüvvə. *Bəzən ürəkdən deyilmiş səmimi bir söz də fəhləni sevindirir, onun ümidini, enerjisini artırır* (M.Hüseyn).

EŞQ I is. [ər.] Məhəbbət, sevgi. *Salam, inandığım o əziz günə; Eşqin, gözəlliyin böyüklüyünə* (S.Vurğun).

EŞQ II nida Əhsən, afərin. *Deyirəm, eşq olsun dünən və bu gün; Azadlıq yolunda can verənlərə!* (B.Vahabzadə).

EVLİ I is. Mənzili olan. *O, dağdan düşüb həmin bu kəndin yerində olan dönd evli binayə gəlir, uşağı qadınna göstərir* (M.S.Ordubadi).

EVLİ II is. Evlənmiş, subay olmayan. *Evli ikən subay* (Ü.Hacıbəyov).

Əə

Ə I Azərbaycan əlifbasının yeddinci hərfi.

Ə II nida Çağırış, xitab, müraciət bildirir. *Başu düşmürəm, nəyi deyirsən ə, bir adam kimi danışsana!* (Q.İlkin).

ƏKMƏK I f. Basdırmaq. *Quba bağlarında şitillər atıb; Alma da, armud da, ərik də əkdii* (S.Vurğun).

ƏKMƏK II f. Rədd etmək, başdan cləmək, aradan çıxmaq. *Barbarzadəni birtəhər tovlayıb otağın ikisini keçirdərik əlimizə. Sonra Sənubəri əkmək axandır* (S.Rəhman).

ƏKMƏK III f. Şumlamaq. *Niyə acından ölüürük, əkin əkərik* (H.Nəzərli).

ƏQRƏB I is. [ər.] Saatda vaxtı göstərən dəmir mil. *Qucaqlaşib öpüşdü saatın əqrəbləri...* (O.Sarıvəlli).

ƏQRƏB II is. zool. Zəhərli həşərat növündən biri. *Çalsu əqrəb də hanuz eyləməz əmman, ölübə!* (M.Ə.Sabir).

ƏLƏM I is. [ər.] Kədər, qəm, qüسسə, dərd. *Ələmlər qəlbinə sirdaş kəsildi; Nə dilin açıldı, nə üzün güldü* (B.Azəroğlu).

ƏLƏM II is. [ər.] Bayraq. *Atlarnın qulaqları oldu ələm; Quyruğu oldu qələm* ("Qaçaq Nəbi").

ƏLLİ I say 49 sayından sonra gələn rəqəm. *Tükəzbanın olub həm əlli yaşı; Onu sən al əlimdən, ya ilahi!* (M.Ə.Möcüz).

ƏLLİ II sif. Cəld, bacarıqlı. *Komandır ilk baxışdan hiss etdi ki, Əhəd əlli oğlandır* (C.Bərgüşad).

ƏMƏL I is. [ər.] İş, hərəkət. *Sən zamanlar Dəryanın sözü ilə əməli arasındakı gizli bir təzad gördüm* (S.Qədirzadə).

ƏMƏL II is. [ər.] riyaz. Hesab əməliyyatının hər biri.

ƏMƏL III is. [ər.] Arzu, ümid, məqsəd. *Burada əməl aydın, ürəklər dolu; Əməllər torpağı, daşı əridir* (B.Vahabzadə).

ƏNTƏR I is. [ər.] zool. Meymun cinsi. *Gözünün üstündə buxara papaq; Əntərə bənzəyir o kor yapalaq* (S.Vurğun).

ƏNTƏR II sif. dan. Eybəcər, kifir. *Mənə yazığın gəlmir, bibi, mənə bu əntərə vermək fikrindəsən?*

ƏR I is. Arvadın həyat yoldaşı. *Sən xoşbəxtsən, Mədinə, çünki sənəin ərin var!* (Ə.Oylisli).

ƏR II is. [gid, cosur, Bizimkilərdir; *Qəhrəman Vəli ər oğlu, ərdir!* (S.Rüstəm).

ƏRZ I is. [ər.] Yer, torpaq. *Ərzi qan içində yox; Azad və xoşbəxt görək* (İ.Cəmil).

ƏRZ II is. [ər.] Anlatma, şikayət etmə, dərđini söyləmə; xahiş, istək. *Hansı bir doktora ərz etdim onun illatini; Dedi: çək bundan əlin, boşla, bu çoxdan əlibə!* (M.Ə.Sabir).

ƏSƏR I is. [ər.] Bir adamın yaratdığı şey, iş. *Bu əsər ümumiyyətlə, ədəbiyyatımızda bir dönişdür* (S.Rüstəm).

ƏSƏR II is. [ər.] Əlamət, iz, nişan. *Görüb bilməli yerlər çoxdur şəhərimizdə; Kəhnləkdən əsər, iz yoxdur şəhərimizdə* (S.Rüstəm).

ƏSƏR III is. [ər.] Təsir. *Söz etməz əsər, çarə qalib indi duaya; tədbir ələ, övrət!* (M.Ə.Sabir).

ƏSMƏ I is. bot. Çöl bitkisi. *Talada əsmə əlindən yerimək mümkün deyildi.*

ƏSMƏ II is. Titromə, titroyiş. *Məs geyinib, məsi var; Canında əsməsi var* (Bayatı).

ƏSMƏ III is. Çarşabın bir növü. *Əsmə çarşab aldıra qızı; Qızı qolbaq aldıra qızı* ("Azərbaycan folkloru antologiyası").

Ff

FAL I is. [fars.] Tale və bəxtdən xəbər vermək üçün fal açmaq. *Qarı dua etməkdən, fal açmaqdan yorulmuş* (B.Azərbaycanlı).

FAL II is. Toyuğun altına qoyulan yumurta. *Nə təhər deyərlər, yumurtlamadın, yumurtlamadın, bəs falını niyə içirsən, balam* (Ə.Vəliyev).

FAL III is. [holl.] dəniz. Gömilərdə yelkənləri, siqnal bayrağını və s. qaldırmaq üçün ip.

FAL IV is. Dilim. *Bir fal limon alanda; İstəkəna salanda* (M.Rahim).

FAZA I is. [yun.] Mərhələ, dövr.

FAZA II is. [yun.] tex. Generatorun hər bir sarğı qrupu. *Transformator-dan kəndə üç faza gəlir.*

FERMA I is. [fr.] Kolxoz və sovxozlarda ixtisaslaşdırılmış təsərrüfat.

FERMA II is. [fr.] tex. Çatı. Bir-biri ilə bağlanan mil. *Ferma adətən poladdan, ağacdən, dəmir məlumatından hazırlanır.*

FƏNN I is. [ər.] Elm, bilik. *Elmə, fənnə, üdəbəyə baxalım nifrət ilə* (M.Ə.Sabir).

FƏNN II is. [ər.] Biclük, fənd. *Fənnin var isə örtüləcək cümlə qüsurun* (M.Ə.Sabir).

FƏSİL I is. [ər.] İlin dörd qismindən hər biri. *Dəyişdi fəsillər, dolandı illər; Axdı gah bulanq, gah duru sellər* (M.Müşfiq).

FƏSİL II is. [ər.] Əsərin bir hissəsi. *S.Rəhimovun "Qafqaz qartalı" (I kitab) romanı 73 fəsildən ibarətdir.*

FƏSİL III is. [ər.] mus. Bir dəfədə icra olunan musiqi əsəri.

FİQR I is. [lat.] riyaz. Qapalı xətlə məhdudlaşdırılmış düz sothin hissəsi. *Bu fiqurun çəkilməsinə on dəqiqə vaxt sərf etdi.*

FİQR II is. [lat.] Qumar və şahmatda böyük kart və daşların adı.

FİL I is. zool. Ən nəhəng, xortumlu heyvan. *Hindistandakı fillər istiyə daha dözümlü olurlar.*

FİL II is. şah. Böyük fiqurlardan biri. *Fil yalnız diaqonal xətlərlə hərəkət edir.*

FORMA I is. [lat.] Xarici görünüş. *Onun forması mənə yaxşı təsir bağışlayır.*

FORMA II is. [lat.] Rəsmi paltar (hərbi və mülki xidmətçilər və məktəblilər üçün). *O, hərbi formada idi.*

FORMA III is. [lat.] ədəb. Bədii əsər üçün təsvir vasitələri məcmuyü. *Bu formalar əsərdəki hadisələri bir növ tamamlayırdı.*

FORMA IV is. [lat.] qram. Şəkil. *Azərbaycan dilində felin xüsusi və ümumi formaları var.*

Gg

GƏR I is. bot. Tut ağacının bir növü. *Bağban öz bağında gər əkdə bir gün (Aşıq Şəmşir).*

GƏR II sif. Yoğun. *Cümşüdüün gər səsi eşidildi (İ.Hüseynov).*

GƏR III f. Qabartmaq, açmaq. *Düşmən pulemyotuna; Köksünü gərməyib kil.. (F.Mehdi).*

GƏRƏK I is. Lazım, zəruri, vacib. *Səbr elə, ehtiyat gərəkdir... (S.Vurğun).*

GƏRƏK II is. modal Ehtimal, arzu, təkid monalarını ifadə edir. *Əziz qonaqlar gərəkdir bizi bağışlasınlar (M.Hüseyn).*

GƏZ I is. Halvaya bənzər Şorq şirniyyatı. *Molla Musa gəzdən bir az götürüb ağzına qoyduqdan sonra yenidən söhbətə başladı.*

GƏZ II is. Çapılmış yer. *Dirəyin gəzi.*

GƏZ III num. söz [fars.] köhn. Dəfə, körə. *Tutular söz təhrin danışa yüz gəz; Belə şirin-şirin danışa bilməz (M.P.Vaqif).*

GƏZMƏK I f. Seyr etmək, dolanmaq. *Əlbəttə, bütün dünyanı gəzmək, görmək yaxşıdır (B.Bayramov).*

GƏZMƏK II f. Axtarmaq. *Onu jandarmalar gəzir dörd dövrə (S.Vurğun).*

GİRİŞ I is. Müqəddimə, başlanğıc. *Əziz müxtəsər bir giriş sözü söylədi (Ə.Vəliyev).*

GİRİŞ II is. İctimai yerlərdə içəri girmək üçün yol. *Qapılardan çıxış, giriş vardır; Bunda, əlbəttə ki, bir iş vardır... (M.Ə.Sabir).*

GİRİŞ III f. Başlamaq, işdən yapışmaq. *Onlar qətiyyətlə arakəsməni sökməyə girişdilər (S.Rəhimov).*

GÖRMƏK I f. Müşahidə etmək; rastlaşmaq. *Gözümə bir qara keçmiş görünür; Bir qara keçmiş ki, bizdən uzaqdır (S.Vurğun).*

GÖRMƏK II f. İcra etmək, yerinə yetirmək. *Lakin bu sahədə də əslində heç bir iş görülməmişdi.*

GÖRÜŞ I is. Başqa bir şəxslə və ya kütlə ilə söhbət etmək, danışmaq üçün ayrılan vaxt. *Bu görüşdən sonra tez-tez professorgilə gedirdim (C.Bərgüşad).*

GÖRÜŞ II is. Fikir, münasibət, dünyagörüşü. *Bizdə hüquq elmi nə qədər inkişaf edərsə, o qədər də cinayətlər azalmış olar; o qədər də bizim adamların görüş dairəsi genişlənər (S.Rəhimov).*

GÖY I is. Soma. *Göylər qara pərdə çəkdi; Buludlardan öz-özünə* (B.Azərbaycanlı).

GÖY II is. Göyortı, torovoz. *Göy satanlar, meyvə satanlar bir-bir bazara axıxır* (Ə.Əylisli).

GÖY III is. məh. Yezno, qızın öri. *Ay Əhməd, sənin göyün məndən nə istəyir?*

GÖY IV sif. Ronglordan birinin adı. *Göy sərvlər asta-asta yırğalayır başım* (O.Sarıvöllü).

GÖY V sif. Xosis. *O yaman göy adamdır.*

GÖYƏRMƏK I f. Bitkinin yerdən təzəcə göz verməsi. *Qayaların qol-niğunda barmaq-barmaq gicikən göyərir.*

GÖYƏRMƏK II f. Müəyyən təsir nəticəsində, hədəndə, qollarda və s.-də omolo gələn göylük. *Bütün hədəni göyərmiş, üzü şişmişdi* (S.Rəhman).

GÖYLÜK I is. Göy olan yer. *Dağların atəklərindəki göylük ayazıdır, şəklini dəyişirdi* (S.Rəhimov).

GÖYLÜK II is. Xosislik. *Bəylük, göylük, səylik olan məclisdə; Qalma, orda xeyir-bərəkət olmaz* (Aşiq Ələsgər).

GUR I sif. Toplu. *Nəsrunun iri gözləri yuxusuzluqdan qızarmış, gur saçları səliqəsiz halda alınına tökülmüşdü* (Q.İlkin).

GUR II sif. Güclü, iti, dalğalı. *Krandan axan gur suyun şırıltısı, yuyulan saxsı qabların cingiltisi söhbəti davam etdirməyə mane oldu* (Q.İlkin).

GUR III sif. Bərk, uca. *Otağa gur və zəhmli bir səs yayıldı* (İ.Şıxlı).

GÜL I is. Çiçək, qızılgül. *Gül - Hafiz divanında şerin təvəttüdü* (B.Azərbaycanlı).

GÜL II f. Müəyyən bir hadisədən aldığı zövq nəticəsində insanın qoh-qoh çəkəməsi. *Bir az da gül, acı yaşlar axıtıldığı yerdə* (S.Rüstəm).

GÜLƏBƏTİN I is. bot. Çöl bitkisi. *Bu yerlərin istiliyinə baxma, güləbətindən az bitir buralarda.*

GÜLƏBƏTİN II is. Tikmənin bir növü. *Ağızları yaşmaqlı; Güləbətindən başmaqlı* (M.Rahim).

GÜLƏŞ I is. idm. İdmanın bir növü. *Güləş bir-iki saat davam eləyirdi* (Ə.Əylisli).

GÜLƏŞ II f. Qurşaq tutmaq. *Burada Yaqub hər axşamcağı uşaqları güləşdirirdi* (Ə.Əylisli).

GÜLƏŞ III sif. Gülərlü, xoşüzlü, novazişli. *Söz-söhbəti bir az nağıl; Bir az güləş, bir az paxıl* (Q.Qasımzadə).

GÜLƏŞDİRMƏK I f. Qurşaq tutdurmaq. *O hər axşam uşaqları güləşdirməmiş getməzdi.*

GÜLƏŞDİRMƏK II f. Mübahisə etmək; oynatmaq; vuruşdurmaq. *Mən sənnən söz güləşdirmək istəmirəm, qonaq qardaş* (İ.Hüseynov).

GÜN I is. Planet, günəş. *Gün çeşmədən çəkiləndə, naxır gəlirdi* (Ə.Əylisli).

GÜN II is. Səhərdən axşama qədər olan vaxt. *Görürəm faşizmin ölənin gününü; Görürəm bəşərin gülnün gününü!* (S.Rüstəm).

GÜN III is. Həyat, yaşayış. *Gün keçər, ağızlar saçır-saqqal; Çöldə qurd-quş kimi yuvəsiz ölər* (S.Vurğun).

GÜNLÜK I is. Toyin olunmuş günlərin miqdarı. *Körpü olmadığından rayon mərkəzi ilə əlaqəmiz çətinləşirdi, yolumuz bir günlük uzaq düşürdü* (S.Rəhman).

GÜNLÜK II is. Gündən və yağışdan qorunmaq üçün şapka qabağı. *Başında isə günlüyü partıldaayan mahud şapka var idi* (İ.Şıxlı).

GÜRZƏ I is. İlanın növlərindən biri. *Bu ilan gürzədir. Çox zəhərli ilan-dır* (S.S.Axundov).

GÜRZƏ II is. İçərisinə ot və ya başqa şey qoyulmuş xəmri xörəyi.

Hh

HAQQ I is. [ər.] Hüquq, ixtiyar. *Odur uşaqları narazı salan; Bu işçi gənclərin haqqını çalan* (M.Müşfiq).

HAQQ II is. [ər.] Həqiqət, ədalət, doğru. *Haqq ilə nahaqqı axtaran hakim; Tapar qulaq ilə göz arasında* (Aşiq Ələsgər).

HAQQ III is. [ər.] Əməyin əvəzində alınan donluq. *Bir də ... paltu tikənə; Zəhmət haqqı verəcəksən* (Ə.Kürçaylı).

HAQQ IV is. [ər.] Bəraət. *Sarışının hərəkətlərinə haqq qazandırdı* (S.Qadizadə).

HAQQ V qoşma Bəradə. *Daldada sənin haqqında bir söz deməmişik, o, düşmən sözüdü* ("Qaçaq Nəbi").

HAL I is. [ər.] Vəziyyət. *Bizim halımıza tutuldu göylər; Buludlar belini büküb ağladı* (M.Müşfiq).

HAL II is. [ər.] qram. Sözlərin cümlədə dəyişilərək başqa sözlərlə əlaqə qoymasını müəyyənləşdirən bir kateqoriya.

HAVA I [ər.] coğr. Yer atmosferini təşkil edən fiziki qatışıq qazlar. *Boğur insan oğlunu; O yerlərin havası* (S.Vurğun).

HAVA II is. coğr. Müəyyən mərhələdə və müəyyən vaxt ərzində atmosferin arasıkəsilmədən dəyişilən vəziyyəti, göy. *Deyirlər igiddi o nadan Nəbi; Tüfəngi havada oynadan Nəbi!* ("Qaçaq Nəbi").

HAVA III is. mus. Musiqi əsərinin əsasını təşkil edən təranə, melodiya. *Dostum, kamanını ələ al görək; Bizə bir yanıqlı hava çal görək* (S.Rüstəm).

HAVA IV is. [ər.] Əqlini itirmə, dəli olma. *Bu döyülməklə qoçu ölədi; Niyəzlərin də başına hava gəldi* ("Qaçaq Nəbi").

HAVALI I sif. Lovğa, özündən razı. *Gəzirlər havalı ağalar, bəylər; Çalısır qan-tərdə naxırçı, nökar* (Aşiq Ələsgər).

HAVALI II sif. Əsəbi, həyəcanlı, qızğın. *Görünür havalı başlar; Hər şeyi tez unudar* (R.Rza).

HAVALI III sif. Havası olan. *İşıqlı, havalı evimdə mənim; Qafəsə salmış bir turacım var* (H.Arif).

HAVALI IV sif. Ağlıni itirmiş. *Sən də bilirsən ki, havalı bir şeydir, tutması var, şəkil kimi gözəlliyinə sözüüm yox* (M.İbrahimov).

HESAB I is. [ər.] Haqq, intiqam. *Ağlatmaz yandıgım cinayət məni; Fəqət tarix səndən alacaq hesab!* (M.Müşfiq).

HESAB II is. [ər.] riyaz. Riyaziyyat fənlərindən birinin adı. *Bizim hər gün hesab dərşimiz var.*

HƏLİM I is. Plovun suyu, düyü suyu; sorba. *Çörəyi götürməyəcəyik, qoy dustaqlar həlim içsinlər* (S.Rəhimov).

HƏLİM II sif. [ər.] Yumşaq xasiyyətli, mülayim. *Yumşaq təbiətli bu həlim insan; Deyərdin, quşa da daş ata bilməz* (B.Vahabzadə).

HƏNƏ I is. [ər.] Xına, boyaq. *Ağzı piyaləsən, gərdəni mina; Nazik əllərinədə innabi hənə* (M.P.Vaqif).

HƏNƏ II is. [ər.] Yersiz deyilən söz. *Hec hənanın yeridir?*

HƏSİR I is. [ər.] Şlyapa. *Bir rəssam istərəm; onun şəklini çəkə; papağı həsir* (R.Rza).

HƏSİR II is. [ər.] Liğdan toxunan palaz kimi dəşənəcək. *Onlar bir stəkan çay içdikdən sonra torpaq dəşənədəki həsirin üstündə uzanaraq xoruldayıv və öz xorultularını ilə çayçının ürəyindəki arxayınçılığı daha da möhkəmləndirirdilər* (M.İbrahimov).

HİM I is. İşarə. *Arılar ətrafda him gözləyir; him; Öxusam hamısı mənə qoşular* (Ağa Laçınlı).

HİM II is. Bəhanə. *Şahnaz elə bir him axtarıv* (İ.Şıxlı).

HİM III is. Bünövrə, özü, əsas. *Ovsunçuyam, ovsun sallam hi mara; Bənnə olsan, tərki axtar, him ara* (Aşiq Ələsgər).

HİN I is. Quş saxlanılan yer, dam. *Kəkləklə dolsa da daşaltı hintər; O yetim yuvalar inciyib, küsüb* (Ağa Laçınlı).

HİN II is. [ər.] Vaxt, zaman. *Bu hində qapı döyüldü.*

HOQQA I is. [ər.] Tiryək çəkmək üçün çəşqalı gil çubuq, qəlyan.

HOQQA II is. [ər.] Fokus, kələk, hiylə. *Bakı (su bakı) niyə görək versin, bu nə hoqqadır düzəldiblər...* (C.Gözəlov).

XX

XAL I is. İnsan bədənində olan ləkə. *Kim bilsin bu mələyin; Bu açmamış çipçəyin; Cənində neçə xal var* (M.Müşfiq).
XAL II is. Oyunda oldo edilən hesab. "Nəfisi" "Zenit" dən bir xal götürdü.

XAM I is. Dincə qoyulmuş torpaq. *Rəfael əlini hələ şumlanmamış geniş xam yerlərə uzatdı və davam etdi* (H.Nəzərli).
XAM II is. Qoruq, müəyyən müddət otarılmayan sahə. *Qərək, uzun sözlün qısqası, həylər xamda otlayan buğa kimi tutaşdılar* (M.İbrahimov).

XAM III is. Təcrübəsiz, naşi, adət etməmiş adam. *Ay qız, bizi xam yerinə niyə qoyubsan?* (İ.Şıxlı).
XAM IV sif. Minilməmiş at. *Əzizim dedikləri Bayramı elə tutmuşdu ki, sanki xam at kəməndə salınmışdı* (Ə.Vəliyev).

XAMA I is. Bişirilməmiş südün üzü. *Qoca, südün xamasını hamıdan əvvəl nəvəsinə verərdi*.
XAMA II is. geol. Modon yatağı. *Kəlbəcərdə belə xamaların olduğu son zamanlar kəşf edilib*.

XAR I is. [fars.] Tikan. *Gül dibini xara qoydun; Bülbülü ah-zara qoydun* (Dastanlar).
XAR II sif. [fars.] Zəlif, bimar olan. *Gördüm məktəbdə biri əziz, birisi xardır* (H.Billuri).

XARİC I is. [ər.] Başqa ölkə. *Mən evə gələndə qapını atam açdı, xaricdən qayıdandan sonra onun iş yerini dəyişiblər* (M.İbrahimov).
XARİC II is. [ər.] Dışarı, bayır, bir şeyin bayır üzü. *Evin xarici daxildir, nişədən gözəldir*.

XARİC III is. [ər.] Çıxarılma, qovulma, kənar olunma. *Sadəyi-musiqi etsin gərək köməlləri cəzb: Ürək sıxan, yolu xaric sədələrin nəyi var?* (Ə.Vahid).

XAS I is. [ər.] Məxsus, aid olma. *Astadan, lakin xislətinə xas ciddi ahənglə dilləndi* (S.Qədirzadə).
XAS II is. [ər.] Həftənin ikinci günü, çərşənbə axşamı. *Xas günü*.
XAS III is. [ər.] Seçmə, baş. *Cəmi dalilərin xası: Meydanda var mərd davası* ("Koroglu").

XAS I is. Maya. *Xaş qoy, xəmir yoğuracaqam*.

XAS II is. Başayaq. *Yerin məlum, şənbə günü Bürcəligilə getdik xaşa, həftəni vurduq başa* (Anar).

XƏBƏR I is. [ər.] Məlumat. *Xəbər var əqlə batan; Xəbər var qura böh-tan* (R.Rza).

XƏBƏR II is. [ər.] qram. Cümlənin baş üzvlərindən biri.

XƏBƏRSİZ I zərf Xəbəri olmayan, məlumatı olmayan. *Mən on yeddi gündür arvad-uşaqdan xəbərsizəm* (S.Qədirzadə).

XƏBƏRSİZ II is. qram. Xəbəri olmayan cümlə.

XƏRÇƏNG I is. zool. Suda yaşayan heyvanlardan biri.

XƏRÇƏNG II is. tib. Xəstəliyin bir növü. *Xərçəng şişi kimi iyranə, eybəcər: Bir azar yaşayır ilikdə, qanda* (X.Rza).

XƏRƏK I is. Əşyaları bir yerdən başqa yərə daşımaq üçün istifadə olunan alət. *Həkim, cərrah kürsüsü, Maşağa, Hövsən yolu; Sanitar maşınları, bir xərcəyin dörd qolu* (X.Rza).

XƏRƏK II is. Simli musiqi alətlərində simlərin səsələnən hissəsinin uzunluğunu məhdudlaşdıran cihaz.

XƏRƏK III is. Şümləmə zamanı kotanın açdığı yer.

XƏZİNƏ I is. [ər.] Güllə yeri; sandıq (tüfəngdə). *Darağı xəzinəyə basıb çaxmağı hərlədi, gülləni lüləyə verdi* (İ.Şıxlı).

XƏZİNƏ II is. [ər.] Şərq hamamlarında isti sulu çarhovuz. *Molla xəzinədə o qədər uzanmışdı ki, az qala yatıb qalacaqdı*.

XƏZİNƏ III is. [ər.] Dövlət, əmlak, döfina. *Şah sağ olsun, özün bitirsən ki, mən sənin boş xəzinəni doldurmüşəm* (M.F.Axundzadə).

XİR I is. Çınqıl, özilmiş xırda daş parçaları. *Göytərə kəndinin ucqarında, xır yolunun üst tərəfində üçotaqlı bir bina var* (İ.Şıxlı).

XİR II is. Bostan. *Qurudu buğda, arpalar yandı; Ot-ələf biydi, xırlar odlandı* (M.S.Ordubadı).

XİR III sif. Xalis, təmiz. *Çörək xır duzdur*.

XİRSİZ I sif. Xırı olmayan. *Yağışlı havada xırsız yolla maşınların hərəkəti çətinləşir*.

XİRSİZ II sif. Oğru; talançı. *Quş xanın bir qızı var; Bir könül xırsız var* (M.Müşfiq).

XOR I *is. mus.* Səslə oxuyanların böyük ansambli. *O vaxtın axşam çağ-ları sanki böyük bir xor idi* (Ə.Əylisi).

XOR II *zərf* Pis (baxmaq). *Bu yeni dünyadan əlini üzən; Özünü heçliyə buraxanlardır; Bu yeni dünyaya xor baxanlardır* (M.Müşfiq).

XURUŞ I *is. [fars.]* Plova olavə edilən qara. *O, aşı masanın üstünə qoydu. Sonra xuruşunu gətirdi* (Anar).

XURUŞ II *sif.* Xırda, kiçik. *Heç nə, nə olacaq?! Kolxozdan Həsənovun evinə daşınan xırda-xuruş şeylərdir* (M.İbrahimov).

İi

İÇ I *is.* Hər hansı bir şeyin daxili. *Şam kimi sakit durur; Şam tək içində yanır* (B.Vahabzadə).

İÇ II *is.* Ləpə. *Səfai stolun üstündə hüllür qablardakı qovrulmuş badam içini, püstəni və sarı kişimiş ovucladı* (M.İbrahimov).

İÇ III *f.* Suyu, başqa mayeləri içmək. *Gəl, qaçma, yaxın gəl mənə, qur-daş; Al iç, hələ canımda meyin var* (S.Rüstom).

İXTİYAR I *is. [ər.]* Haqq, hüquq. *Kimin ixtiyarı, kimin pulu var; Tökülüüb hər yandan gəldi "qonaqlar"* (O.Sarıvollı).

İXTİYAR II *sif. [ər.]* Qoca, yaşa dolmuş. *O neyləsin ömrünün bu ixtiyar yaşında?* (S.Vurğun).

İKİBAŞLI I *sif.* İki başı olan. *Unutmadıq ikibaşlı qartal çarı; Çəkdi bizi gah aşağı, gah yuxarı* (M.Müşfiq).

İKİBAŞLI II *zərf* Eyhamlı, kinayəli. *Qaras ikibaşlı söz soruşduqda Maya da ondan incidi* (M.İbrahimov).

İKİÜZLÜ I *sif.* Hər iki tərəfində üzü olan. *İkiüzlü daş güzgüə on anasından yeganə yadigar idi.*

İKİÜZLÜ II *sif.* Yaltaq, riyakar. *O, qorxulu bir şəxsdir, çünki ikiüzlüdür.*

İNCİ I *is.* Mirvari, dürt. *Dedin ki, bihudə axtarmasınlar; İncini dəryada, dənizdə, şair* (B.Azəroğlu).

İNCİ II *f.* Toxunmaq, xətrinə dəymək. *Dedim mən razıyam: nə inci, nə küs* (B.Azəroğlu).

İŞLƏMƏ I *is.* Əl işi, bəzək, ornament. *Qədim işləmələrə o yeni həyat verir, onları yenidən xalqa qaytarır. "Qobustan"*

İŞLƏMƏ II *is.* Mədə pozğunluğu ilə əlaqədar işlədilən dərman.

İŞLƏMƏK I *f.* İş görmək, fəaliyyət göstərmək. *Bir ay nə işlədik, nə donluq aldıq; Qəpik-quruşsuz avara qaldıq* (S.Vurğun).

İŞLƏMƏK II *f.* Mədə pozğunluğu nəticəsində tez-tez bayıra çıxmaq.

İT I *is.* Ev heyvanlarından birinin adı. *Yatıb arabanın kölgəsində it; Mirdəyir, bu mənim kölgəmdir, eşit* (S.Rüstom).

İT II f. Yox olmaq, getmək, gözdən yayınmaq. *Atlarına mindilər; Qısırdəğdan ağzı yuxarı sürüb gözdən itdilər* ("Qaçaq Nəbi").

İY I is. Qoxu. *İyi çəkən burun, darı dənliyə qulaqlar* (R.Rza).

İY II is. Mil, ox. *Arvad dükcəni iydən çıxarıb, üstünə sacayaq qoydu ki, gecə iyə ilişən olmasın* (Çəmənzöminli).

Kk

KAFEDRA I is. [yun.] Auditoriyalarda mühazirəçi və ya moruzoçi üçün hündür yer. *Moruzoçi yavaş-yavaş kafedraya qalxdı.*

KAFEDRA II is. [yun.] Ali məktəblərdə bir və ya bir neçə yaxın fondon dərs deyən müəllim heyəti. *Azərbaycan dilçiliyi kafedrası.*

KAFTAR I is. [fars.] zool. Gərəşən, xırda şeylərlə qidalanan yırtıcı. *Musa kişi isə bu söhbətlərə gah sükut içində, gah böyük həyəcanla qulaq asaraq, heç daxli olmadan çıxır-bağır qoparı, ah-nalə edir, kaftardan, yalquzaqdan damırdı* (M.İbrahimov).

KAFTAR II sif. [fars.] Qoca. *Bu da dörd, bu da beş; De, damş, kaftar!* (S.Vurğun).

KAR I is. [fars.] İş. *Bəsdir oxudun, az qala canın tələf oldu; Bu kardan al çək* (M.Ə.Sabir).

KAR II is. [fars.] Təsir. Söz *kar* etmir qoduğa; *Hey deyir: "inqa-inqa"...* (S.Rüstəm).

KAR III is. [şot.] coğr. Dağ yamaqlarının yuxarı hissəsində buzluq sirkindən yuxarıda taxçavari dərnlilik.

KAR IV sif. Eşitməyən, eşitmə qabiliyyətini itirmiş. *Özümüz yarıq öz dardimizə; Dünyanın qulağı kar olmuş bizə* (B.Vahabzadə).

KEÇİCİ I sif. Müvəqqəti, ötürü, ötür-keçən. *Yox, Cəlal, bu qədər hissə qapılmaq; Gəncliyin keçici hissidir, ancaq* (S.Vurğun).

KEÇİCİ II sif. Sirayət edən, birindən digərinə keçən. *Sarıluq keçici xəstəlikdir.*

KEÇİNMƏK I f. Yaşamaq, yola getmək. *Orada telefonsuz, kitabxanasız necə keçinərəm...* (S.Qədirzadə).

KEÇİNMƏK II f. Ölmək. *O, gecə işləyən yerdə, stolun arxasında ürək xəstəliyindən keçinmişdi* (C.Bərgüşad).

KEÇİRMƏK I f. Aşımaq, addatmaq. *O bizi başqa sinif otağına keçirdi və biz hər şeyi təzədən başladığımız* (Anar).

KEÇİRMƏK II f. Söndürmək. *Ürək yanğınısını suyla keçirmək olmaz, - dedi* (Anar).

KEÇİRTMƏK I f. Saxlamaq. *Kəbirlinski, nəhaq zəhmət çəkmişəm, - dedi. - Dublyajı keçirdik sabaha* (Anar).

KEÇİRTMƏK II f. Yaşamaq, dolanmaq. *Günümüzü pis keçirtmirik.*
KEÇİRTMƏK III f. Söndürmək; ötürmək. *İşği keçirt, yatmaq vaxtıdır.*

KEÇMƏK I f. Ötmək, ötüb keçmək, gəlib getmək. *Qacar ayaqladı böyük İrani, Tiflisi odlara qaladı, keçdi!* (S.Vurğun).

KEÇMƏK II f. Sönmək. *Tez yanıb, tez söndü zülmət içində; Elə bil şam idi dünyada, keçdi* (B.Azəroğlu).

KEÇMƏK III f. Getmək. *Keçdi döyüşlərdə ömrünün çoxu* (S.Vurğun).

KƏF I is. [fars.] Köpük, xörəyin üzündə əmələ gələn maddə. *Qazan daşdı, kafın al; Qaynadıqca kafın al* (Bayatı).

KƏF II is. [fars.] Hiylə, kələk. *Mənə belə kaf gələndə, gör o yazıqlara nə toy tutur* (A.Şaiq).

KƏFGİR I is. [fars.] Xörəyin köpüyünü yığmaq, aş çəkmək üçün alət. *Anam alindəki kafgirdə iri tavada qovurduğu əti qurdalayıb sözünə əlavə etdi* (S.Qədirzadə).

KƏFGİR II is. [fars.] Saat rəqqəsi. *Adam boyda olan saatın iri kafgiri əlavə etlə sağa-sola hərəkət etdikcə otağa ahəngdar bir çıqqıltı yayılırdı* (İ.Şıxlı).

KƏM I is. [fars.] Yox; əskik, nöqsan. *Eh, oğul, dünyada mən taleyi kəm; Qırx il at belində mürğüləmişəm* (S.Vurğun).

KƏM II sif. [fars.] Az; dar. *Aşiq deyər Əlidən; Sözü'n başlar bəlidən; Ağlı kəm canana bax; Künsübdü mən dəlidən* (Bayatı).

KƏM III zərf [fars.] Pis, yaman, əyri. *Sən bizə kəm baxma, ya pərvərdigar; Oğulla sevsinin bütün analar!* (S.Vurğun).

KƏM IV is. Yüyonin atın ağzına keçirilən dəmir hissəsi; cövvə. *Atın kəmini tutmayan yolda piyada qalar* (Ata. sözü).

KƏRƏ I sif. Əridilməmiş yağ. *Hərđən Bəyxanım qarı bir tika lavaşın içində Qubada qız boyda kərə yağ gətirib həyətdən keçəndə verərdi* (Ə.Əylisli).

KƏRƏ II sif. Qulağı kəsik, qulaqsız, qulağı gödək. *Ala kərə, tayın gör-düm; Sarı kürə, tayın görmək görək* (Ata. sözü)

KƏRƏ III num söz. [ər.] Dəfə. *Zabit tülkü-tülkü baxdı əsgərə; Aldatmaq istədi onu son kərə* (S.Rüstəm).

KƏSMƏ I is. Parçanın bir növü. *Haqq nəzərin Ələsgərdən kəsmədi; Yar qəddinə yaraşanlar kəsmədi* (Aşiq Ələsgər).

KƏSMƏ II is. mus. Zərblı, muğam, şikəstənin bir növü. *Kəsmə çul... yolçuyuq... duyulan olmaz* (S.Vurğun).

KƏSMƏ III sif. Qısa. *O, kəsmə yolla dərəyə endi.*

KƏSMƏK I f. Doğramaq, bölmək. *Yavaş ol, ay kişi, paraları elə kəsir-sən ki, elə bil hər biri bir qoçdur* (N.Xəzri).

KƏSMƏK II f. İş vermək. *Qəşəng qıza baxmaq üstündə adamı günahkar hesab etsələr, gələrkə hər yüz nəfərdən doxsan doqquzuna iş kəsələr* (Q.İlkin).

KİLKƏ I is. Kətan, yun və s. təmizlənərək qalan qırıntı. *Yundan qalan kılkanı bir yerə yığ.*

KİLKƏ II is. Balığın bir növü. *Harda qaldı bir xalqı diri-diri udanlar? Torunıza ilişdi üç-dörd kılka tutanlar?* (X.Rza).

KİLKƏ III is. Çöküntü. *Çaxırı şüşələrə elə süz ki, kılkaşi dibinə qalsın.*

KİLKƏ IV is. Daim saçları pırtlaşıq olan. *Qarının xınadan qızırtıq kılkalərinə elə bil heç vaxt daraq dəyməmişdi* (Ə.Məmmədخانlı).

KİMİ I əvəz. Konkret olmayan şəxsin və ya başqa əşyaların qeyri-müəyyənliyini bildirir. *Kimi dərz daşıyır, kimi sovruq sovurur, kimi bostan suvarırdı – hərə bir iş görürdü* (S.Rəhimov).

KİMİ II qoşma Bənzətmə, müqayisə, məkan və zaman anlayışı mənalarda. *O şeydə Səkinə güzəşt nə olduğunu bilmir, qaya kimi möhkəm dururdu* (M.İbrahimov).

KİP I is. Topa, yığın, qalaq. *Məşədən bir kip odun gətirdi.*

KİP II sif. Sıx, möhkəm. *Kip örtülü pəncərədən keçib; Saclarımı qarışdırır az qala* (F.Sadiq).

KOMA I is. Ev, daxma. *Atasını öldürdülər, komasını yıxdılar* (R.Rza).

KOMA II is. Topa, yığılmış torpaq, ot, kol. *Cüyür, ceyran qaça bilmir; Koma qalın, kol qalın...* (O.Sarıvöllü).

KÖÇ I is. Düşərgə, arandan dağa, dağdan arana getmə. *Qoyunun üçü gəldi; Dolandı köçü gəldi* (Bayatı).

KÖÇ II f. Bir yerdən başqa yerə getmək; vəfat etmək. *Günəş doğmamış sən; Ömürlük köçdün həyatdan* (B.Azəroğlu).

KÖK I is. Ağacın rüşəsi. *Ağaclar kök üstə qalxır, yüksəlir; Meyvənin şirəsi rüşədən gəlir* (B.Vahabzadə).

KÖK II is. bot. Yer kökü, uzunsov sarı bitki. *Balaca kök vəkəldi. Şişdi, şişdi, kökəldi* (T.Elçin).

KÖK III is. qram. Sözü'n mənalı, dəyişməyən hissəsi. *Söz tərkibinə görə iki qismə ayrılır: kök və şəkilçi.*

KÖK IV is. məh. Nəsil, qohum-əqrəbə. *Sən hansı kökdənsən?*

KÖK V is. Vəziyyət, şəkil, forma. *Əyaz, üz-gözün nə kökdədir, lap kömür-çüyə oxşayırsan* (İ.Şıxlı).

KÖK VI sif. Yağlı. *Küçənin o başından qəssab Əli bir kök inəyin boy-nuna ip sahib dartı-darta götürür* (Ə.Əylisli).

KÖK VII sif. Kəfi yüksək olan. *Sənin dövlətdən keşim çox kökdür* (Ü.Hacıbəyov).

KÖKLƏMƏK I f. Musiqi alətlərinin sazlanması. *Bir də tələbələrədən birisi tarı köklədi, çəpik qalxdı* (Çəmənzəminli).

KÖKLƏMƏK II f. İki üzədən tikiş tikmək. *Məşin tumanı yaxşı kökləyir.*

KÖKLƏMƏK III f. Döbərtmək. *Kişi say qoyub, ocağı kökləmişdi* (Çəmənzəminli).

KÖPÜK I is. Bışirilən şeyin üzündə ömələ gələn qabarcıqlar. *Dilbər müəbbənin köpüyünü yığmaq üçün kafgir götürdi.*

KÖPÜK II is. Qəpik. *Axi, o ki bir köpüyündən keçən deyil!* (M.İbrahimov).

KRAN I is. [holl.] Lülək. *Burada krandan su sıyrıltı ilə axırdı* (Q.İlkin).

KRAN II is. [alm.] Ağırlyq qaldıran mexanizm. *Bu körpü indiyədək təbii olunmamış üsulla, nəhəng kran vasitəsilə tikilir* (R.Nağıyev).

KÜLÇƏ I is. Filiz qırntısı. *Aslan qranit külçəsi kimi ağır və güclü idi* (M.İbrahimov).

KÜLÇƏ II is. Çörək, bayram çörəyi. *Sağlığında badam yeməyib, külçəsinə badam vurublar* (Ata. sözü)

KÜLFƏT I is. [ər.] Ailo, oğul-uşaq. *Nə lazım qardaş, kastıb adamam, bir sürü külfət sahibiyəm* (N.Vəzirov).

KÜLFƏT II is. [ər.] Arvad, əyal, həyat yoldaşı. *Mən zavodda işləyən Tahirin külfətiyəm* (S.Rəhman).

KÜLLÜ I sif. Kül olan, küllənmiş. *Gördüyün küllü kömbədir; bazarı çıxıb qoğal olub* (Ata. sözü)

KÜLLÜ II sif. Çoxlu, saysız-hesabsız. *Kürənin içərisində böyük sıxlığa malik küllü miqdarda potensial enerji toplanmışdı* (S.İmanov).

KÜNDƏ I is. [fars.] Yaymaq və yastıqlanmaq üçün müxtəlif ölçülərdə kəsilmiş və girdə şəklə salınmış xəmir parçası. *Anam həmişə kündəni xırda tutur.*

KÜNDƏ II is. [fars.] Dustaqların ayaqlarına vurulan bağ, bənd. *Kündənin tozunu silin, padşahın libası bulanmasın* (Ə.Həqverdiyev).

KÜP I is. Gildən hazırlanmış böyük su qabı. *Küpa girməyən üzüm sirkə olmaz* (Ata. sözü)

KÜP II is. Balta, bel və s.-nin sap keçirilən yeri. *Qarı yaqın ki, balta küpü ilə döyülməkdən əzilib çatlamışdı* (İ.Hüseynov).

KÜRƏ I is. [fars.] Ocaq. *O saat sinəsi dəmirçi kürəsi kimi yanmağa başlaydı* (Dastanlar).

KÜRƏ II is. [ər.] Girdə, şar şəkilli. *Axi, necə dözür bu zərbələrə; Havada fırlanan balaca kürə?* (B.Vahabzadə).

KÜRƏ III is. [ər.] Dünya. *Bir səhər bu səslə qalxdım yerimdən; Günəşlə bir baxdım Yer kürəsinə* (M.Araz).

KÜRƏ IV is. Kürəşəkili ildırım. *Birdən toyuq yumurtası boyda sarı işıq verən kürə pəncərədən içəri daxil oldu və dəhlizə keçdi.*

KÜRƏ V sif. Qulağı uzun olan. *Kürə qoyunun yunu çox olur.*

KÜRƏK I is. Avar çəkmək üçün alət. *Oğlan tez kürəkləri buraxıb onu qolları arasına aldı* (S.Qödrizadə).

KÜRƏK II is. anat. İnsanın arxa tərəfi, qurşaqla çiyinləri arasındakı hissəsi, kürək sümüyü.

KÜRƏK III is. Torpaq və s. Atmaq üçün ağacdan qayrılmış uzundostekli alət. *Alməmməd kişinin uşağı çoxuydu. O, külfətini dolandırmaqdan ötrü... Cavanşir mahalının meşələrindən ağac, taxta daşıyır; kürək, şana qayırb satar, uşaqlarını birtəhər dolandırardı* ("Aşiq Ələsgor" dastanı).

KÜRƏKLİ I sif. Kürəyi enli. *Mən uzun boylu, enli kürəklili komandanımın yanına gedib, Güləbətinin dediklərini ona danışdım* (M.İbrahimov).

KÜRƏKLİ II sif. Əlində kürək olan. *Əli kürəklili fəhlələr çaydan necə keçməyin planını çəkirdilər.*

KÜRSÜ I is. [ər.] Bir neçə pillolü oturmaq, taxt, stul. *Anma necə deyər-lər, kürsüyə çıxmaq bir ayıb, kürsüdən düşmək iki ayıb* (Anar).

KÜRSÜ II is. [ər.] Qış zamanı evin içində düzəldilən ocaq, stul. *Cavahir kömür qoyub kürsü qurmuş, donmuş ayaqlarını yorğanın altına keçirib Tey-mur üçün yun corab toxuyurdu.* (H.Seyidbəyli).

KÜRÜ I is. Balıq, badımcın və s.-nin içində olan yeməli toxumlar. *Masa-nın üstündə buğlanın çay, təzə təndir çörəyi, bal, yağ, kürü, qaymaq yan-yana düzülmüşdü* (M.Əliyev).

KÜRÜ II f. Kürəklə kürümək; süpürmək, tozizləmək. *Səhər tezdən danın qarını kürüdü.*

KÜT I is. Tondirin divarından odun üstünə düşmüş çörək. *Xəmrəmiz arvadlardan olmasa, çörəyimiz küst gedər* (Ə.Vəliyev).

KÜT II is. Kosəri olmayan alət. *Bu ki lap kütdür, – deyib yenidən mətbəxə keçdi* (S.Qodirzadə).

KÜT III sif. Bacarıqsız, qabiliyyətsiz. *Küst beyninə doldurmuşdun faşistlərin dərsini!* (S.Rüstəm).

KÜTLƏ I is. [ər.] Əməkçi xalq, əhali. *Bir yerdə toplanmış həyəcanlı kəndli kütləsi qızgın seldən pis olur* (M.İbrahimov).

KÜTLƏ II is. [ər.] Metal, daş və s. iri parçası, yığın. *Meteoritlərin yer üzünə düşməsi, onların ölçüsü, forması və kütləsindən asılıdır* (S.İmanov).

Qq

QABAQ I is. bot. Balqabaq. Qarpız, qovun və xiyar cinsindən olub, sarımtıl bostan bitkisi. *Sonra bibim haradansa bir ovuc qabaq toxumu tapdı, hir nimçə qarğıdalı çıxartdı* (Ə.Əylisli).

QABAQ II zərfləri irəli, ön. *Bütün döyüzlərdə getdin qabaqda; Nə arxada qaldın, nə də yoruldun* (B.Azəroğlu).

QABAQ III zərfləri Əvvəl. *Qabaqlar biz onunda tez-tez görüşürdik* (İ.Əfəndiyev).

QABAQLIQ I is. Qadınların alınlarına vurduqları qızıl, gümüş və s.-dən bəzək.

QABAQLIQ II is. Qabaq ökilmis yer. *Evimizin qabağı qabaqlıqdır.*

QABAR I is. Çox sürtülməkdən, toxunmaqdan, özilməkdən suluqlanmış, yaxud döyənək olmuş yer. *Ayaqlarım yolunda qat-qat qabar bağlamış* (R.Rza).

QABAR II f. Acıqlanmaq, qışqırmaq, xoruzlanmaq. *Dişi aslan naçalnikin üstünə qabardı* ("Qaçaq Nəbi").

QABARMAQ I f. Qabar ömələ gəlmək, qabar olmaq. *Var ol, bala, yorusla da, qabarsa da əl; Bir daş üstə bir daş qoya hər insan* (Ə.Cəmil).

QABARMAQ II f. Yüksəlmək, qalxmaq, daşmaq. *Dedikə alışıb yanır gözləri; Qabardıb döşünü verir irəli* (S.Vurğun).

QABLAMA I is. Qulpsuz və ya qulplu qapağı olan kiçik mis qab. *Tamaşa xala bir qablama isti süd töküb stola qoydu* (M.Əlizadə).

QABLAMA II is. Yerbəyər etmə, yerləşdirmə. *Yorğan-döşəyi, pul-paltarı qabladıqdan sonra sakitləşdi.*

QAC I is. Düşmən, zidd, əks. *Mən cahalətlə əzəldən qac idim* (S.Rüstəm).

QAC II is. məh. Yer sulamaq üçün qazılan kiçik arx. *Qaca su buraxmaq.*

QAĞA I is. dan. Hörmət üçün böyük qardaşa, əmiyə, dayıya və ümmiyyətlə, yaxın adama müraciətlə işlənən söz. *Ay qağa, nə yatmısan, evimi yığıblar, dur görək bu nə işdir?* (Mir Cəlal).

QAĞA II is. uş. Uşaq dilində; hər cür şirin, dadlı, yeməli şey.

QAX I is. Qurudulmuş meyvə. *Pul yoxdur, toyuq, ördək, qax, qoz ki vardır, bunları gətirin borclarımıza hesab edək* (S.S.Axundov).

QAX II *f. məh.* Yero vurmaq, çırpmaq; üzə vurmaq. *Bir yaxşılıq eyləyəndə həmişə başa qaxır.*

QAXAC I *is.* Qurudulmuş ot. *Çörək gün altında quruyub qaxaca dönmüşdü* (Ə.Əbülbəson).

QAXAC II *is.* Quru, ariq. *Bunlar hamısı o qaxacın işləridir, – deyər Nikolay dişlərini qıcadı* (Q.İlkin).

QALA I *is.* [ər.] Müdafiə moqəddi ilə çəkilmə istehkam, hasar. *Ətrafında sıldırım, keçilməz qala çəkib* (B. Bayramov).

QALA II *is.* [ər.] Həbsxana, qazamat, dustaqxana. *Saqqalın ağ vaxtı bu günə düşdüm; Yenə də qalalar küncünə düşdüm* (S. Vurğun).

QALIN I *sif.* Sıx. *Saman və ot tayaları, qalın kol-kəs, yaşıl ağaclar islan-dıqca havanı xoş bir ətilə doldururdu* (M. İbrahimov).

QALIN II *sif.* Yoğun. *Evin divarı qalındır.*

QALIN III *sif. dan.* Pullu, dövəltili. *Yaman qalın adamdır, iki məşin almağa imkanı var.*

QAN I *is.* Orqanizmdə damarlarla dövr edib, onun bütün hüceyrələrinin qidalanmasını və maddələr mübadiləsini təmin edən qırmızı maye. *Biçaq vursan qanı çıxmazdı* (B. Bayramov).

QAN II *f.* Anlamaq, başa düşmək. *Ay balam, eybini qan; Bir həyə eylə, utan!* (M. Ə. Sabir).

QANLI I *is.* Qatil. *Hər bir halda qanlı qanlıdan əl çəkməz* (C. Cabbarlı).

QANLI II *sif.* Qana batmış, qana bulaşmış. *Fəhlələrdən bir neçə nəfəri Qurbanın qanlı cənazəsini kazarmaya gətirdilər* (M. İbrahimov).

QANUN I *is.* [ər.] Hamı üçün məcburi olan üsul, qayda, hökm. *Deyirlər, yatacaq yenə mədənlər: Sizin qanunda da yoxdur bir kəsər* (S. Vurğun).

QANUN II *is.* [ər.] Bəzi Şərq ölkələrində uzunsov dördbucaq taxta üzərində görülmüş simlərdən ibarət musiqi aləti.

QAPILMAQ I *f.* Dartıb almaq, qamarlamaq. *Papağı başından qapıldı.*

QAPILMAQ II *f.* Bir şeyə həddindən artıq aludə olmaq, uymaq. *Bütün varlığı ilə başladığı işin şövqünə qapılmışdı* (M. İbrahimov).

QARA I *is.* Yer kürəsinin torpaqla örtülü hissəsi; torpaq. *Qarada və suda.*

QARA II *is.* Plovla yeyilən, müxtəlif şeylərdən hazırlanmış xuruş. *Plovun qaralarını gətirdilər.*

QARA III *is.* Yazı, xətt, hörf. *Hə, ha, heç bilmirsiniz ki, onun üstündə mən nə zəhmət çəkmişəm, qaraları bir-bir ona tanıtmışam* (H. Sarabski).

QARA IV *sif.* Pis. *Qara xəbər tez yetişər.*

QARA V *sif.* Bütün rənglərin ön tündü, ön tutqunu; his, kömür rəngi. *Həmin gecə göy üzünü qara buludlar tutub, şiddətli yağmur yağmağa başlayır* (S. S. Axundov).

QARACA I *is. k.t.* Dəni qara toz halına salan taxıl xəstəliyi.

QARACA II *is.* Azərbaycanca bitki adlarından biri.

QARACA III *sif.* Qara rəngli, qaramtlı. *Tutu çox qara və çirkir idi. Anası ona körpə vaxtından "Qaraca qız" deyib əzizlədiyinə görə əsil adı unudulub, hər kəs onu bu adla çağırırdı* (S. S. Axundov).

QARAÇI I *is.* Köçəri və yarımköçəri həyat keçirən bir xalq.

QARAÇI II *sif. dan.* Qışqırıqçı, küy-kələkçi, həyasız. *Yoxsa, o mənim saçlarımı yolar, yaman qaraçı arvaddır* (C. Əmirov).

QARAGİLƏ I *is.* Turş meyvəsi olan kol bitkisi və onun meyvəsi. *Bu meşələrdə milyonlarla özü özbaşına bitən ulma-ərmud, qaragilə, alça, zoğal, hər nə desən var* (S. Rəhimov).

QARAGİLƏ II *is.* Azərbaycan xalq havalarından birinin adı. *Bu, Cənubi Azərbaycanda məşhur olan "Qaragilə" mahnısı idi* (M. İbrahimov).

QARAYANIQ I *sif.* Qarabəniz, qarayağız. *Kəlbuli alçaqboylu... gödək qılçaları xeyli içəriyə əyilmiş qarayanıq adam idi* (S. Rəhimov).

QARAYANIQ II *sif. dan.* Zohmotkeş, kasıb. *Əyi, sən ki qarayanıqsan, nədən qorxursan.*

QARĞA I *is.* Leş və böcöklərlə qidalanan qara və ala quş. *Mırt-mırt oxuyub mirtıldayırsan; Qarğa kimi hey qırıldayırsan* (M. Ə. Sabir).

QARĞA II *f.* Qarğış etmək, nifrət etmək. *Qarğadı hər gəlin, qız öz uğursuz baxtına* (Ə. Cəmil).

QARI I *is.* Qoca qadın, qoca arvad. *Budur! Dünya görmüş o qarıya bax, Mənalı gözləri intizardadır* (S. Vurğun).

QARI II *sif.* Qatı, qəddar, kinli. *Qarı düşməni təb gətirməz bilirəm ki, süngünə* (S. Rüstəm).

QARIŞ I *is.* Açıq əlin baş barmağından çəçələ barmagın ucuna qədər olan məsafə. *Sarsılmaz qaladır hər qarış yerin* (R. Rza).

QARIŞ II *f.* Müdaxilə etmək, iştirak etmək, birləşmək, qoşulmaq. *Sən-dür qəzabini, bəylərlə barış; Sənə qulluq verək bizlərə qarış* (S. Rüstəm).

QARIŞMAQ I f. Müdaxilə etmək, araya girmək. *Sən onun işinə qarışma.*
QARIŞMAQ II f. Dolaşmaq düşmək, qatma-qarışmaq. *Mənim işlərim bir-birinə qarışdı.*

QARQARA I is. xüs. Ağır şeyləri qaldırmaq üçün düzəldilmiş çarx. *Pən-cərə taxtasının altına hər meirdən bir qarqara vurmağı və şepseli məftilin ucuna bağlamağı Səfa boyununa götürdü...* (M.İbrahimov).

QARQARA II is. Ağzı, boğazı yaxalama, dezinfeksiya etmək. *Bronxial astma xəstəliyinin müalicəsi masaj və qarqara ilə aparılır* ("Jurnalist").

QARQARA III is. məh. Qışda suyun üzündə olan buz qatı. *Qarqara qışda olar* ("Dialektoloji lüğət").

QARŞI I is. Mükəbbil tərəf, qabaq. *Qarşısında ilk məhəbbətin canlı heykəlini gördü* (Anar).

QARŞI II qoşma Haqqında, barəsində. *Ürəyində nənəsinə qarşı zərrə qədər də şübhə oyanmırdı* (M.Hüseyn).

QART I is. dan. Kəsər alətləri itiləmək üçün daş, bülöv. *Dəryazları qart ilə itiləmək* ("İzahlı lüğət").

QART II sif. Qocalmış. *Ağır yaralanmış o qart canavar; Qəzəblə sıcrayır hey üstümüzə* (S.Vurğun).

QART III sif. Qatı, qəddar. *Sülhün qart düşmənləri indi titrəmir abəs* (Ə.Cəmil).

QAŞ I is. İnsanın gözləri üstündə qövs şəklində uzanan tükərlərdən ibarət xətt. *Qızın xəncər kimi çatılır qaşı; Axır yanağına isti göz yaşı* (O.Sarıvəlli).

QAŞ II is. Sağanaqdakı qiymətli daş. *Qaşı cavahirət, qızıldan kəmə; Görürdün geyinib yaşıl-al gəlir* (Aşiq Qurbani).

QAŞ III is. Axsam, şər. *Qaş qaralırdı* (Anar).

QAŞQA I is. Mal-qaranın, atın alınındakı ağ hissə. *Qaşqa at altından qoruqdan gəlirdim* (S.S.Axundov).

QAŞQA II is. məh. Alın. *Güllə canavarın qaşqasından dəymişdi.*

QAŞQA III sif. dan. Tərs, həyasız, sırtıq. *Basdır, qaşqa uşaq olma.*

QAT I is. Lay, təbəqə, büküm. *Göylərin qatına ucaldı fəryad; O qırğın Qafqazda tutar qoymadı* (S.Vurğun).

QAT II f. Əlavə etmək, birləşdirmək. *O iki atı ilxıya qat!* (Dastanlar).

QAT III num. söz Dəfə, körə. *Çünki milyonlardan yüz qat azsınız; Deyərək Bəxtiyar bir nişan aldı* (S.Vurğun).

QATAR I is. [ər.] Səmişinləri daşıyan vəqonlar. *Qatarım qışqırıb ötən zamanı; Sürülər, naxırlar qaçıb dağılır* (O.Sarıvəlli).

QATAR II is. [ər.] Dəsto, karvan. *Yaxşı yadındadır, Cənuba sarı; Uçub qaçqılacaq durna qatırı* (S.Vurğun).

QATAR III is. [ər.] mus. Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. Zil registriyə əsaslanan muğam. *Bir ağır şikəstə, bir ağır qatar; Azərbaycan qızı sinəsində tar!* (S.Vurğun).

QATLANMAQ I f. Bükülmək, iki qat olmaq. *Asya süfrənin ucunu qatladı* (Mir Cəlal).

QATLANMAQ II f. Dözmək, tab gətirmək. *O gün mən ağır və ən çətin daşıqlara qatlandım* (S.Vurğun).

QAYIN I is. Ər və ya arvadın qardaşı. *Ay aman, ay qız, qayının gəlib evlərdən səni axtarır* (C.Cabbarlı).

QAYIN II is. bot. Möhkəm oduncaqlı, qollu-budaqlı ağac, ağcaqayın. *Bir qədər aralıda isə "qızlar", qəşəng qayın ağacları görünürdü* (C.Əlibəyov).

QAYMAQ I is. Südüün üzü. *Əşrafgil təzə camış qaymağından bir-iki qaşığı götürdülər* (İ.Şıxlı).

QAYMAQ II is. bot. Çiçəyin bir növü. *Sarı qaymaq çiçəkləri, qram-mofon gülləri yaşıltdığı daha da gözəlləşdirirdi* (İ.Şıxlı).

QAYNAQ I is. Bir şeyin qaynağı çıxdığı yer; mənbə. *Deyirəm sevinə-dən axan yaşların; Qaynağı dərin, kökü dərin* (B.Vahabzadə).

QAYNAQ II is. tex. Metalda eritmə yolu ilə calanan yer, qaynağı bitişən yer. *Qoruyucu borular adətən 6-10 m uzunluğunda olub, bir-biri ilə qaynaq vasitəsilə birləşdirilir* (Quliyev).

QAZ I is. zool. Ördəy bənözər, lakin ondan böyük, uzunboğaz, əti yeyilən su quşu.

QAZ II is. [fr.] kim. Maddə, fiziki cisim. *Yerdən çıxan qazı qədim adamlar ilahi bir şey hesab edirdilər* (M.Hüseyn).

QAZAĞI I is. mus. Azərbaycan oyun havalarından biri. *Toyda həmişə qazağı çaldırardı.*

QAZAĞI II is. Yəhərin bir növü. *Qazağı yəhərin, düşüb böyrinə; Qırılmış cilovun, taydır üzəngin* (M.Rahim).

QAZAN I is. İçində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qab. *Ocaq daşının üstündəki iri qazandan plov qoxusu gəlirdi* (Ə.Vəliyev).

QAZAN II *f.* İşləməklə, çalışmaqda əldə etmək, qazanc götürmək. *Kərbəlayı Məmmədəli iki il yarındır ki, qürbətə çıxıb, az-çox çörək pulu qazansın* (C.Məmmədquluzadə).

QAZI I *is.* [ər.] *tar.* Müsəlmanlarda dini məhkəmə işlərinə baxan ruhani, şəriət hakimi.

QAZI II *f.* Koskin bir aletlə bir şeyin səthindəki şeyi qoparmaq, təmizləmək. *Taxtım bıçaqla qazımaq.*

QAZINTI I *is.* Yer altından qazımaqla çıxarılan maddə və s. faydalı süxurlar. *Azərbaycan faydalı qazıntılarla çox zəngindir.*

QAZINTI II *is.* Bir şeyin qazılmasıdan əmələ gələn qırıntı, tör-töküntü. *Ət taxtası qazıntısı.*

QAZMA I *is.* Torpaq qazımaqla üçün istifadə olunan saplı alet. *Güldənə ilə Bənövşənin əlində qazma, Tərgülün əlində vedrə, Gülxarla Gülşənin əlində bel var idi* (Ə.Vəliyev).

QAZMA II *is.* Yeraltı daxma, yaşayış yeri. *Enirəm qazmaya... Qazma soyuq, dar* (Ə.Cəmil).

QEYD I *is.* [ər.] Qısa şəkildə yazma. *Əzizbəyovun gözləri yazı stolunun üstündəki qeydlərinə sataşdı* (M.Hüseyn).

QEYD II *is.* [ər.] Fikir, qayğı, narahatlıq. *Hər kəs öz qohum-əqrəbasını aramıza məşğul olub, Qaraca qızın qeydinə qalan yox idi* (S.S.Axundov).

QEYRİ I *sif.* [ər.] Özgə, yad, kənar, başqa. *Bahadır qeyri bir halətdə idi* (N.Nərimanov).

QEYRİ II *qoşma* Seçilmə, fərqlənmə, əlavə mənalarında. *Zərif İran xalçası ilə döşənmiş balaca otaqda Firidundan qeyri heç kəs yox idi* (M.İbrahimov).

QƏDƏR I *is.* [ər.] Qeyri-müəyyən miqdar, say, kəmiyyət. *Hər şeyin qədəri vardır* ("İlahi lügət").

QƏDƏR II *is.* [ər.] Tale, qismət, müqəddərat. *Vali buyurdu ki, həm yeməsin çox; Qəddər yazdığına çarə yox* (R.Rza).

QƏDƏR III *qoşma* Qabaq, əvvəl. *Bir məsələ haqqında qəti qərarə gələndə qəddər xeyli düşünərdi* (M.İbrahimov).

QƏRAR I *is.* [ər.] Çıxarılan noticə, qətnamə; fikir, mülahizə. *Vəra, yığıncağımızda nə qərarə gəldiniz?* (S.S.Axundov).

QƏRAR II *is.* [ər.] Səbir, dözümlü, təmkin, durma. *Qərarım tutarmı, onu anmasam; Onun xəyalıyla oda yanmasam?* (Ə.Cəmil).

QƏRƏZ I *is.* [ər.] Məqsəd, niyyət, məram. *Bəx indi mənim yanıma gəlməkdən qəraziniz nədir?* (M.F.Axundzadə).

QƏRƏZ II *is.* [ər.] Ədavət, kin. *Şəxsi düşmənçilikdən doğan tənqid, bir parça qərazdən ibarətdir* (M.S.Ordubadı).

QƏRƏZ III *ara söz* [ər.] Xülasə, sözün qıssası. *Qəraz, sözüm ondadır ki, bu işdə sən bizə mane olursan* (S.Qədirzadə).

QƏSD I *is.* [ər.] Niyyət, məqsəd, məram. *Xudayar bəyin qəsdə Zeynəbin və səqirlərin var-yoxuna... sahib olub, Zeynəbi çələ ötürmək idi* (C.Məmməd-quluzadə).

QƏSD II *is.* [ər.] Sui-qəsd, birini öldürmək məqsədilə edilən təşəbbüs. *Qəsd eləmişdin nə üçün canına; Olmuş idin təşə onun qanına?* (A.Səhhot).

QƏZA I *is.* [ər.] Bədəbxət hadisə, fəlakət. *Elə bil ki, yelkənin qəzaya uğramışdı!* (Ə.Cəmil).

QƏZA II *is.* [ər.] 1918-ci il inqilabından əvvəl inzibati orazi vahidi. *Ona görə ayıbına gəldi ki, axı qəza nəçələnki idi* ("Qaçaq Nəbi").

QIR I *is.* Evlərin damına salınan qara rəngli qatı maddə. *Evlərin damında qır əriyib, divar aşağı süzülürdü* (N.Babəyev).

QIR II *is.* köhn. Düzən, çöl. *Cənnət qoxan qırlar, əngin obular; Bir atlazdır yaşıl, ucu görünməz* (A.Şaiq).

QIR III *f.* Sındırmaq. *Ləpələ bu pilləkənləri saxsı qub kimi vurub qırır* (MİR Cəlal).

QIRX I *say.* Otuz doqquzdan sonra gələn rəqəm. *Hərərətə həmişə qırx ilə qırx iki arasında* (M.İbrahimov).

QIRX II *f.* Tükləri ülgüç və ya qayçı ilə dibindən kəsmək. *"Tüüncüoğlu" ülgüçü və qayçını çıxarıb Molla Qurbanın buğlarını və saqqalını qırxdı* (M.S.Ordubadı).

QIROV I *is.* coğr. Yərə, yarpaqlar və s. üzərində düşən buz kristalları, şəhin donmuş zərrələri. *Atım köpüklənir, atım buğlanır; Donmuş qırov kimi sinəsində tər* (S.Vurğun).

QIROV II *is.* Gözdə əmələ gələn cüzi görməməzlik; göz nöqsanı.

QIYMAQ I *f.* Gözlərini yarı yumaraq, qısaraq baxmaq. *Hesabdar gözlərini qıyıb üfqudə iki boy qalxmış günəşə baxdı* (M.İbrahimov).

QIYMAQ II *f.* Heyfə gəlmək. *Ay zalım oğlu, adam da İsgəndər kimi oğlana qıyıb güllə atarmı?* (Ə.Haqverdiyev).

QIZ I is. Qadın cinsindən olan uşaq, övlad. *Qızlar, oğlanlar yanaşı oturmuşdular* (M.Hüseyn).

QIZ II f. Bərk istilik almaq, hərarət almaq. *Otağa cənub küləyinin iltiq şüaları dolur, beləliklə, ev bir az daha qızdır.* (Ə.Əbülhəsən).

QIZIL I is. Rəngi sarı olan qiymətli metal.

QIZIL II sif. Al-qırmızı. *Uzun enli və düz küçədə qızıl bayraqlar görünürdü* (M.Hüseyn).

QIZILCA I is. tib. Səpki (xəstəlik). *Uşaq qızılca çıxardıb.*

QIZILCA II is. bot. Meyvə. *Bütün qışı uşaqlardan hansının cibində əl atsaydın, göyəm qurusu, ya qızılca tapardın.* (İ.Hüseynov).

QIZINMAQ I f. İsinmək, istiləndirmək. *Mən istədim ki, sizdə bir az qızınb rahat olam* (S.S.Axundov).

QIZINMAQ II f. İnanmaq, bel bağlamaq. *Bütün Təbrizdə sizdən başqa, qızınb etibar edəcəyim bir nəfər də adam tapmıram* (M.F.Axundzadə).

QIZMAQ I f. Hərarət almaq, istilənmək. *Qızdı günəş, əsdi isti yellər; Qarlar arıdı, axışdı sellər* (A.Şaiq).

QIZMAQ II f. İnanmaq, bel bağlamaq, etibar etmək. *Axi, ürəyim qızdır, – dedi, – yad ölkə, uzaq yer* (Çəmənzəminli).

QİSMƏT I is. [ər.] Tale, bəxt. *İkimiz eylərək onda söhbət; Görək Allah nə eyləyir qismət* (M.S.Orudbadı).

QİSMƏT II is. [ər.] Pay. *Hər tərəfdə olursa bir sirqət; Verilirdi ona böyük qismət* (M.S.Orudbadı).

QİTƏ I is. [ər.] Coğr. Yer kürəsinin okean və dənizlərlə əhatə olunmuş böyük hissələrindən hər biri. *Amerika qitəsi.*

QİTƏ II is. [ər.] Ədəb. Azı iki beytdən ibarət və birinci beyti sonrakılarla həmqaflıya olmayan kiçik şeir.

QOÇ I is. Qoyunun erkəyi, damazlıq erkək qoyun. *İsmayılı gələn qoçun anası hansı ayda, gündə qoça gəlirdi?* (Dastanlar).

QOÇ II sif. İgid, qoçaq. *Qoç Koroğlu, düz yeddi ildir ki, mən bu yolların ağasıyam* (Dastanlar).

QOL I is. İnsan bədəninin üzvü. *Odur, bir tərəfdə anam büzüşmüş; Yatmışdır, başının altında qolu* (B.Azəroğlu).

QOL II is. İmza. *Necə etməz, bəs bu boyda peçatı, bu yoğunluqda qolu görmürsən?* (M.İbrahimov).

QOL III is. [ing.] idm. Futbolda qapıdan topun keçməsi nəticəsində öldü edilən xal. *Birdən oğlan qışqırır; "Dinamo" qol vuracaq!* (M.Rahim).

QORA I is. Cır üzüm, üzümün doymomuşu. *Cavahir talvardan asılmış qora saxımlarını ona göstərib dedi.* (H.Seyidboyli).

QORA II is. Yaş, acı göz yaşı. *Sıxır gözünün qorasını ki, bir şey olmasa deməzlər* (Anar).

QOŞMA I is. ədəb. Hər mısrası on bir hecedən ibarət olan beş bəndli şeir. *Mən səni görmüşəm on beş il əzal; Dilində bir qoşma, bir dərdli qəzal* (S.Vurğun).

QOŞMA II is. gram. Hallana bilən sözlərlə işlənərək onlarda müxtəlif mənə əmələ gətirən köməkçi söz (mos.: *görə, ötrü, kimi* və s.).

QOŞMA III sif. Qoşulan, özü hərəkət edə bilməyən. *Qoşma vərədonları traktorlara qoşurlar.*

QOŞMAQ I f. Bağlamaq, bənd etmək. *Payızın əvvəlində Nurəddin arabasını qoşub, şəhərə kirayəçiliyə getdi* (S.S.Axundov).

QOŞMAQ II f. Getmək, bir tərəfə üz tutmaq, yüyürmək. *Kənd uşaqları əllərində badya, mis kasa dərəyə doğru qoşurdular* (A.Şaiq).

QOV I is. Tez alınan yumşaq maddə. *Çaxmaq daşına qov qoyub çəkdi* (M.İbrahimov).

QOV II f. Çıxıb getməyə, rədd olmağa məcbur etmək. *Atam müfti idi, mən artistliyə gəndə qovdu məni evdən* (Anar).

QOVAQ I is. bot. Söyüd fəsiləsindən olan qollu-budaqlı ağac. *Sənin sayəndədir rus kəndliləri; Azad nəfəs alır qovaq altında* (M.Rahim).

QOVAQ II is. Tüklərin arasında olan kopok, qabıq. *Başı qovaqla doludur.*

QOY I f. Yerləşdirmək; buraxmaq; saxlamaq. *Kərim kitabı büküb pəncərəyə qoydu* (M.İbrahimov).

QOY II ədat Əmr, çağırış, hədə, arzu və s. mənalarında işlədilir. *Qoy mənə işləməyə icazə versinlər* (H.Seyidboyli).

QOYUN I is. Gövşək ev heyvanı. *Canavarlar yedi bütün qoyunu; İştə, oğlum, yalançılıq oynu* (M.Ə.Sabir).

QOYUN II is. Ağuş, qucaq. *Qadın dəniz kimidir; Qoynu incilərlə dolu* (B.Azəroğlu).

QOYUN III ədat Əmr, çağırış, hədə, arzu və s. mənalarında işlədilir. *Qoyun, Ağayı Kürd Əhməd hökm versin* (M.İbrahimov).

QUL I is. tar. Mühəribədə osir tutulub satılan adam. *Təbiətin ana qəlbi qul doğmamış insanı!* (S.Vurğun).

QUL II is. [ər.] Qulyabani, canlı kimi görünən qorxunc xəyal.

QULLUQ I is. Xidmət, iş, vəzifə. *Qulam mətbəədə qulluğa düzəldi* (Mir Cəlal).

QULLUQ II is. köhn. Qul olmuş adamın halı; köləlik.

QULP I is. Dostə, sap. *Səhəngi çiyində rahatlayıb qolunu qulpuna keçirdi* (İ.Şıxlı).

QULP II is. Əmma, bəhanə uxtarma, əlləməlik etmə. *Heç bir hədiyyə də olmazdı ki, Nazlı ona qulp qoymasın* (C.Gözəlov).

QUNDAQ I is. Körpə uşaqları sarımaq üçün sarğı ləvazimatı.

QUNDAQ II is. Tüfəngin ağac hissəsi. *Güllədən tüfənginin parçalandı qundağı* (S.Rüstəm).

QURAQ I is. Paltarın bir yerinə artırılmış parça.

QURAQ II zərif Yağmursuz, quru. *Bəzən də ruzigar dəyişir, hava elə quraraq keçir ki, cücü əlindən yollardan ötmək olmur* (Mir Cəlal).

QURD I is. Canavar. *Məhəbbət olmayan bir məzarlıqda; Qurd kimi parçalar insan insanı* (S.Vurğun).

QURD II is. zool. Yumşaq bədənli, uzunsov, ayaqsız, sürünərək hərəkət edən kiçik heyvan. *Eşqsiz yaşayan donuq bir insan; İçini qurd yemiş boş bir ağacdır* (S.Vurğun).

QURĞU I is. Mexanizm, maşın, texniki avadanlıq. *Orda keşik çəkən bütün fəhlələr; Gözü tək qoruyur bu qurğuları* (S.Vurğun).

QURĞU II is. dan. Büsat, tənənə. *Zülümini nümayan eylədin aşkar; Qurğular pozulub, sanlar itibdir* (Aşıq Ələsgər).

QURĞU III is. Hiylə, kələk. *...Hampaları Gorus şahərinə toplayıb gecə-gündüz məsləhət-məşvərət keçirəndən sonra axır belə bir qurğu qurmuşdu* (S.Rəhimov).

QUR-QUR I is. dan. Boruşekilli qab. *Ay qız, qur-qurda su gətir, içək.*

QUR-QUR II səs təql. Daxildə əmələ gələn səs. *Su içdikdə boğazında qur-qur səsi gəlirdi.*

QURŞAQ I is. Belbağı. *Məmmədhasən əlini eşşəyinin qurşağına salıb çəkə-çəkə apardı* (C.Məmmədquluzadə).

QURŞAQ II is. coğr. Yer kürəsi sothinin iki meridian arasındakı hissəsi. *Avropa tamamilə mülayim qurşaqda yerləşən yeganə qitədir.*

QURŞAMAQ I f. Belinə bağlamaq. *Qoy qıluc qurşasın müstəmləkələr* (S.Vurğun).

QURŞAMAQ II f. məc. Dolmaq, olo salmaq. *İstəyirlər özək kitabını heçə döndərüb Xədicə Soltanı qurşasınlar* (Mir Cəlal).

QURU I is. Torpaq, qitə, yer. *...Biz cəld sudan çıxdıqda ilan da üstümüzə hücum edərək quruya çıxdı* (S.S.Axundov).

QURU II sif. Yaş olmayan. *Bir uluğun üstə quru odun satırdı* (B.Azəroğlu).

QURU III f. İflic olmaq, hərəkətdən qalmaq. *Acı dilim qurusun; Dilim, onu uçurdu* (İ.Səferli).

QURULU I sif. Quru olan, yaş olmayan. *Qurulu-yaşlı meşə odunu yandırırıldı* (M.İbrahimov).

QURULU II sif. Hazır. *Qapıdan çıxanda köksünü ötürdü və qurulu qoyub getdiyi evə son dəfə baxdı* (İ.Şıxlı).

QURULUŞ I is. İctimai, dövlət sistem üsulu, idarə üsulu. *Sosializm quruluşu.*

QURULUŞ II is. Əsərin düzlüü, daxili tərtibatı. *Məndə bütün Moskva teatrlarının quruluşları vardır* (Anar).

QURUM I is. Sobaların, bacaların iç divarlarında tüstüdən əmələ gələn kəşif maddə; his.

QURUM II is. Cəmiyyət. *Türkiyədə dil qurumu.*

QURUMAQ I f. Yaşlıq, nemliyi yox olmaq, quru vəziyyətə düşmək.

QURUMAQ II f. Arıqlamaq, zəifləmək, üzülmək. *Köhnə dost, yaxşı hafizən var, amma zaman səni yaman qurudub* (M.İbrahimov).

QUZĞUN I is. Dəniz. *Quzğunun kənarında varmış qədim bir şəhər* (M.Müşfiq).

QUZĞUN II is. zool. Qarğa növündən iri və sürətli şığıyan yırtıcı quş. *Quzğun tutar kimi zərif bir quşu* (M.Müşfiq).

QUZULAMAQ I f. Quzu doğmaq, balalamaq. *Quzuladı qoyun, töküldü döllər; Yaylaq həvəsini qıldı ellər* (Xətayi).

QUZULAMAQ II f. Yumşalıb, narinləşmə, ovulub tökülmək. *Pulçuq çıxır qurşağa, quzulamış səngərdə* (R.Rza).

LI

LAX I *sif.* Boş, sərbəst. ...*Dili üst damağında asılıb qalmış lax dişin,*
toxuna-toxuna, alver edirmiş kimi dilləndi (H.Seyidbəyli).

LAX II *sif.* Qoxumuş, iylənmiş. *Lax yumurtanı yerə vuran kimi hər tərəfi*
qoxumuş iy bürüdü.

LAK I *is.* [alm.] Spirtdə həll edilmiş qatran. *Küçələr də parıldayırdı, Lak*
çəkilmiş qara çəkmə kimi (Anar).

LAK II *is.* Dağıstan xalqlarından birinin adı.

LAL I *sif.* Danişə bilməyən adam. *Ancaq Dilbər, mənim atam laldır,*
onun buraya gəlməsi... (C.Cabbarlı).

LAL II *zərf* Sakit. *Gecə sakit, gecə lal; Ətraf sükut içində* (B.Azəroğlu).

LAVA I *is.* [ital.] Vulkanın ağzından çıxan örgin və odlü maye. *Yanır*
lava bir zaman bu yerləri külə döndərüb.

LAVA II *is.* [ital.] köhn. Kazaklarda hücum üsulu; basqın, axın.

LAVA III *is.* Şaxtada kömür qatı. *Zərbə bu lavaya çatanda şaxtada güclü*
bir titrəyiş hiss edildi.

LAY I *is.* Qat. *Öyrənilməmiş laylardır. Geoloqlar da səhv edə bilərlər*
(M.İbrahimov).

LAY II *is.* Bütöv. *Görür ki, qəflətən çəkib bıçağı; Biri o birinin köksinə*
çaxır; Sanki lay divarı uçurub yıxır (F.Mehdi).

LƏPƏ I *is.* Fındıq, badam və qozun içi. *Çöpün ucunu qoz ləpəsindən yuxarı*
çıxartdıq (S.S.Axundov).

LƏPƏ II *is.* Dalğa. *Bahara nəğmə qoşar hər bəyaz qanadlı ləpə* (S.Rüstəm).

LƏPƏLİ I *sif.* Ləpəsi olan meyvə. *Ləpəli qozları ləpəsizlərdən seçmək*
lazımdır.

LƏPƏLİ II *sif.* Dalğalı, dalğası olan. *Hər şeyin sahili var; Ləpəli dəniz*
kimi (A.Cəfər).

LİL I *is.* Ən xırda qum, çöküntü. *Kür bulanır lilindən; Baş açmıram*
dilindən (Bayatı).

LİL II *is.* Göy rəngli maddə. *Lil rənginə çalan bəbəkləri əvvəl böyüdü,*
sonra kiçildi (M.Əliyev).

LİNG I *is. k.t.* Qaldırıcı alət. *O, linglə tiri qaldırdı* (İ.Şixli).

LİNG II *is.* Kəmər oyununda dairənin içərisində durana vurulan zərbə.
Əli elə ling vurdu ki, Hüseyn o dəqiqə yıxıldı.

LİRA I *is.* [yun.] mus. Simli musiqi aləti.

LİRA II *is.* [yun.] Nəğmə, mahnı. *Bu böyük günlərə min dastan deyir;*
Şairin lirəsi, aşiqin sazı (S.Vurğun).

LOPA I *is.* Məşəl, alov. *Qızlar, gəlin biz də lopa yandıraq; Dünya işıq-*
lansın ilk səhər kimi (S.Vurğun).

LOPA II *is.* Topa, yığın. *Nədənsə hündür şam ağacının budaqlarında*
qar ləpəsi qopub yerə düşdü (M.İbrahimov).

Mm

MACAR I is. Avropada yaşayan xalqlardan biri. *Məhbuslar müəyyən sektorlara bölünmüşdü. Rus sektoru, çex, polyak, rumın, yuqoslav, yəhudi, macar sektorları* (Q.Xəlilov).

MACAR II is. Təzəcə hazırlanmış çaxır. *Macardan iki bakal içdi.*

MADDƏ I is. [ər.] Əşya, materiya. *Məhlulə ağırlaşdırıcı maddələr qatmaq olar* (M.İbrahimov).

MADDƏ II is. [ər.] Qanun, qərar və sairənin hər bir bəndi. *Bu maddələri utopiya adlandırmaq nə qədər yanlışdırsa, real hesab etmək də o qədər qorxuludur* (M.Hüseyn).

MAHMIZ I is. Çəkmənin dabanındakı dəmir. *Kor ata mahmız vursa, xətrinə dəyər* (M.Hüseyn).

MAHMIZ II is. bot. Ətirli otlardan biri. *Mahmızcıq otu.*

MAHMIZ III is. məh. Xoruzun ayaqlarında olan buynuzə oxşar hisso.

MAL I is. Satılmaq üçün çıxarılan hər hansı əşya. *Söylənir Şəkinin ipək malları; Quba xalçasının qara xalları* (S.Vurğun).

MAL II is. İribuynuzlu ev heyvanı. *Nə mal, qoyun mələşməsi; Nə də isti bir ocaq var!* (S.Vurğun).

MAL III is. Dövlət, var. *Çuval-çuval daşınmış; Ağanın halal malı* (B.Azəroğlu).

MALA I is. Divara çəkilən cilalı suvaq. *Daş daşıyanlardan tutmuş mala çəkənlərə qədər hamı əlindəki işi qoyub mənim üzümə heyran-heyran baxırdı* (S.Rəhman).

MALA II is. Kvadrat şəkilli kənd təsərrüfat aləti. *Orada qarğıdalı əkə-cəyən. Malasın .. traktor ilə çəkəcəyik* (M.İbrahimov).

MAMA I is. məh. Atanın bacısı, bibi. *Mən mamagilə gedirəm.*

MAMA II is. Uşaq doğuzduran şəfqət bacısı. *Xəstəxanada otuz ildən çox mama olmuşam* (Anar).

MAMALIQ I is. Bibilik vəzifəsi. *Onu görün mamalıqdan geri qalsın.*

MAMALIQ II is. Şəfqət bacısı hazırlayan. *Mən mamalıq məktəbində oxuyuram* (Ə.Mirzəcofərli).

MARKA I is. [alm.] Müxtəlif qiymətli poçt və ya gerb işarəsi. *Adam var ki, görürsən, marka toplayır* (Anar).

MARKA II is. [alm.] Demokratik Almaniyada, Finlandiyada pul vahidi.

MARS I is. [lat.] astr. Planetlərdən birinin adı. *İndi raketlər Marsu sayı-hət edir.*

MARS II is. [holl.] dəniz. Gəmi dorunda müşahidəçi üçün meydança. *Gəminin mərsində oturan adamın suya düşməsi kapitana daha da qorxutdu.*

MARS III is. Nərdədə iki oyuna bərabər uduş. *Məni neçə dəfə mars eləmişəm?* (M.İbrahimov).

MAT I is. [ər.] Şahmat oyununda: çıxılmaz vəziyyətdə qalma, uduzma. *"Rəqib" də şahı kimi yol tapmayır; mat qalır* (R.Rza).

MAT II is. [ər.] Təccüb, heyrət, mötəl. *Güləri mat qalıb yerində durur* (S.Vurğun).

MATERİYA I is. [ing.] Maddə, maddi atom. *Materiya itir, bir formada başqa formaya keçir.*

MATERİYA II is. [ing.] Parça, qumaş, arşın malı. *Bu materiyadan ancaq qadın üçün paltar tikmək olar.*

MAYA I is. [fars.] biol. Rüşeym. *Əynimiz, başımız kimiyalşsa da; Mayamız, köküümüz saf qalsın bari* (B.Vahabzadə).

MAYA II is. [fars.] Acıtma (xəmir). *Gülbahar nənə mənə nağıl danışır. Mayası bahar sularından yoğrulmuş dadlı nağıl.*

MAYA III is. [fars.] Sormayə, kapital. *İstəyərlər mayalarını çoxaldıb xoca olsunlar, amma bacarmırlar ("Qaçaq Nəbi").*

MAYA IV is. Dişi dəvə. *Sarvan çəkər, maya bozlar, nə gedər.* (A.Tufarqanlı).

MAYA V is. Kök, qəşəng (qadın). *Şahnaz kimi ağca mayadan kim keçər?* (İ.Sıxlı).

MAZ I is. [rus.] Xüsusi quruluşlu kiy; bilyard ağacı.

MAZ II is. Bilyard və ya qumar oyununda: uduşa şorik olmaq üçün oyunçunun qoyduğu pula başqası tərəfindən edilən əlavə. *Mister Haverd 10 dollar maz qoydu.*

MAZ III is. tib. Sürtmə, yaxma üçün dərman. *Yanığın dərmanı sintomisin mazdır.*

MAZURKA I is. [pol.] mus. Milli polyak rəqsi. *Mazurka rəqsinin gürültüsündən; Aynalar titrəmiş, hardadır onlar?* (S.Vurğun).

MAZURKA II is. [pol.] Badam və qozdan hazırlanan ədviyyatlı qoğal. *Qarını almanlardan bu dəfə bişirdiyi dadlı mazurkalar xilas etdi.*

MƏCAZ I is. [ər.] Əhval, kef. *Sus, danışıb məcazımı pozma, sədrin sözüünü kəsməzlər* (S.Rohman).

MƏCAZ II is. [ər.] Həqiqi mənada yox, başqa mənada işlədilən söz və ya ifadə. *Obrazlılıq daha çox məcazlarla yaradılır.*

MƏCLİS I is. [ər.] Parlament, İranda və Türkiyədə qanunverici orqan.

MƏCLİS II is. [ər.] İctimai yığılmaq; qonaqlıq, ziyafət. *Xan öz gözəl sarayında; O gün böyük məclis qurur* (B.Azərbaylı).

MƏXRƏC I is. [ər.] *fən*. Danışq üzlərinin fəaliyyəti nəticəsində formalaşan hər səsə əmələ gəlmə yeri, artikulyasiya.

MƏXRƏC II is. [ər.] Kəsr xəttinin altındakı ədəd.

MƏNLİK I is. Həysiyyət, ləyaqət. *Mən bütün mənlüyümi, bütün həyat və səadətimi yolunda fəda etməyə hazırım* (H.Cavid).

MƏNLİK II is. Məna aid, mənimlə əlaqədar. *Mənlük heç bir iş yoxdur.*

MƏNSƏB I is. [ər.] Yüksək vəzifə, böyük məqam. *Mənsəbə, şöhrətə, pula həvəs də; Ömürlük yox olur bizim ölkədə* (S.Vurğun).

MƏNSƏB II is. [ər.] coğr. Çayın dənizə töküldüyü yer. *Kür çayının mənsəbi Xəzər dənizidir.*

MƏNSUR I is. [ər.] *ədəb*. Nəsr ilə yazılmış əsər. *Son zamanlar mənsur əsərlərə daha çox meyil vardır.*

MƏNSUR II is. [ər.] Qələbə çalmış, üstün gəlmiş. *Kişi mənsur adamlar kimi sinəsini qabağa verib dayanmışdı.*

MƏNZİL I is. [ər.] Yaşayış yeri, otaq. *Ata, neçə pillədir; Yerdən bizim mənzilə?* (R.Rza).

MƏNZİL II is. [ər.] Məsafə, yol. *Bir qədər özünə gəldi xəstəmiz; Düzəldi mənzilə yenə dəstəmiz* (S.Vurğun).

MƏRƏKƏ I is. [ər.] Qalmaqal, döyüş, dava. *Bacım olsaydı, gör nə mərəkəyədi* (Anar).

MƏRƏKƏ II is. [ər.] Kampaniya, tamaşa. *Burnu lap burnuna bənzər – yekədir; Gəl yaxından ona bax, – mərəkədir!* (S.Rüstəm).

MƏSƏLƏ I is. *riyaz*. Həll olunması əməliyyat. *Məsələnin həlli.*

MƏSƏLƏ II is. Plovun üstünə qoyulan xuruş. *Plovun məsələsi əla idi.*

MƏSƏLƏ III is. İş. *Sizinlə çox vacibli məsələ barəsində danışacağıq* (H.Nəzərli).

MƏST I is. [fars.] Evdə geyilən yüngül ayaqqabı. *Qafar kişi, sən kimləyə məst tikirsən? – Məsti cirdənlərə, başına dönüm* (N.Xəzri).

MƏST II is. [fars.] İçkidən, çox yeməkdən xumarlanma, sarxos. *Mən onsuz da məstəm, dəryadır qədim; Bir an ayrılmamış qəməm ələmin* (B.Azərbaylı).

MƏZƏ I is. [fars.] İçki ilə bərabər yeyilən şey, çorəz. *Kimi qəhvə, kimi şokolad, təyyarəçi də çaxırda məzə istədi* (Çəmonzəminli).

MƏZƏ II is. [fars.] Kef, zövq, ləzzət. *Dişin dürdür, dilin qənddir; Dodaqların məzə, Kəklük!* (Aşiq Ələsgər).

MİL I is. [ər.] İynə. *Qayda budur: mil salınar əyri baxan gözlərə* (S.Vurğun).

MİL II is. [ər.] Xətlər, cizgilər. *Alınım buz bağlamış millərə dayayıraq baxır, diqqətlə baxır* (B.Azərbaylı).

MİL III is. [ing.] coğr. Müxtəlif ölkələrdə müxtəlif uzunluğa bərabər məsafə ölçüsü. *Coğrafi mil 7420, dəniz mili isə 1852 metrdir.*

MİLLİ I sif. [ər.] Millətə məxsus, yerli. *Qoydu qolbağım tez milli fonda; Yadı səngərlərə cəbhə boyunda* (M.Müştəq).

MİLLİ II sif. [ər.] Mil-mil olan, zolaq-zolaq. *Ağ milli qəhvəyi kostyumna söz ola bilməzdi* (M.Hüseyn).

MİN I say 999-dan sonra gələn rəqəm. *Sayıriş dodaqı, qaçır həzi; Alınma min acı fəlakət izi* (S.Vurğun).

MİN II f. At belinə qalxmaq, maşına çıxmaq. *At min, hünər öyrət, mənə də baxtəvər eylə* (M.Ə.Sabir).

MİNA I is. [fr.] Su və ya yer altına qoyulan iri mərmir. *Gül-çiçək yerinə, hülbül, yaxşı bax; Minalar əkilib indi çöllərə* (B.Vahabzadə).

MİNA II is. [fr.] Karandaşın içi.

MİNA III is. [fars.] Sürahi. *Bir gərdəni mina, ağzi piyalə; Bir ləhcəsi şirin yara aşiqəm* (M.P.Vaqif).

MİSRİ I is. [ər.] mus. Aşiq məhni yaradıcılığı formalarından biri. *Ə, bir "Misri" çal, qılınc oynat, nəvə çək.*

MİSRİ II sif. [ər.] Yenilməz, qüdrətli, kəsərlər. *Misri qılıncım var, zəmin nəyin var!* (S.Rüstəm).

MİZ I is. [fars.] Stol. *Cavanlar yazı stolunun qabağındakı dəyirmi mizin dalında üzbəüz oturdular* (M.Hüseyn).

MİZ II is. Pis iy. *Evi kəsif miz iyi bürüdü* (İ.Şıxlı).

Nn

MÖHÜR I *is.* [fars.] Peçat, damğa. *Möhür də ondadır, qol da ondadır* (H.Arif).

MÖHÜR II *is.* [fars.] *din.* Təriqətinə mənsub müsəlmanların namaz zamanı alınlarını qoyduqları yumru və ya oval formasında olan quru gil parçası. *Deyərlər hər səhərin möhürdə; Genə yalvarırsan Rəsulillaha...* (A.İldırım).

MÜXTƏSƏR I *is.* [ər.] *qram.* Sadə cümlənin bir növü. *Baş üzvlərdən ibarət olan sadə cümlələrə müxtəsər cümlə deyilir.*

MÜXTƏSƏR II *modal* [ər.] Nəhayət, qısa olaraq. *Müxtəsər, yaxşıdan yaman gəlməz; Yaxşıdan bir kəsə ziyan gəlməz* (M.Ə.Sabir).

MÜRƏKKƏB I *is.* [ər.] Yazı yazmaq üçün işlədilan rəng. *Qurumuş mürəkkəb qabına samovarin qırmasından su süzüb, bir kitabın arasından qələmi tapıb çıxardı* (Ə.Əylisli).

MÜRƏKKƏB II *sif.* [ər.] Çətin, qatışıq. *Sualınız çox mürəkkəbdir, zati-əliləri!* (I.Şıxlı).

NƏ I *əvəz.* Sual əvəzliyi. *Ah, nə deyim, nə ad verim bu ələmdə mən sənə* (S.Vurğun).

NƏ II *ədat* Sual monasında. *Ay qızlar, bizim sədr nə ürəyi daş adamımız* (I.Hüseynov).

NƏR I *is.* [fars.] Dəvonin erkəyi.

NƏR II *is. sif.* [fars.] İgid, cəsur, qəhrəman. *Atam kimi nər kişi ağlayanda, Yaqub ağlaya bilməzdimi?* (Ə.Əylisli).

NƏTİCƏ I *is.* [ər.] Yekun, son, axır. *Hər mövsüm bir mövsümü; Nəticəsindən doğar* (M.Müşfiq).

NƏTİCƏ II *is.* [ər.] Novonin uşağı. *Əsgər gedib mənim nəvəm, nəticəm; Aslan kimi vuruşurlar davada* (S.Rüstəm).

NİŞAN I *is.* [fars.] İşarə, qeyd. *Nişan aldım, kaman atdım; Dəydi oxum daşa, könül* (M.Müşfiq).

NİŞAN II *is.* [fars.] Adaxlama. *Nişan taxılmadan gəzir, dolanır; Görəndə adamın qamı bulanır* (M.Müşfiq).

NİŞAN III *is.* [fars.] Forqlonmə üçün verilən bozəkli monulat.

NİŞAN IV *is.* [fars.] Əlamət. *Sükut razılıq nişanıdır* (S.Rohman).

NİŞANLAMAQ I *f.* İşarə etmək, qeyd etmək. *Kəndə gəlmək üçün hündür çinar ağacını nişanlamışdım* (Ə.Əylisli).

NİŞANLAMAQ II *f.* Qız və ya oğlanı adaxlamaq. *Yalnız gələndən sonra öyrəndi ki, qızı nişanlayıblar* (C.Bərgüşad).

NİŞANLI I *sif.* Adaxlanmış (oğlan və ya qız). *Nişanlı qız-oğlan barədə bir söz deyə bilmərəm* (S.Qodirzadə).

NİŞANLI II *sif.* Qeyd olunmuş. *Nişanlı yerdə qoymuşam* (C.Gözəlov).

NÖVBƏ I *is.* [ər.] Sıra. *Növbə anasına çatanda hər ikisi bir anlığa duruxsundu* (M.İbrahimov).

NÖVBƏ II *is.* [ər.] Zaman, vaxt. *Onun bu görkəmi öz növbəsində Hacı Əliyə pis təsir edirdi* (M.İbrahimov).

NÜSXƏ I *is.* [ər.] Yazılı bir şeydən çıxarılan sənədlərdən hər biri. *Sənə verin hər idarəyə bir nüsxə göndərim* (S.Rohman).

NÜSXƏ II *is.* [ər.] Həkimin yazdığı dərman kağızı, resept. *Mirzə cibindən kağız və qələmdən çıxarıb nüsxə yazmaq istəyəndə Fərman onu dayandırdı* (Ə.Haqverdiyev).

Oo

- O I əvəz. Üçüncü şəxsin toki.
O II əvəz. İşarə məqsədi ilə işlədilir.

OBJEKT I is. [lat.] fəl. Maddi aləmin insan fəaliyyətində dərək edilən əşyaları.

OBJEKT II is. [lat.] qram. Tamamlıq.

OBJEKT III is. [lat.] Hədəf. *Tənqid obyektinin özünü də düzgün seçmək lazımdır.*

OBJEKTİV I is. [lat.] fiz. Optik cihazın qabaq şüşəsi və ya şüşələri. *Fotoaparatin obyektivini toz basmışdı.*

OBJEKTİV II sif. [lat.] Şüurumuzdan asılı olmayan; qərəzsiz. *Gəlin obyektiv səbəblər axtarmayaq* (M.İbrahimov).

OCAQ I is. Od yanan yer. *Arzum budur: yuvam olsun əbədi; Ocağımın bir də odu sönməsin* (H.Billuri).

OCAQ II is. Fanatiklərin müqəddəs və möcüzə hesab etdikləri müxtəlif yer və əşyalar. *Müqəddəs ocaqları yaxıb ayaqladılar* (S.Rüstəm).

OCAQ III is. Mərkəz, yuva. *Bu, sənət ocağı, elm ocağıdır; Əski yaşayışı vurub dağıdır* (M.Müşfiq).

OX I is. tar. Silah. *Ox kimi süzüb darılığa doğru uçdu* (İ.Şıxlı).

OX II is. Mehvər. *Çarxın biri var, o biri yoxdur. Ox yerlə sürünür* (C.Cabbarlı).

OX III nida Ağrı, iztirab, təəssüf və s. mənələrdə işlədilir. *Ox, səndən sonra mən nələr çəkdim, nələr* (C.Cabbarlı).

OXŞAMAQ I f. Bənzəmək. *Su gəlir lülə-lülə; Dost gəlir gülə-gülə; Dostumun göyçək üzü; Oxşayır qızılgülə* (Ə.Cavad).

OXŞAMAQ II f. Sığallamaq, əzizləmək. *Gəl ipək saçım oxşayım; Səminlə bir an da yaşayım* (M.Müşfiq).

OXŞAMAQ III f. Ağrı demək, dərindən şərik olmaq. *Hər kəs öz ölümünü oxşar* (Ata. sözü).

OXU I is. Qıraət. *Tələbələr oxu zalında seminarla hazırlayırdılar.*

OXU II f. Oxumaq. *Əvvəl dərsini oxu, sonra kinoya gedərsən.*

OTARMAQ I f. Yedizdirmək, yemləmək. *Baharın quzuları güneyə dağılıb otlayırdı.*

OTARMAQ II f. dan. Kolək gəlmək, aiddatmaq. *Otarmağa adam tapmadın?*

OV I is. Vəhşi heyvan və quş vurulan yer. *Əsmə, dayan, ey külək; Ova çıxmış Əli bəy* (S.Vurğun).

OV II is. Qənimət. *Atdan düşüb ovunu kənarə çəkmiş, cəldə, daldə bir yerdə gizlətmışdi* (İ.Şıxlı).

OYMAQ I f. Sürtmək, oxsalamaq. *Gözlərini ovsudurub, təzədən Güləbatına baxdı* (M.İbrahimov).

OYMAQ II f. Xırda-xırda doğramaq, özmək. *Bir qoca da zilləylərək gözlərini tavana; Ovsudurub ovucunda tütən tökür qalyana* (S.Rüstəm).

OY I f. Qazmaq, eşmək. *Əncir ağacının dibini xeyli oyduklar, amma bir şey əldə etmədilər.*

OY II nida Ağrı, iztirab, kədər, qüssə məqamında işlədilir. *Oy, oy, oy... Ay allahı sevən, balam öldü* (Ə.Haqverdiyev).

OYMAQ I is. İcma, kənd, oba. *Pristav, naçalnik gələndə kəndə; Oban; oymağı vururlar bəndə* (Aşıq Ələsgər).

OYMAQ II is. Tixac, çarxların içərisində sürtünməni azaltmaq üçün metal borucuc və halqa.

OYMAQ III is. Üskük. *İynə, oymaq, çarxat, ənlək, kirşən alan!.. – deyə bağıraraq dolaşdı* (H.Nəzəri).

OYNAQ I is. anat. Bənd, buğum. *Oynaqları bərk ağrıyır.*

OYNAQ II sif. Diribaş, zirək, çevik. *Qadın gözlərini oynaq xəyalı; Donuyor qarşımızda* (M.Müşfiq).

OYNAMAQ I f. Rəqs etmək. *O, Əlinin toyunda çox oynadı.*

OYNAMAQ II f. İstiqraz, lotereya və s. şeylərin oynanılması. *İdman lotereyası bu gün oynayıb.*

OYNAŞ I is. Aşna. *Xain qadın öz oynaşdı Mühakimi saraya gətirmək üçün Dilşadı ona verməyə çalışırdı* (M.S.Ordubadı).

OYNAŞ II f. Atılıb-düşmək. *Gecənin qarantlığında şəfəqlər oynayıb, çuqun qazanlarda xörək bişirənlərin kölgəsi bir nəhang kimi uzanub zəmilərin ortasında gəzişirdi* (İ.Şıxlı).

OYNATMAQ I f. Rəqs etdirmək. *Toyda Gülnazı xeyli oynatdılar.*

OYNATMAQ II f. Ələ salmaq, məsxərəyə qoymaq. *Məni oynatmaq, Ayalı, səni pis günə qoyaram* (C.Bərgüşad).

Öö

ÖLDÜRMƏK I f. Məhv etmək, yox etmək. *Baxışların qəlblərin; Qəmini öldürərdi* (Ə.Kürçaylı).

ÖLDÜRMƏK II f. Vaxt itirmək. *Əcəb nəzakətli sən. Deməli, mənimlə sən vaxtını öldürürsən* (Anar).

ÖTMƏK I f. Keçmək, çatıb keçmək. *Ötür dağiqalər səssiz-səmərsiz* (H.Arif).

ÖTMƏK II f. Oxumaq, mahnı oxumaq. *Bülbül cəh-cəh vurub gəlirdi dilə; Ötürdü saflığı o duya-duya* (Ə.Kürçaylı).

ÖTÜRMƏK I f. Yola salmaq. *Danışa-danışa o Səməyənə; Ötürmək istədi məktəbə qədər* (H.Arif).

ÖTÜRMƏK II f. Yemək, udmaq. *Günorta zamanı ətin ötürdü; Quşlar işin həlakətə yetirdi* (Q.Zakir).

ÖTÜŞMƏK I f. Yarışmaq, qaçışmaq. *Yığıb çantalara yerdən-yemişdən; Yolda gah yüyürüb, gah ötüşərdik* (S.Vurğun).

ÖTÜŞMƏK II f. Oxumaq. *Gülüşür pənbə, al, bəyaz güllər; Ötüşür hər tərəfdə bülbüllər* (H.Cavid).

ÖTÜŞMƏK III f. Qaydaya salmaq, dolanmaq, yola getmək. *Yemək sarıdan birtəhər ötüşürük, gileyimiz yoxdur.*

ÖYRƏNMƏK I f. Bilmək, oxumaq, dərs almaq. *Öyrəndim ki, o, gecə əl lampasının neftini üstünə səpərək özünü odlamışdır.*

ÖYRƏNMƏK II f. Alışmaq. *Öyrənmişik əl açmağa; Öyrənmişik alqışa biz* (Ə.Kürçaylı).

Pp

PANAMA I is. Həsirdən toxunmuş enli şlyapa. *Başında panama, gözündə çeşmə; Bir nəfər qabaqdan keçir bu zaman* (Ə.Kürçaylı).

PANAMA II is. Müxtəlif yollarla vəzifəli şəxsləri olə almaq üsulu, firlıdaq.

PANAMALI I sif. Panaması olan. *İstəyirdim panamalı qonşuma bir-iki sual verəmə, elə bu dəmədə on-on beş nəfər əllərində iri sinilər doldular çadıra.*

PANAMALI II sif. Panamada yaşayan. *Panamalı dostum məni sorğusuala tutdu.*

PARA I is. [fars.] Tikə, hissə, parça. *Ürəyimin parası; Layla körpəm, a layla!* (R.Rza).

PARA II is. Pul. *Adəmi adəm eyləyən paradır; Parasız adəmin üzü qaradır* (M.Ə.Sabir).

PARAD I is. [fr.] Bayram, tontono, bayramlarda hərbi hissənin tontonəli marşla keçməsi. *Bugünkü paradda idmançılar həvəsə çıxış etdilər.*

PARAD II is. [fr.] Qılınc oyununda: rəqibin hücumundan müdafiə olunma priyomu.

PARÇA I is. [fars.] Material. *Domun dərliği parçanın qılığındandır* (Ata. sözü).

PARÇA II is. Hissə, tikə. *Bu gün həmin o şəkli; Yüz yol gördüm mən azı; Necə miskin, mənasız; Adı kağız parçası!* (Ə.Kürçaylı).

PARK I is. [ing.] Bağ, mədəniyyət və istirahət yeri. *Mən bir park deyiləm, qalın ormanam; Mən bir göl deyiləm, dərin ümmanam* (M.Müşfiq).

PARK II is. [ing.] Səyyar anbar, nəqliyyat vasitələrinin məcmuyə. *Tramvay parka yaxınlaşanadək qız sürücünün yanında durdu* (Q.İlkin).

PARTİYA I is. [lat.] Bir oyun, bir əl. *Bir partiya nərd oynayıb evdən çıxdılar.*

PARTİYA II is. [lat.] Müəyyən miqdarda mal. *Bu günlərdə dahu bir partiya ayaqqabı alınmışdır.*

PARTİYA III is. [fr.] Siyasi təşkilat.

PARTİYA IV is. [lat.] mus. Çoxsəsli musiqi əsərində bir musiqi aləti və ya oxuyan tərəfindən ifa edilən ayrıca hissə.

PAT I is. [fr.] şahm. Şahmat oyununda oyunçunun öz şahını zərərə altına qoymadan hərəkət edə bilmədiyi vəziyyət.

PAT II *is.* [*fr.*] Marmelad, meyvo pastilası növlərindən biri.

PATRON I *is.* [*fr.*] Güllə, mörmi. *Atları gətirdilər, tərklərini patronla doldurub, atları minib Ağrı deyə yola düşdülər* ("Qaçaq Nəbi").

PATRON II *is.* [*fr.*] Silindir, borucuq. *Patronu içəri saldıq, lampoçkanı bağladıq* (M.İbrahimov).

PATRON III *is.* [*fr.*] *xüs.* Dərziilikdə: ülgü, əndazo.

PAY I *is.* Yemək, orzaq. *Həsrətin çəkənlər olubdu sayıl: Yığır qapılardan pay, sarı köynək!* (Aşıq Ələsgör).

PAY II *is.* Hissə. *Ondan mənə də bir pay düşür, ya yox?*

PƏRDƏ I *is.* [*fars.*] Örtük. *Pəncərə qara pərdə ilə tutulmuşdu* (S.Qədirzadə).

PƏRDƏ II *is.* [*fars.*] Əsərdə akt, hərəkət. *Gənc dramaturq yeni dramasının həmin pərdəsini mənə oxudu* (S.Rüstəm).

PƏRDƏ III *is.* [*fars.*] *mus.* Simli musiqi alətlərində səslərin fərqlənməsi. *Pərdələr üstünə barmağın ensin; Bəmədə çox dayanma, qaldır zilə sən* (Ə.Kürçaylı).

PƏS I *is. mus.* Alçaq səs, alt. *Əvəz Əvəzov boğazını arıtladı... üç-dörd dəfə ah çəkdi və nəhayət, pəsdən "Şələbiyyə" mahnısını zümzümə etməyə başladı* (Anar).

PƏS II *f.* Susmaq. *Aşna daha mən pəs!..; Bir az da sən de!* (S.Vurğun).

PƏS III *ədat* Sual mənasında işlədilir. *Pəs, a kişi, onda sən mənin sözlərimi niyə pəs oxuyursan?* (Dastanlar).

PİK I *is.* [*fr.*] *coğr.* Dağın şif təpəsi, zirvəsi. *Dünyada ən yüksək pik* Everestdir.

PİK II *is.* [*fr.*] Bir işin ən qızgın, ən gərgin vaxtı. *Jurnalist pik vaxtı gəlib çıxmışdı.*

PİR I *is.* [*fars.*] Qoca; nurani. *Cana cavan ömrüm bənim pir olmuş bu gün!* (Ə.Cavad).

PİR II *is.* [*fars.*] Ocaq; insanların müqəddəs sayaraq ziyarət etdiyi yer. *Nəbi durbilnə baxıb gördü ki, quldurlar pirin kölgəsində oturublar* ("Qaçaq Nəbi").

PIYLƏMƏK I *f.* Piylə yağlamaq. *Şəfqət bacısı xəstənin kürəyini piylədi, sonra banka saldı.*

PIYLƏMƏK II *f.* Aldatmaq. *Qızın başını piyləyib onu sevmədiyini oğlana ərə verdilər.*

PIYLƏNMƏK I *f.* Kökəlmək, piy bağlamaq. *Maddələr mübadiləsi düzün gəlmədiyini üçün Qızxanım yaman piylənmişdi* (A.Əbilov).

PIYLƏNMƏK II *f.* Varlanmaq. *Əliyəri Cibidohyev varlandı, piyləndi, amma yedikləri boğazında qaldı, ilişdi, dama düşdü* (A.Əbilov).

PLATFORMA I *is.* [*fr.*] Dəmiryolu boyunca hündür səki, meydanca. *Platformalar boşalır, ancaq boş qalır.*

PLATFORMA II *is.* [*fr.*] Hər hansı bir siyasi partiya və ya qrupun hərəkət proqramı və siyasi tələbi. *Onların platforması məlum deyildi.*

PLATFORMA III *is.* [*fr.*] *coğr.* Yer qabığının dağ qarışığı olmayan və ya zəif təzahür edən sahəsi.

PLOMBİR I *is.* [*fr.*] Mala, qapıya və s. plomb vuran alət.

PLOMBİR II *is.* [*fr.*] Dondurmanın bir növü. *Dondurmanın ən çox plombir növünü xoşlayıram.*

POZULMAQ I *f.* Silinmək, üstündən qələm çəkilmək. *Yazılan pozulmaz* (Ata. sözü).

POZULMAQ II *f.* Ovqatı təlx olmaq, diltxor olmaq. *Vergüləğa Nöqtələrovun kefi pozulmaz.*

PROSEKT I *is.* [*lat.*] Şəhərdə böyük və geniş küçə. *Ön planda Nərimanov prospektinin yeni binalarından biri* (Anar).

PROSEKT II *is.* [*lat.*] Proqram, layihə, plan. *Əsərin prospekti çoxdan hazırdır.*

PULLU I *sif.* Var-dövləti olan, dövlətli. *Ana, gəl, gəl ki, dövlətə çatdıq; Pullu olduq, səadətə çatdıq!* (M.Ə.Sabir).

PULLU II *sif.* Üstündə pulcuqları olan. *O təza dəmizdə mən bəstədiyim; Pullu xəşəmləri, ağ şamayları* (Ə.Kürçaylı).

Rr

RAST I is. [fars.] *mus.* Yaxın Şərq xalqları klassik musiqisinin 12 osas muğamından biri. *Hünəriniz varsa, bir rast oxuyun!* (S.Vurğun).

RAST II is. [fars.] Bir-biri ilə qarşılaşma. *Düşüb-düşməyəli bu saraylara; Hələ rast gəlmədim vəfalı yara!* (S.Vurğun).

RAST III sif. [fars.] Doğru, düz, dürüst. *Özünü çox yaxşı bilirsiniz ki, biz onlara rast güllə atmaq ("Çaqaç Nəbi").*

RƏF I is. [ər.] Ləmə. *İri bir stol da var; Üstündə qələm, dəftər; Stolunda kitab rəfi; Cild-cild əsərlər...* (H.Arif).

RƏF II is. [ər.] Rədd etmə. *Sən demədinmi, dumada rəf olur ehtiyacımız* (S.Vurğun).

RƏQQAS I is. [ər.] Rəqs edən, oynayan. *Rəqqasələr oynayır, Qacar onlardan birini öpür* (S.Vurğun).

RƏQQAS II is. [ər.] Saat mexanizminin hərəkətini tarazlayan kəfgir. *Rəqqasın mütəmadi taqılıtsından başqa, otaqda heç nə eşidilmirdi* (K.Kərimov).

RƏNG I is. [fars.] Boya. *Biğina, saqqalına rəng və xına yaxdırmağı vərmiş etmişdi* (A.Saiq).

RƏNG II is. [fars.] Üz, sifət. *Burda işçilərin rəngi sapsarı; Gözlərdə intiqam, baxışlarda kin* (S.Vurğun).

RƏNG III is. [fars.] *mus.* Muğamata daxil olub, mahnı və rəqs xarakteri daşıyan instrumental melodiya. *Ansabl mahur rəngini çox böyük məharətlə ifa etdi.*

RİNQ I is. [ing.] Boks meydançası. *Deyirlər ki, kişi rinqə çıxan kimi birinci zərbədə rəqibini yerə sərir.*

RİNQ II is. [ing.] Kapitalist ölkələrində bazar qiymətini qaldırmaq üçün bağlanan qısamüddətli müqavilə.

Ss

SAÇ I is. Kəkil, tük. *Səhər şəfəqini al əyninə gey; Bahar güllərini saçlarına tax* (Ə.Kürçaylı).

SAÇ II f. Yaymaq. Günəşin süaları qüvvədən düşmüş və yayda *saçdığı* hərəroti verməkdən aciz idi (T.Ş.Simürg).

SAĞ I is. Tərəf, solun oks tərəfi. *Qızıl gənclik nəbə çəkir sağımızda, solumuzda* (M.Müşfiq).

SAĞ II sif. Sağlam, canlı, yaşayan. *Sağdır hələ o günlərin qoca bağbanı; Yad eyləyir nifrət ilə keçmiş zamanı* (S.Rüstəm).

SAĞ III f. Əmcöyi sıxıb süd çıxarmaq. *Tez durub sübh sağardım inəyi; Xansənəmdən diləməzdim köməyi* (M.Ə.Sabir).

SAĞLIQ I is. Bədənin saz olması, sağlamlıq. *Sənsiz sağlığımıza yoxdu gümanım; Nə tablaşdı, nə dayandı ürəyim* (Aşiq Qurbani).

SAĞLIQ II is. Şən məclislərdə adamların sağlığına qədoh qaldırma. *Sağlıq desin ürəkənd; Ona yad da, tanış da* (Ə.Kürçaylı).

SAĞRI I is. Budların üstü. *O artıq atın belində idi, yerində oyuq-oyuq oynayan atın sağrısında dizləri üstündə durub, arxadan qollarını Cəbrayıl kişinin çənəsinin altına sıxmışdı* (İ.Hüseynov).

SAĞRI II is. Başmağın bir növü. *...Nazik vücudunu kip tutmuş zərif çuxa, sağrı başmaq geyir* (Ə.Cəfərzadə).

SAKİN I is. [ər.] Yaşayan, bir yerin əhli olan. *Onların dilini hətta qonşu kəndin sakinləri də başa düşə bilmirlər...*

SAKİN II is. [ər.] Ərəb əlifbasında: hərəkəsi olmayan, hərəkəsiz.

SAL I is. Körpü. *Mən aşıqəm Salyana; Dara zülfin sal yana. Necəsən bir ah çəkim; Kür quruya, sal yana* (Bayatı).

SAL II is. Daş. *Hər sütunun altına bir yekə sal qoyulub ki, sütunları həmçinin möhkəm saxlasın* (C.Məmmədquluzadə).

SAL III f. Atmaq, düşmək. *Qara gözlüm, saçlarını sal yana!* (R.Rza).

SAP I is. Tikiş üçün istifadə olunan tel. *Öz əlimlə inci kimi sapa düzəydim; Aylarımı, illərini əbədiyyətin...* (S.Vurğun).

SAP II is. Alətin əl tutulan hissəsi. *Rəşid qəlbinin çırpıntısı eşidilməsən deyə, belin ağzını yerə sancıb sapını sinəsinə dayadı* (Ə.Cəfərzadə).

SAP III f. Azdırmaq, yoldan çıxarmaq. *Başımın üstündə nənəmin səsi, Əsmədikə öz yolundan sapırdı* (M.Müşfiq).

SAPLI I sif. Saplı olan (iynə). *Qara saplı iynəni mənə ver, şalvarın söküük yerini tikim.*

SAPLI II sif. Əl tutmağa yeri olan (alət). *Göyərçin indi qəmalti dediyi qara saplı iri bıçağı o ili Gorusdan təza almışdım* (Ə.Vəliyev).

SAR I is. [ər.] zool. Qırğı nəslindən olan quş. *Tülək, tarlan qorxmaz sar-dan; Kənül ayrılmaz Nigardan* ("Koroğlu").

SAR II f. Bürümək. *Azacıq hər tərəfi sardı sükut; İndi Gülnaz mütəhəyyir, məhbut* (M.Müşfiq).

SARI I is. [hind.] Hind qadınlarının paltarı. *Onun əynində ağ bezdən sarı vardı* (M.İbrahimov).

SARI II sif. Rənglərdən biri. *Gümüş biləklərin, bəyaz qolların; Sarı kəhrəbəsi, hayf ki, yoxdur!* (M.P.Vaqif).

SARI III qoşma Tərəf, doğru mənasında. *Humay buxarının qabağında tək; Dikilmiş gözləri ocağa sarı* (S.Vurğun).

SARILIQ I is. Rəngi sarıya çalan, rəngi solmuş. *Nəyə lazım sarılıq, solğunluq; Bizdə var qırmızılıq, dolğunluq* (M.Müşfiq).

SARILIQ II is. tib. Yoluxucu xəstəlik. *Sarılıq keçici xəstəlikdir.*

SARİMAQ I f. Bağlamaq. *Biri yaralanır, o biri yara sarıyır* (H.Nəzərli).

SARİMAQ II f. Dolamaq, ələ salmaq. *Bu hövsələmin dar vaxtında sən də məni sarıma!* (S.Rəhimov).

SATAŞMAQ I f. Gözə görünmək, gözə dəymək. *Ayağını üzəngidən yenicə çəkən Cahandar ağanın gözü pəncərəyə sataşdı* (İ.Şıxlı).

SATAŞMAQ II f. Söz atmaq, ələ salmaq. *Allah, Allah! Sən kafir oldun, dinə sataşdın* (H.Cavid).

SAY I is. qram. Əşyanın miqdar və sırasını bildirən nitq hissəsi.

SAY II is. Miqdar, kəmiyyət. *Çənlibəldə dətlərin sayı gün-gündən artırdı* ("Koroğlu").

SAY III is. Dənizdə və ya çayda dayaz yer. *Gözlərimə görünməsin; Göy dəryalar saya kimi* (R.Rza).

SAY IV sif. Tanınmış, məşhur. *O çox say kişidir, kənddə hamı ona hörmət edir.*

SAY V f. Hesablama. *Qoyunları sayıb Əhmədə təhvil verin.*

SAYƏ I is. [fars.] Kölgə. *Qaşın qabağında sığallı birçək; Saya salmış üz, şölə, mübarək* (M.P.Vaqif).

SAYƏ II is. [fars.] Himayə, vasitə. *Sənin sayəndə ağ günə çıxdıq.*

SAYMAQ I f. Hesablamaq. *Uşağa birdən yüzə qədər saymağı öyrətmək.*

SAYMAQ II f. Hörmət etmək.

SAZ I is. mus. Simli xalq musiqi aləti. *Sinasında telli sazı; Aşıqlar söz qoşub gəlir* (S.Rüstəm).

SAZ II sif. Kəfi kök. *Ağıldan, noxsandan, kamaldan azam; Haçan olsa Göy aşıqdan mən sazam* (Aşıq Ələsgər).

SƏDƏF I is. [ər.] zool. İçindən inci çıxan dəniz böcöyü. *Külək sədəfləri vurub səhildə çıxarmışdı.*

SƏDƏF II is. [ər.] Perlamutr, şirmayı. *Durma, köklə sədəf tarı; Bir hava çal, can oynasın* (M.Müşfiq).

SƏDƏF III is. Dırmaq. *Baş barmağının sədəfi kəhrəbə rənginə çalır* (İ.Şıxlı).

SƏFƏR I is. [ər.] Səyahət. *Güvənib əhlə olmadan fəxir; Bakıya eylədim səfər axır* (M.Ə.Sabir).

SƏFƏR II is. [ər.] Müsəlman qəməri ilinin ikinci ayı. *Bu səfər ayı çıxsı, il yarımdır* (C.Cabbarlı).

SƏFƏR III num. söz [ər.] Dəfə, körə. *Qəm yemə, qəm yemə, hər şey düzəldər; Sağ çıxmaz əlimdən Nəbi bu səfər* (S.Rüstəm).

SƏKSƏN I say Yetmişdən sonra gələn onluq rəqəmi. *Səksəni, doxsanı öübdü yaşım; Qovğaya düşübdü bəlalı başım* (Aşıq Ələsgər).

SƏKSƏN II f. Diksinnmək, çimçismək, qorxmək. *Diksina-diksina qıya baxanda; Səksənma, könlümü oda yaxanda* (M.Müşfiq).

SƏNDƏL I is. Ayaqqabı. *Əynində qolu gödək yaşıl satın köynək, parusın şalvar, ayağında köhnə sarı səndəl* həyətdəki bostanı alağını eləyirdi (Ə.Vəliyev).

SƏNDƏL II is. [ər.] bot. Hindistanda bitən gözəl iyli və çox bərk ağac. *Söyüddən səndəl iyi gəlməz* (Ata. sözü).

SƏNDƏL III is. [ər.] Səndəl ağacından hazırlanan boyaq. *Hər ağacdən səndəl, hər yarpaqdan gül; Hər torpağın tamı düz olmaz, olmaz* (Aşıq Ələsgər).

SƏR I is. [fars.] Baş. *Boz at, səni sər tövlədə bağlaram; And içirəm, sənə məxmər çullaram* ("Qaçaq Nəbi").

SÖR II f. Salmaq, örtmək. *Göy çəməna xalı kimi öz kölgəni səri!* (S.Vurğun).

SÖRF I is. [ər.] Xərcləmə. *Keyfə sərf etlədim də milyonlar; Yənə dövlətə etibarım var* (H.Cavid).

SÖRF II is. [ər.] Xeyir, mənəfət. *Əlbəttə... Sərf eləmir axı* (S.Qədirzadə).

SÖRF III is. [ər.] qram. Morfologiya. *Sabahdan o mənə həmin sərf və nəhv kitabından dərs verməyə başladı* (A.Şaiq).

SƏRMAYƏ I is. [fars.] Maya, kapital. *Əlinə bir az sərmayə, bir-iki para kənd keçirmək üçün hər alçaqlığa hazır idi* (M.İbrahimov).

SƏRMAYƏ II is. [fars.] Əsil səbəb. *Ondan inciməyin, ağayi-Bəhranı, məsələnin sərmayəsi başqadır.*

SIX I sif. Qalın. *Sıx meşadır ətəklərin; Ətirlidir küləklərin* (Ə.Kürçaylı).

SIX II f. Əzmək, qısmaq. *Söyləyin, hər yandan sıxırımı sizi; Qalın daş divarlı hasar, a dostlar!* (O.Sarıvəlli).

SİRİMAQ I f. Tikmək. *Pəri nənə nəvəsində təzə bir yorğan sırdı.*

SİRİMAQ II f. Vermək. *Ona görə də zornan səni mənə sırdı* (M.Əlizadə).

SİRT I is. coğr. Yüksəklik.

SİRT II is. Omba, arxa, bel. *Haydı, minib sırtına yel gedişli atların; Yerdə, göydə, dənizdə oynasın qanadların* (M.Müşfiq).

SİZMAQ I f. Axmaq, damcı-damcı tökülmək. *Körpə gördüm dodağında; damla-damla qan sızır* (R.Rza).

SİZMAQ II f. Ufuldamaq, ax-uf etmək. *Bir neçə gün damın altında ağlar, sızlar qaldıq, küləkdən başqa, qarımızı açan yox idi* (Ə.Cəfərzadə).

SİZMAQ III f. Çəkinmək, həya etmək. *O, səndən sızır.*

SİFƏT I is. [ər.] Üz. *Gör necə artırmısan; Sifətinin sayını* (Ə.Kürçaylı).

SİFƏT II is. [ər.] qram. Əşyanın əlamət və keyfiyyətini bildiren bir nitq hissəsi.

SİFTƏ I is. Satışda hasil olan ilk pul. *Siftə səndən, bərəkət Allahdan* (Ata sözü).

SİFTƏ II is. zərf Əvvəl, qabaq. *Siftə məni tarla düşərgələrinin vəziyyəti maraqlandırır* ("Kirpi").

SİLK I is. [ər.] İctimai təbəqə. *Onun hansı silkə mənsub olduğunu müəyyənləşdirmək çətindir.*

SİLK II f. Çırpmaq. *Döşəməyə saldıqları xalçanı bayramqabağı silkdi.*

SİM I is. [fars.] Simli çalğı alətlərinin teli. *Yandırdı simləri qəlbinin onu* (O.Sarıvəlli).

SİM II is. [fars.] Gümüş. *Ancaq olmasaydı kasıb kəndlilər; Bunca qudur-mazdı sizi simüzər* (S.Vurğun).

SİM III is. [fars.] tib. Yararın simlənəsi. *Artıq bu zaman qıçı sim eləməyə başlamışdı* (M.İbrahimov).

SİMA I is. [ər.] Çöhrə, bəniz, üz. *Bu zaman otağa girir bir nəfər; O göz-lər, o sima tanışdır sənə* (B.Azəroğlu).

SİMA II is. [coğr.] Tərkibi əsasən silisium və maqneziumdan ibarət olan yer təbəqəsi.

SİMLİ I sif. Metal teli olan. *Dinsin simli kaman, dinsin simli tar; Səndən neçə-neçə igid dənşsin* (C.Novruz).

SİMLİ II sif. Yarası simləmiş. *O, simli ayağını zorla hərəkət etdirirdi.*

SİN I is. [ər.] Yaş, il. *Mirzağa qısbayolu, şişman qarınlı, cüccü gözlü, yekə burunlu və qalın dodaqlı, orta sintlərdə bir adam idi* (H.Nəzərli).

SİN II f. Aşağı çökmək, öyilmək, gizlənmək. *Sindi yalmanına cəhillər atın; Buraxıb cilovu nə qədər ki var* (O.Sarıvəlli).

SİNİF I is. [ər.] Təbəqə. *Nərdə onu yaşadan dünkü parlaq ehtişam; Onu öldürən kəndi sinifinin yolunu?* (M.Müşfiq).

SİNİF II is. [ər.] Dərəcə, sıra. *Gərək ki, yeddinci sinfə keçmişdim* (S.Qədirzadə).

SİRKƏ I is. kim. Turşu. *Siz öləsiz, bax, bu daqiqa sirkə gələcək* (C.Mom-mədquluzadə).

SİRKƏ II is. Bit toxumları. *Köynəyinə sirkə düşüb.*

SİSTEM I is. [yun.] İctimai quruluş forması.

SİSTEM II is. [yun.] geol. Bir geoloji dövrə aid olan yer qabığı qatları.

SİYASƏT I is. [ər.] Dövlətin yeritdiyi xətt, onun fəaliyyəti.

SİYASƏT II is. [ər.] Hiylə, kələk. *Ah, Miranşah, Miranşah! Əvət, onda azcaq tədbir və siyasət bulunsaydı, kimsə izindən çıxmazdı* (H.Cavid).

SOL I is. Tərəf, sağın əksi. *Qoşun yayılıbdi sola, həm sağa; Mənim bu günümə gələsən, Nəbi!* ("Qaçaq Nəbi").

SOL II *is.* [lat.] *mus.* Diatonik qammanın beşinci notu.

SOL III *is. zool.* Enli və yastı doniz balığı. *Dənizin bu sahasında nadənsə sol növlü balıq daha çox olurdu.*

SOL IV *f.* Rongi qaçmaq, ağarmaq, bozarmaq. *Xasə əridi, üzüldü canın; Soldu gül üzün, qaraldı qanın* (M.Ə.Sabir).

SONA I *is.* Vohşi irdəyin erkoyi. *Göydən bir cüt sona endi; Aylı dağın arasına* ("Koroğlu").

SONA II *is.* Gözöl. *Sən ha bir sonasan, cüda düşübsən; Bir bölük yaşılbaş sonadan, Pari!* (M.P.Vaqif).

SONSUZ I *sif.* Uşağı olmayan kişi və ya ərvad.

SONSUZ II *sif.* Hədsiz, nəhayətsiz. *Ürəklərə od verən; Sonsuz atas kimi yədin* (Ə.Kürçaylı).

SONSUZLUQ I *is.* Uşaqsızlıq, uşağı olmamaqlıq. *Qızın üzərində qəlblər asardı; Ağırdır, ağırdir sonsuzluq dardı!* (Ə.Kürçaylı).

SONSUZLUQ II *is.* Ucu-bucağı olmayan, nəhayətsizlik. *Gəl bərabər fərəhlənib ucalım; Sonsuzluğun qapısını açalım!* (M.Müşfiq).

SORMAQ I *f.* Soruşmaq, xəbər almaq. *Durnanın qatırı keçəndə bir-bir; Soruram yurdumun halı necədir?* (H.Billuri).

SORMAQ II *f.* Əmmək, təcridən içmək. *Yerin damarını sorurdu fontan; Buruğun başına vururdu fontan* (M.Müşfiq).

SOVET I *is.* Sosializm cəmiyyətinin siyasi təşkilat forması.

SOVET II *is.* Şura, iclas, müşavirə. *Həmin məsələyə sovetdə baxılacaq.*

SOY I *is.* Cins, kök. *Çox oldum davada, doydə; İgid görmədim sən soyda* ("Koroğlu").

SOY II *is.* Nəsil. *Dədəm mənə öz soyumuzdan bir yetim oğlana nişanlayıb, başında çarqatını, barmaqında üzüyünü gəzdirirəm, üç gündən sonra toyumuzdur* (Ə.Cəfərzadə).

SOY III *is.* Hərəkət. *Maclis başında durubsan; Kimə çatar soyun, Eyvaz?* ("Koroğlu").

SOY IV *f.* Çıxartmaq, təmizləmək. *Qoyunu kəs, soy, ətinə camaata payla.*

SOYMAQ I *f.* Təmizləmək. *O, almanı soyub yandakı qıza verdi.*

SOYMAQ II *f.* Talamaq. *Koroğlunun dətiləri taciri soyub var-dövlətini kasıblara payladılar.*

SÖNMƏK I *f.* Kəçmək. *İşıqlar qəflədən söndü.*

SÖNMƏK II *f.* Ölmək. *Göylərin altında bir günəş sünür* (S.Vurğun).

SÖVDA I *is.* [ər.] Eşq, məhəbbət. *Yox, İmran, bu, ömür-gün sövdasıdır. Əgər sən mənə yaxşı tanışsan, fikrindən əl çəkərsən* (İ.Şıxlı).

SÖVDA II *is.* [ər.] Alver, alış-veriş. *O tacir, mən müəllim, sövdamiz çətin tutur* (M.İbrahimov).

SÖZLƏŞMƏK I *f.* Dalaşmaq. *Mən kişi ilə sözləşirəm* (M.İbrahimov).

SÖZLƏŞMƏK II *f.* Vodoləşmək. *Deyəsən, ay qız, özü də buradadır axı, sözləşmişiniz, hə?* (M.İbrahimov).

SULU I *sif.* Suyu olan. *Çün bunlar bilirdilər ki, mənim əyalımın 4000 desyatın sulu yerini hökumət alıbdır* (C.Məmmədovquluzadə).

SULU II *sif.* Həyalı, abırlı. *Üzü sulu ikən rədd ol buradan!*

SUMAQ I *is. bot.* Ağac növü. *Yaqutun həyatimizdən çıxartdığı sumaq köükləri də qurtarmışdı* (Ə.Öylisli).

SUMAQ II *is.* Tünd-qırmızı rəngli odviyyə. *Lələ kababı sumaqta yemək lazımdır.*

SURƏT I *is.* [ər.] Şokil, görünüş. *Qəhrini cəkdiyim gülün surəti; Sakit xəyalımın gölünə düşdü* (M.Müşfiq).

SURƏT II *is.* [ər.] Əsordə iştirak edən şəxslər. *"Hacı Qara" komediyanın əsas surəti Hacı Qaradır.*

SURƏT III *is.* [ər.] Tərzə, şokildə. *Mən qəti surətdə təsdiq edirəm* (C.Cəbbarlı).

SURƏT IV *is.* [ər.] riyaz. *Kəsr xəttinin üstündəki rəqəm.*

SÜRME I *is.* [fars.] Qaş və gözü çəkilən qara rəng. *Səhər dura sürmə çəkə gözüünə; Birçəklərin halqə qoya üzünü* (M.P.Vaqif).

SÜRME II *is.* Taxıl ovozinə sünbüldə omələ gələnlə bəzi bitki. *Taxılda çoxlu sürmə olduğundan çörək də qara çıxışdı.*

SÜRMEK I *f.* Çapmaq. *Nəbilə atların minib iki boy sürməmişdilər, Şəfi bəyi Çay Tumasda gördülər* ("Qaçaq Nəbi").

SÜRMEK II *f.* Maşını idarə etmək. *Əgər o, maşın sürməyi bacarmasaydı, yağış buğdanı tamam istaducaqdı* (Q.İlkin).

SÜRMEK III *f.* Gün keçirmək, yaşamaq. *Bu dünyada cəkdim olmazın cəfa; Bu zalımlar qoymur sürək bir səfa* ("Qaçaq Nəbi").

SÜRMEK IV *f.* Şümləmək, ökmək. *Kəndimiz yer süpürür ay işığında* (S.Vurğun).

SÜRMƏK *v f.* Çox çökmək, davam etmək. *Lakin çox sürmədi təbəssüm əfsus! Üzü ciddiləşdi bir an içində* (H.Billuri).

SÜRMƏK *VI f.* Düşmək, çıxmaq. *Barmağım qapı arasında qalmışdı, indi dirnağım sürür.*

SÜRÜ *I is.* Naxır, dostə. *Qatarın qışqırıb ötan zaman; Sürülər, naxırlar qaçıb dağılır* (O.Sarıvəlli).

SÜRÜ *II is.* Xeyli. *Üstümüza bir sürü adam töküldü.*

SÜRÜ *III f.* Çökmək, çökə-çökə aparmaq. *Əli islanmamaq üçün qar-daşım cökə ağacının qovluğuna sürüdü* (C.Gözəlov).

SÜZMƏK *I f.* Oynamaq. *Al fişənglər göy üzündə çal-çarpaz süzür* (O.Sarıvəlli).

SÜZMƏK *II f.* Baxmaq, tamaşa etmək. *Süzürəm qıy vüran məğrur qartalı; Ömür vəfasızdır, insan qocalır* (Ə.Kürçaylı).

SÜZMƏK *III f.* Süzgəcdən keçirmək. *Qərribə duyğular hey axın-axın; Süzülür qəlbimə bayaqdan bəri* (B.Vahabzadə).

Şş

ŞAH *I is.* [*fars.*] Hökmdar. *Şah sağ olsun, bu sürüyə; Baş bir köpək, deyil qarək!* (S.Vurgun).

ŞAH *II is.* [*fars.*] Şahmatda əsas fiqur. *Şahmatda əsas məqsəd şahı çıxıl-maz vəziyyətə salmaqdır.*

ŞAH *III is.* [*fars.*] Dişi arı. *Ağca xanım, hər yuvada birə dişi arı olar, ona şah deyirlər* (S.S.Axundov).

ŞAH *IV sif.* [*fars.*] Görkəmli. *Təəssüf etmirəm, Etibar, bala; Sən özün həyatda şah əsərimən* (B.Azəroğlu).

ŞAH *V sif.* [*fars.*] Düz. *Heç vaxt əyilməmiş o şah vüqarın; Önündə qan içən qəsbkarların* (B.Azəroğlu).

ŞAX *I is.* [*fars.*] Budaq, qol-budaq. *Alman şahdan üzmə; Bir anlıq baxmaq üçün* (H.Arif).

ŞAX *II is.* Ütülü, özilməmiş. *Əyində şaxı sınımamış kostyoun, qar kimi ağ neylon köynək vardı, yaxasına qara qalstuk bağlamışdı* (Ə.Mirzəcəfərli).

ŞALI *Baş* örtüyü. *Bürünübdür gül əndamı; Tirmə şahın saçağına* (Ə.Kürçaylı).

ŞAL *II is.* Yun parça, kişmiri. *Al, bu sənin. Bu da onun, – deyə kişmiri şahı göstərdi* (İ.Şıxlı).

ŞAM *I is.* [*fars.*] Axşam; axşam yeməyi.

ŞAM *II is.* [*ər.*] Yandırmaq üçün mumdan hazırlanmış cisim. *Yanır saxsı parçasının üstündə bir şam* (R.Rza).

ŞAM *III is.* *bot.* İlin hər fəslində yaşıl olan ağac, sorv. *Şam ağacı bildi bu keyfiyyəti; Söylədi: "Bəsdir, buraxın söhbəti"* (M.Ə.Sabir).

ŞAN *I is.* [*ər.*] Şöhret, ad-san. *Yanacaq olsa rəsədxana biza; Şan verir fənnilə tariximizə* (H.Cavid).

ŞAN *II is.* [*fars.*] Pətək, bal yığmaq üçün mumdan hazırlanmış xüsusi yer. *Bu şanın üskükləri niyə balsız olsun...*

ŞANA *I is.* [*fars.*] Ağacdən hazırlanmış yababayənzör kənd təsərrüfat aləti. *Cana doymuş kəndlilər yabanı, şananı çəki dedilər* ("Qaçaq Nəbi").

ŞANA *II is.* [*fars.*] Daraq. *Tellərində şana, əlində hənə; Yəman, yaqut əhmər dodağa düşdü* (Aşıq Ələsgər).

ŞANA *III is.* [*fars.*] Xəlbi. *Taxılı şanadan keçirdim.*

ŞAR I *is.* Küro, Yer kürosi. *Yer şarını bir nar kimi ovcunda sıxsa; Tamah-sıyib, ulduzlara tor atacaqdır* (M.Araz).

ŞAR II *is. köhn.* Keçmişdə sösvərmə zamanı istifadə edilən şarşokilliyə şey (namizədin lehinə (ağ şar) və öleyhinə (qara şar) verilən səsin miqdarı qutuya atılan şarın miqdarına osason təyin edilirdi). *Ey qlasın, bəs nədən altı il bundan qabaq məktəblərdə süpürgəçillik edən bizim Nəstə xanımın oğlu bu həvəsə düşüb? Sabah, biri gün ona şar yeşiyi qoyulacaqdır* (M.Ə.Sabir).

ŞAR III *is.* İçərisinə qaz və ya hava doldurulmuş kos şokilliyə rezin məmullat. *Dünya ovcunun içində olur; Bir uşaq şarı tək; Ürəyim boşalır, dolur* (N.Kosomonli).

ŞƏKƏR I *is.* Qənd. *Mağazadan 5 kq şəkər aldım.*

ŞƏKƏR II *is.* Xostəliyin bir növü. *O, şəkər xəstəliyinə tutulub.*

ŞƏKİL I *is.* [ər.] Rəsm və ya foto rəsmi. *Qəzetə anasının şəkli vurulmuşdu* (C.Gözəlov).

ŞƏKİL II *is.* [ər.] Forma. *Dağların atəklərindəki göylük ayazıyır, şəklini dəyişirdi* (S.Rəhimov).

ŞƏKİL III *is.* [ər.] qram. Növ. *Felin xüsusi və ümumi şəkilləri var.*

ŞƏKİL IV *is.* [ər.] Dram əsərində pərdənin kiçik hissəsi. *İ.Əfəndiyev "Bahar suları" pyesi 5 pərdə, 9 şəkilləndə ibarətdir.*

ŞƏKİL V *is.* [ər.] Tərz. *O, qeyri-adi şəkillə açılmış gözərlilə məni süzdü və taleyi ilə razılaşan səslə dedi* (M.İbrahimov).

ŞƏR I *is.* [ər.] Pislik, müsibət, bəla. *Ah köprüdükcə şu xain bəşər; Yer üzü daim qusacaq zülmü şər* (H.Cavid).

ŞƏR II *is.* [ər.] Qaranlıq. *Şər qarışan kimi tez budaqlara; Dırmanır bir anda toyuq, cüccələr* (B.Vahabzadə).

ŞƏR III *is.* [ər.] Böhtan. *Bilet almadığı bəs deyil, yazıq arvadın üstünə şər atır* (C.Gözəlov).

ŞƏRQ I *is.* [ər.] Mahni. *Qəfildən qarşıda partlayan bir mərmî gurultusu qızın şərqisini qırdı* (S.Qodirzadə).

ŞƏRQ II *sif.* [ər.] Şərqdə olan. *Şərqi Sibir ovalığı.*

ŞƏVƏ I *is.* Aqat, qiymətli qara daş. *Fatmanın qapı qonşudan yığma qızıl-larla bəzəmişdilər: araqatının qabağında qızıl pələk, boynunda mərcan, inci, qızıl şəvə, döşdə gərdənbənd... var idi* (Çəmənçəminli).

ŞƏVƏ II *sif.* Qapqara. *Onun iri şəvə gözləri vardı.*

ŞİKƏSTƏ I *is.* [fars.] Segah məqamında zərblili muğam. *Tarın tellərində kəsmə şikəstə; Tutmuşdum dişimdə bir taltlı bəstə* (M.Müşfiq).

ŞİKƏSTƏ II *is.* [fars.] Fars yazısında bir xəttin adı. *Xəttat Nəcəfqulu məktəbinin dizi dibində çox oturmuş, sünbüllü, reyhani, nəsx, şikəstə, süls xətlərindən dərs almışdı* (Ə.Cofozadə).

ŞİRƏ I *is.* Meyvələrdən alınan maye. *Hey gül bitirmişəm, ağac əkmişəm; Əlvan çiçəklərdən şirə çəkmişəm...* (O.Sarıvəlli).

ŞİRƏ II *is.* Ev ağartmaq üçün gildon hazırlanmış möhlul, sıyıq. *Evin divarına şirə çəkilmiş ağardardılar.*

ŞİŞ I *is. tib.* Bədəndə omələ gələn qabarma (xəstəlik). *Dirsəkdən yuxarı golumda şiş əmələ gəldi* (M.İbrahimov).

ŞİŞ II *is.* Kabab çəkmək üçün dəmirdən və ya ağacdən düzəldilmiş alat. *Biz burada elə tədbir görmüşük ki, nə şiş yanacaq, nə kabab* (İ.Əfəndiyev).

ŞİŞ III *sif.* Qəlbi, yüksək. *Odur ki, şiş dağlara indi baxıb "ah" deyir* (S.Vurğun).

ŞİŞ IV *f.* Qabarmaq, köpmək. *Birdən ustanın öskürəyi tutdu; boğazının damarları gömgöy gəyərək şişdi* (Q.İlkin).

ŞİT I *sif.* Duzsuz. *Şit yağ.*

ŞİT II *sif.* Yüngül. *Bu isə şit sözləri olan mahmların yaranmasına gətirib çıxarır.*

ŞİVƏ I *is.* [fars.] Ləhcə, tələffüz. *Daima sözləri ərəb şivəsinə uyğun bir tərzdə çəkər qızgın bir tövr ilə.* (H.Cavid).

ŞİVƏ II *is.* [fars.] Naz, qəmzə, ədə. *Nədir bu nuzlanış, nədir bu şivə?* (M.Müşfiq).

ŞOR I *is.* Kəsmik. *Bir az cılıx şor, bir eymə də turş qatıq göndərmişdi* (Ə.Vəliyev).

ŞOR II *is.* Coğr. Qurumuş göllərin yerində əmələ gələn şoranlıq.

ŞOR III *is.* İçində yağ və yumurta olan qoğal.

ŞOR IV *sif.* Duzlu. *Kor da bilir, balıq şordur* (Ata. sözü).

ŞORAN I *is.* Əkinə yaramayan sahə. *Torpağımız şoran, suyumuz az, toxumumuz da gec yetişəndir* (Ə.Vəliyev).

ŞORAN II *is. bot.* Yandıraq üçün istifadə edilən bitki.

ŞTAT I *is.* [alm.] Bir idarə işçilərinin sabit heyəti.

ŞTAT II *is.* [alm.] Bir sıra ölkələrdə ərazi bölgüsü.

ŞURA I *is.* [ər.] Hökumət, sovet. *Mən bu şura vətənimə sevirəm; Yamacımı, gülşənimi sevirəm* (M.Müşfiq).

ŞURA II *is.* [ər.] İclas. *Baxalım şura nə qərara gəlir.* (H.Cavid).

Tt

TAB I is. [fars.] Güc, qüvvət. *Bir ay idi ki, fabrikdən qovulmuşdum, yeni iş tapmaq mümkün deyil idi, aclıq da məni tabdan salmaqda idi* (Çəmənzəminli).

TAB II is. [fars.] Dözmə. *Ürəyim şiddətlə döydü. Nəhayət, tab gətirə bilməyib soruşdum* (İ.Şıxlı).

TAG I is. [ər.] Bostan bitkilərinin gövdəsi. *Addadı zimistan, gəldi növbəhar; Şamamanın tağı yaşıldır, yaşıl* (Aşıq Ələsgər).

TAG II is. [ər.] Qaşın öyrisi. *Bəstə boyu, ağ əndami, gül üzü; Baxdıqca qaşının tağı şirindir* (Aşıq Ələsgər).

TAG III is. Bəzi binaların yarımdayrə şəklində olan damı. *Körpünün aşığındə sudan qalxan enli kərpic tağların içində otaqlar da var* (İ.Şıxlı).

TAG IV is. Saçın iki hissəyə ayrılma yeri. *Tavuz lələyidir saçının tağı; Xoruz pipiyindən aldırdodağı* (Şəhriyar).

TAXTA I is. [fars.] Tikinti materialı: yonulmuş, hamarlanmış ağac. *Yükü taxta-şalban, torpaqdi, daşdı* (Ə.Kürçaylı).

TAXTA II is. [fars.] Lövhə. *Ona baxmaq üçün uşağı yazı taxtasına çağır-dım* (Q.İlkin).

TAXTA III is. Bir parça, zolaq, şırım. *Gülpəri xalanın donu dörd taxta-dan ibarət olur*.

TALA I is. Meşənin qırılmış və ya əkilmiş biçənək yeri. *Nağılda gör-düyüm cin-şeytan kimi; Talada çayirtək hoppamb-düşər* (Ağa Laçınlı).

TALA II f. Dağıtmaq, soymaq. *Xəyallar başında at oynadaraq; Ömrünü taladı bir düşməni kimi* (H.Billuri).

TAM I is. [ər.] Dad. *Bəs yeyəndə xörəyin dadından, tamından, ədasından heç hiss etmədiniz ki, bu bişmiş o bişmişlərdən deyil, ev bişmişidir* (C.Gözləv).

TAM II is. Bütöv, tamam. *Bu partlayışın nəticələri tam şəkildə xeyli sonra özünü göstərəcəkdir*.

TAMBUR I is. [fr.] Dəmiryolu vaqonlarında örtülü meydança. *Onlar vaqonun tamburunda durub söhbət edirdilər*.

TAMBUR II is. [fr.] mus. Zərbli Şorq musiqi aləti. *Tambur ilə telli sazı; Qabaqlaşib çalaq barı!* (S.Vurğun).

TAR I is. [ər.] mus. Azərbaycan simli musiqi aləti. *Dostumun əlində bir sızqlar tar; Səpirdi ətrafa şaffaf dalğalar* (M.Müşfiq).

TAR II is. Toyuqların üstündə yadığı ağac. *Bir qış axşamıydı, qapıda soyuq; Qalxdı tar üstünə bizim çil toyuq* (S.Vurğun).

TAR III is. Qar yığıcı, topası. *Dərələrin boğazında ısıldayan xarlanmış qar tarları ətrafa sərinlik yayırdı* (C.Bərgüşad).

TAR IV is. [fars.] Qaranlıq. *Hava tar, yer dar, bimar zar; Sızıldadı nəy tək leyli nahar* (M.Ə.Möcüz).

TAR V is. Arabanın yan tərəflərində olan paralel üfüqi ağac. *Su əvvəlcə təkrin toponu, sonra da çaqları batırıb tara çıxanda təkrərlərin qıcırtısı da kəsildi* (İ.Şıxlı).

TAS I is. [ər.] Tabaq kimi qab. *Hava qaralcaq qapını kilidləyib, tası tax-tapuşa çıxardı* (S.Qədirzadə).

TAS II is. [ər.] Nərd oyununda uduş dövrəsi: üç xal qazanıb udulan oyun. *Gəl bir tas nərd oynayaq*.

TAVA I is. Qızartmaq üçün yararlı qab. *Əlində balaca tava tutmuş Söla-ərinin qızınb qurtarmağını gözləyirdi* (M.Hüseyn).

TAVA II is. Yastı, yonulmuş daş. *Elçilər tava daşının üstündə oturdular*.

TAVAN I is. [fars.] Tab, güc, zor. *Ah, Bəhlul Danəndə! Bəhlul Danəndə! Nə tab qaldı; Nə tavan mənəndə* (R.Rza).

TAVAN II is. Otağın yuxarı hissəsi. *Seyrinə dal bu qurğunun; Nə damı var, nə tavanı* (Ə.Kürçaylı).

TAVAR I is. Mal. *Misri qılnc bağlamışam belimə; Tərlərlərin tavarına gəlmişəm* ("Koroğlu").

TAVAR II sif. Görkəmli, qiymətli. *Sonra tavar sazım döşünə sıxdı, baxaq nə dedi* (M.Müşfiq).

TAY I is. *Eşq bazarının aləmində mənəm həmmalı; Almışam çiynimə qəm yüklərimi tay kimi* (Ə.Vahid).

TAY II is. Qoşa əşyalardan biri. *Burada da stulların üstü, pəncərələrin kəməri, döşəmə pal-paltar, çəkmə tayı, sınıq güzgü, tükü tökülmiş yastıq və kağız-kuğuzla dolu idi* (H.Seyidbəyli).

TAY III is. O biri tərəf. *Əyi, mən qızın halalca adaxlıtı ola-ola hasarın bu tayında qalım, bir dələduzun birisi də o tayda olsun? Ay bivafa arvad!* (Ü.Hacıbəyov).

TAY IV is. Bərabər. *Boz qarğa bülbül tay ola bilməz* (B.Vahabzadə).

TAY V ədat Qüvvətləndirici mənəsində. *Xanım, belə damışsın, vallah tay qorxumdan meşəyə gedə bilmirəm* (İ.Əfəndiyev).

TAYFA I is. [ər.] Qəbilə, nəsil. *Deyirlər ki, onlar çox qərribə bir tayfa imişlər* (M.İbrahimov).

TAYFA II is. [ər.] Cins, növ. *Ataşə atəşlə vermasək avəz; Bu əqrəb tay-fası sancmaya bilmək* (S.Vurgun).

TƏBİƏT I is. [ər.] Varlıq, maddi aləm. *Təbiət varlığı əlində oynadır; Ruz-garlar qudurmuş, səmalar əsəbi...* (M.Müştəq).

TƏBİƏT II is. [ər.] Xasiyyət. *Evin kiçik qızı olan Kiçikxanım isə başqa təbiətdə idi, o, ərköyün və şiltaq idi* (M.İbrahimov).

TƏHƏR I is. [fars.] Üsul, yol, qayda, cür. *Məsələni bu təhər həll etmək lazımdır.*

TƏHƏR II is. [fars.] İmkan, güc. *Onlara getməyə təhərim yoxdur.*

TƏK I say Yalnız. *Rüfət oturubdur otağında tək; Gözləyir Xatirə indi gələcək* (Ə.Kürçaylı).

TƏK II say Bir. *Zərnigar üç qardaşın tək bacısı idi* (İ.Şixli).

TƏK III qoşma Kimi (bənzətmə mənasında). *Onunçün dərd çəkmə, onu bilmə tək; Onun dostları var burda bizim tək* (S.Rüstəm).

TƏK IV ədat Məhdudlaşdırma mənasında işlədilir: ancaq, təkçə, yalnız. *Tək bu aləmdə dövlətin olsun* (M.Ə.Sabir).

TƏMİZ I sif. Səliqəli. *Üst-başım həmişə təmiz olar* (S.S.Axundov).

TƏMİZ II sif. Saf; namuslu; doğru. *Əhməd çox təmiz adamdır, onun əvəzi yoxdur.*

TƏMİZ III zərflə Tamam, tamamilə. *Sən təmiz ağılın itirmisən?* (S.S.Axundov).

TƏMSİL I is. [ər.] Satirik və nəsihətamiz məzmunlu, kiçik həcmli mənzum əsər. *Lafonten öz təmsillərini ancaq bərk yağış yağan vaxt yazarmış.*

TƏMSİL II is. Göstərmə, təqdim etmə. *Bosforda lövbər atıb dayanmış iki gəmi; Hərəsi təmsil edir bir yurdu, bir ələmi* (N.Rəfibəyli).

TƏN I is. [fars.] Bədən, əndam. *Həmi bir can, bir tənin; Çox şükür sənə ey xuda! Olmadıq biz əğyarə fəda* (Ü.Hacıbəyov).

TƏN II sif. Düz. *Sona hündürboylu, gülməsər, gözəl tən yerləşli, şux güllüslü bir qız idi* (C.Cabbarlı).

TƏN III zərflə Bərabər, düz yan bölmə. *Qardaş olaq, tən bölək* (Ata. sözü).

TƏNG I is. [fars.] Cana gətirmə, canını boğazına yığma, incitmə, bezmə. *Mən onun əlindən tənğə gəlmişəm.*

TƏNG II is. [fars.] Tövşümə. *Qürbətə cana yetdim; Tənğ olub, sənə yetdim; Vətənə dönan günü; Dinə, imana yetdim* (Bayatı).

TƏPMƏK I f. Qazmaq, belləmək. *O, yeri həmişə səhər tezdən təpədi.*
TƏPMƏK II f. Vurmaq, geri vermək. *Nə yava söyləyirsən, ay gədə! Başına at təpəlidir nədir?* (N.Vəzirov).

TƏR I is. [fars.] Dərialtı vəzilərin ifraz etdiyi maye. *Tər üz-gözündə qanuna qarışmışdı* (C.Bərgüşad).

TƏR II sif. [fars.] Təzə. *Budur, bahar mövsümü; Tər çiçəklər fəslidir* (Ə.Cəmil).

TƏRƏKƏMƏ I is. Köçəri həyat sürən etnik qrupun adı. *Aran tərəkəmələri qoyunlarını oraya, yaylağa apararlar* (N.Vəzirov).

TƏRƏKƏMƏ II is. mus. Azərbaycan xalq havası.

TƏRK I is. [ər.] Buraxma, qoyub getmə, vaz keçmə. *Tutmuşam əyilməz bayrağımı bərk; Ölsəm də etmərim səngərinə tərək* (S.Rüstəm).

TƏRK II is. Atın sağrısı. *Durmayın atın tərkinə atın; Dumanlı dağlara vəlvələ salaq* (S.Rüstəm).

TƏRLƏMƏK I f. Tər tökmək. *İlin hər fəslində tərləyirəm.*

TƏRLƏMƏK II f. Xərcləmək, ödəmək. *Ay yoldaş, bir az tərləmək lazımdır, sənə havayı iş görmürlər* (H.Nəzərli).

TƏRS I sif. İnad, höcət. *Həm ürəyi yumşaqdır, sadədir, həm də tərsdir* (M.İbrahimov).

TƏRS II sif. O biri üz. *Yazıq! Bu arzular dönsə tərsinə; O öz hissələrinə qarışib yenə; Həyatdan-nəşədən kənar qalacaq* (S.Vurgun).

TƏRS III zərflə Əyri. *Ərsir ona tərs bir nəzar salıb susdu* (X.Hasilova).

TƏRZ I is. [ər.] qram. Felle ifadə olunan hərəkətin mənə hüdudu. *Azərbaycan dilində də felin tərz kateqoriyası vardır.*

TƏRZ II is. [ər.] Şəkildə, formada. *Onun dodaqları xəff bir tərdə tivrəyirdi* (M.Hüseyn).

TƏSİRLİ I sif. [ər.] Effektiv, təsiri olan, əsər edən. *Emilya Mahmudova "Evimizə gəlin gəlir" mahnısını çox təsirli şəkildə ifa etdi.*

TƏSİRLİ II sif. [ər.] qram. Təsirli fel – özünə ismin təsirlik halında işlənen və kimi? nəyi? nə? suallarından birinə cavab verən müstəqim obyekt islah edən feldir.

TƏSİRSİZ I sif. [ər.] Təsiri olmayan, əsər etməyən. *Onun dedikləri təsirsiz deyil, təsirli idi.*

TƏSİRSİZ II *sif.* [ər.] *qram.* Subyektlə obyekt arasında təsir münasibətini bildirməyən feldir.

TƏSNİF I *is.* [ər.] Bölmə, ayırma. *Dilimizdəki nitq hissələrini leksik-grammatik mənalara, morfoloji əlamətlərinə və sintaktik vəzifələrinə görə təsnif etmək olar.*

TƏSNİF II *is.* [ər.] *mus.* Dəstgah şöbələri arasında dəqiq və sabit ölçülü nəğmə.

TƏTİL I *is.* [ər.] Kütlə tərəfindən işin dayandırılması.

TƏTİL II *is.* [ər.] Məktəblilərin istirahət vaxtı. *Yanvar tətilidir, çöldə yağır qar; Səməyagildədir İtqarla Nərgiz* (H.Arif).

TƏYİN I *is.* [ər.] Müəyyən etmə, müəyyənləşdirmə. *Ancaq onun quşu vurduğumamı, yoxsa Əhmadin əlindən almasınamı peşman olduğumu təyin etmək çətin idi* (İ.Sıxlı).

TƏYİN II *is.* [ər.] *qram.* Cümlənin ikinci dərəcəli üzvlərindən biri.

TİK I *is.* [fr.] *tib.* Əzələlərin, başın, çiyinin və s. qeyri-ixtiyari olaraq atmasından ibarət əsəb xəstəliyi.

TİK II *f.* Materialdan paltar hazırlamaq, qurmaq. *Onlar sifarişçilərin dərisindən papaq, doqquz cür don tikirlər* (Anar).

TİKİLMƏK I *f.* Paltarı hazırlamaq; bina qurmaq. *Günəşin üzünə baxdı otaqlar; Evimiz tikildi, bitdi müxtəsər* (M.Müşfiq).

TİKİLMƏK II *f.* Dağılmaq, yıxılmaq. *Evimiz tikildi, uşağı işdən qovublar.*

TİN I *is.* İki küçənin kəsişdiyi yer. *Qoy tində qoçular gözləsin bizi; Belə bir zamanda getmək olarmı?* (Ə.Kürçaylı).

TİN II *is.* Kömürün dəmi, qaz. *Dünən manqal yandıranda kömürün tini başımı yaman ağrıtdı.*

TİR I *is.* [fars.] Dirək, ağac. *Allahın var, evi də dağın, sök tirlərini sat* (Ə.Əylisli).

TİR II *is.* [fars.] Yaydan atılan ox; güllə. *Qul deyirlər, qulun boynun burarlar; Qullar qabağında gedən tirəm mən* ("Koroğlu").

TİR III *is.* [fr.] Atmaq üçün xüsusi düzəldilmiş yer. *Kinostudiyada yeni tir açılmışdır. Müəlliflər qəpiyə güllə atırlar* (Anar).

TİTRƏK I *is.* *bot.* Azərbaycanda bitki adlarından biri.

TİTRƏK II *sif.* Əsən, təlaşlı. *O, titrək səslə danışdı.*

TOX I *sif.* *Yeyib doymuş. Heç bir zaman qarınlarını tox, ehtiraslarını soyumuş görməyəcəklər* (M.İbrahimov).

TOX II *sif.* Tünd. *Tox qırmızıdan çox istifadə etmişdir.*

TOX III *zərf* Sakit. *Hər halda özünü belə tox tutur* (Anar).

TOXUMAQ I *f.* Hörmək. *Qohumlar verdiyi quzu yunundan; Boyalı-butalı corab toxuyur* (Ağa Laçınlı).

TOXUMAQ II *f.* Uydurmaq. *Sözün düzünü danış, özündən toxuma.*

TOXUNMAQ I *f.* Hörülmək. *Bu yun corablar qəşəng toxunub.*

TOXUNMAQ II *f.* Dəymək, təmas etmək. *Ona toxunmasın o soyuq əllər; Mənim sarayındır yüksək əməllər!* (S.Vurğun).

TOXUNMAQ III *f.* Təhqir etmək, sataşmaq, pört etmək. *Sənə lağ edəndə mənim də qəlbimə toxunur* (C.Gözelov).

TON I *is.* [yun.] *mus.* Avaz, səs. *Hafiz Sadırzadə "Bayatı Şiraz" muğamını son daracədə sərbəst və lirik tonla ifa eddi.*

TON II *is.* [fr.] 1000 kq-a bərabər çəki vahidi. *O bu il 18 ton pambıq yığmağa söz vermişdir.*

TON III *is.* [yun.] Tərz, üslub, əda. *Sən mənimlə nə üçün bu tonda danışsən?*

TOP I *is.* hər b. Silah. *Atılır dağların başından topdar; Bomboş daraqlarla dolmuş akoplar* (S.Rüstəm).

TOP II *is.* *idm.* Kos. *Adi top oyunu, ya da bir əsər; Ona zövq verirdi dünyalar qədər* (Ə.Kürçaylı).

TOP III *is.* şahm. Şahmatda fiqur. *Top öz gücünə görə yalnız vəzirdən geri qalır.*

TOP IV *is.* Materialın bütöv hissəsi, parça və kağız yumağı. *Axırda hərəsi Nəbiyə bir top parça verdi* ("Qaçaq Nəbi").

TOPLAMA I *is.* Yığma, toplanış. *Pambıq toplanışı mövsümündə Sona 500 ton məhsul toplamışdı.*

TOPLAMA II *is.* riyaz. Cəmləmə əməliyyatı. *Şagird toplamanı da bilmirdi.*

TOPLAMAQ I *f.* Bir yerə yığmaq, bir yerə sığışdırmaq. *Dünyada faydalı, dəyərlı nə var; Toplamaq istədim yeri düşəndə* (O.Sarıvəlli).

TOPLAMAQ II *is.* riyaz. Cəmləmək, üstə gəlmək. *Bu ədədləri toplamaq üçün gərəkdir qaydanı biləsən.*

TOPLU I *sif.* hər b. Topu olan. *Toplu qoşunlar qabağa hərəkət etdilər.*

TOPLU II *sif. qram.* Varlığın çoxluğunu bildiren. *Çox zaman şəhərin küçələrində; Bəzən axınların toplu yerində* (M.Müşfiq).

TOPUQ I *is.* Ayaqda olan çıxıntı. *Daldan atılan daş topuğa dəyər* (Ata sözü).

TOPUQ II *is.* Tutulma, dolaşma. *O danışıqca dili topuq vururdu.*

TOR I *is.* Balıq və başqa heyvanları tutmaq üçün höürülmüş, toxunmuş şəkə, zənbil.

TOR II *is.* Tələ, hiylə, kələk. *Düşmüşlər gah şirin, gah acı toruna; Sevina-sevina, qoruna-qoruna* (M.Müşfiq).

TOR III *is.* Qaranlıq. *Şamxal hiss etdi ki, Gülasərin başı hərlənir, hər şey onun gözünə tər görünür* (I.Şıxlı).

TOZ I *is.* Xırda qum dənəcikləri. *Külək tozu qaldırır; Layla körpən, a layla* (R.Rza).

TOZ II *is. bot.* Ağacın bir növü. *Tozağacı yaranandan ağdı qar kimi; Cökələr də düməğ olmuş bu tozlar kimi* (O.Sarıvəlli).

TRAP I *is. [holl.]* Təyyarə və gəmidə pilləkən, nərdivan. *Trapla hüdüür bir qadın enirdi* (Anar).

TRAP II *is. tex.* Suyun axıb getməsi üçün döşəmədə dəşik. *Vanna otasında trap açmaq lazımdır.*

TROMB I *is. [yun.] tib.* Qan damarında əmələ gələn qan laxtası.

TROMB II *is. [ital.] coğr.* Atmosferin burulğanlı, çox güclü, şaquli hərəkəti, xortumu.

TUR I *is. [fr.]* Bir dövrə rəqs, oyun. *Son tur ərafəsində taxirə salınmış bir oyun marağ doğurmuşdur.*

TUR II *is. [fr.] herb.* Tüfəng gülləsindən qorunmaq üçün içi torpaqla doldurulmuş silindr səbət.

TURŞU I *is. kim.* Aldehidlərin oksidləşməsi nəticəsində alınan maye. *Sirkə turşusu.*

TURŞU II *is.* Duza qoyulmuş xiyar, kələm, pomidor və s. *Mən əti döyənə kimi get bir az turşu al* (Ə.Vəliyev).

TURŞU III *f.* Acımaq, qıçırmaq, süstləmək. *Kişi Mələvi görün kimi üz-gözünü turşutdu* (M.İbrahimov).

TUŞ I *is. [alm.] mus.* Musiqi alətləri ilə çalınan qısa təbrrik musiqisi.

TUŞ II *is. [alm.]* Bilyard oyununda: bilmədən, təsadüfən şərə toxunma.

TUŞ III *is. [alm.]* Mürökkəbin bir növü. *Şüarlar qırmızı tuşa yazıldı.*

TUŞ IV *is.* Bərabər. *O, hərbi qaydada özünü düzəldərək, alini qulağının tuşuna qaldırıb, getmək üçün icazə istədi* (M.İbrahimov).

TUŞ V *is.* Rast gəlmə, qarşı. *Bir yay aldım çıxmaq üçün şikarə; Tuş gəldim bir ahu gözlü nigarə* (M.Müşfiq).

TUT I *is. bot.* Meyvəsi yeməli və şirin olan ağac növü. *Tut kölgəsində; Bardaş qurmuşdu; Bostançı Qara* (M.Əliyev).

TUT II *f.* Yapışmaq. *İmdad çağıran səs bir də eşidilib qırıldı, sanki bağrının boğazından tutdular* (Ə.Cəfərzadə).

TUTMAQ I *f.* Saxlamaq, yapışmaq. *Tutdu nəbzini təbib onun dərhal; "Nə demişsən?" – deyə edincə sual* (M.Ə.Sabir).

TUTMAQ II *f.* Həbs etmək. *Tez olun, gizlənin, gəzirlər sizi; Gəlib tutucaqlar* (S.Vurğun).

TUTMAQ III *f.* Yaraşmaq. *Zər bəftalı qara donu; Allah, necə tutur onu!* (Ə.Kürçaylı).

TUTMAQ IV *f.* Çevirmək. *Mən üzümü başımı aşağı salıb qıpqırmızı qızarmış Azərə tutdum* (M.İbrahimov).

TUTULMAQ I *f.* Yaxalanmaq, həbs olunmaq. *Atam tutulmuşdu, mühəkimə ediləcəkdə* (M.İbrahimov).

TUTULMAQ II *f.* Alınmaq, təsir etmək. *Sadıq tutuldu. Bir siqaret yandırdı* (A.Babayev).

TUTULMAQ III *f.* Düşər olmaq. *Avam anası tutuldu qəmə; Avam atası qaşını çatdı* (M.Müşfiq).

TÜMƏN I *is. [fars.]* Pul vahidi. *Bir əmliyin bir tümənə satıldı; Necəldü dövlətin, malların, dağları!* (Aşiq Ələsgər).

TÜMƏN II *is. tar.* Ərazinin hərbi-inzibati dairələrindən biri.

TÜND I *sif.* Acı, bərk (çay). *İndi də dalbadal tünd çay içməsi, çörək yeməsi göstərirdi ki, Göyçək doğrudan da möhkəm acıqlambdır* (Ə.Vəliyev).

TÜND II *sif.* Xasiyyəti pis olan, ağır olan, hirsli. *Xasiyyətiniz bir az tünddür, ondan qorxuruq* (S.Rəhman).

TÜND III *sif.* Açıq olmayan, tutqun (rəng). *İti çənəsinin altında qara sapla tikilmiş tünd qırmızı düymə qalmışdı* (N.Həsənzadə).

TÜTÜN I *is.* Papiros üçün hazırlanmış məmulat. *Ananov kağıza tütünü bükənlər; Qurtardı tənəki, saman qalmadı* (Aşiq Ələsgər).

TÜTÜN II *is.* Tüstü. *Yanarsan, təpədən çıxar tütünü; Tutular boğazın, kasilər ünün* (M.P.Vaqif).

Uu

UC I *is.* Son, axır. *Gözlə ha gözlə, gözlə ha gözlə, axırda dəstənin ucu açıldı* ("Koroğlu").

UC II *qoşma* Ötrü, görö. *Yazıq arvad mənim ucumdan şirin yuxuya həsrətdir* (Ə.Vəliyev).

UÇQUN I *is.* Dağın sürüşməsi. *Görürsən bir anda dağ dərəsində; Uçqunlar özgə bir həyat yaradır* (M.Araz).

UÇQUN II *f.* Əsmək, titrəmək. *Hava bərk soyuq olduğundan o uçuq-nurdu*.

UÇMAQ I *f.* Havada qanadla getmək. *Durma, uç göylərə, pərvazına heyranam, uç!* (S.Rüstəm).

UÇMAQ II *f.* Yıxılmaq, dağılmaq, sökülmək. *Ona elə gəldi ki, dünya üstünə uçdu, uşaqlıqdan ürəyində basladyı an əziz bir arzunu özü məhv etdi* (İ.Şıxlı).

UÇUQ I *sif.* Xarab olmuş, dağılmış. *Bu uçuq binanın həyat-bacası Lenaya çoxdan, lap balaca vaxtlarından tanış idi* (S.Qədirzadə).

UÇUQ II *sif.* Soyuqdoymodən, qorxudan üzde və dodaqda əmələ gələn soppı.

UD I *is.* [ər.] *bot.* Hindistanda bitən və yandırılıqda xoş iyi verən ağac adı.

UD II *is.* [ər.] *mus.* Simli Şorq musiqi aləti.

USTA I *is.* [ər.] Sənətkar, ustad, öz işini bilən. *Ramazan öz işinin ustasıdır*.

USTA II *zərff* [ər.] Cəld; ağıllı. *Allahverdi Qəhrəman oğlu dəmirçi Tomasdan təvəqqə etdi ki, usta tərpənsin* (S.Rəhimov).

UZANMAQ I *f.* İstirahət etmək, yatmaq. *İşığı söndürüb yatağa uzandı, amma yata bilmədi* (D.Dəmirli).

UZANMAQ II *f.* Davam etmək. *Uzanır məclisin, günəş doğana; Ellər aşıqına "yənə çal!" – deyir* (S.Vurğun).

UZANMAQ III *f.* Boy atmaq, böyümək. Gözlərinin qabağında *Hədəflər gah uzanır dönür qara lentaya, gah kiçilir, toz olur* (R.Rza).

Üü

ÜNSÜR I *is.* [ər.] Bir şeyin tərkib hissəsi.

ÜNSÜR II *is.* [ər.] Yabançı, yad, özgə.

ÜSKÜK I *is.* Tikiş zamanı barmağa geyilən alət, oymaq.

ÜSKÜK II *is.* Pətok, daraq. *Bir üskük bal bütün şanın keyfiyyətini özündə cəmləşdirmirmi?*

ÜTÜ I *is.* Paltarı qaydaya salan alət. *Başqa qadınlar paltar yuyur, ütü çəkir, tikiş tikir, pətefon oxudub kef edirdilər* (Ə.Vəliyev).

ÜTÜ II *is.* İsti, bürkü. *Uşaq ütüyə düşüb, evim yıxıldı*.

ÜZ I *is.* Sifət, bəniz. *Aç üzün, yox tikəm insanın; Arı sancar üzün, pətkədən qaç!* (M.Ə.Möcüz).

ÜZ II *is.* Qaymaq, südün üzünə gələn yağ. *Onlar çəkilən üzü hesabladılar* (İ.Şıxlı).

ÜZ III *f.* Suda əl-qol ataraq hərəkət etmək. *Sərin sularında üzür balıqlar; Qağayılar kimi süzür qayıqlar!* (S.Rüstəm).

ÜZƏNGİ I *is.* Yəhərdə ayaq qoyulan yer. *Yəhərə çəkilən bu cüt üzəngi; Baxın, oxşanayır biri-birinə* (Ə.Kürçaylı).

ÜZƏNGİ II *is.* anat. Orta qulaqda ikinci sümükçüyün adı.

ÜZLÜ I *sif.* Üzü qoşong olan. *Məni xəbər alsə gül üzül canan; Salam deyərsiniz yara, buludlar* (B.Azəroğlu).

ÜZLÜ II *sif.* Yağlı. *Stolun üstündə iltı yumurta, qaynar süd, üzül pendir, kərə yağ, şirin çay var idi* (Ə.Vəliyev).

ÜZLÜ III *sif.* Həyasız, sırtq; riyakar. *Yox böylə iki dilli, yaman üzül çafakar; Böylə fələk olmaz!* (M.Ə.Sabir).

ÜZMƏK I *f.* Suda hərəkət etmək, çimmək. *Üzür sulara, min gəmi; Sükançının nədir qəmi* (Ə.Kürçaylı).

ÜZMƏK II *f.* Dərmək. *Könül bağçasıyla öz qələmiylə; Al-əlvan çiçəklər üzür Füzuli* (B.Vahabzadə).

ÜZMƏK III *f.* Əldən düşmək, yorulmaq. *Nigarancılıq üzürdü Bağırı: "Görəsən, qayıtdılar Bakıya, yoxsa hələ burdadılar?.."* (İ.Mölikzadə).

ÜZMƏK IV *f.* Kəsmək; olaqəni kəsmək. *Yox, maraqlandır, həyəcan keçirir, gecə-gündüz buruqla əlaqəsinə üzümür* (S.Rohman).

ÜZSÜZ I *sif.* Höyasız, sırtıq, riyakar. *Bir sıra vicdansız, bir sıra üzsüz; Gazib qara-qara hər yerdə güdür* (M.Müşfiq).

ÜZSÜZ II *sif.* Üzü olmayan əşya. *Üzsüz yorğan-döşəyə girib xəyala getdi.*

ÜZÜCÜ I *sif.* Üzücü, suda üzən. *Hərçəndi Yasəmən çox üzücü idi, amma bu iti axan, daşları və böyük kolları yumalayan seldə üzmək mümkün deyildi* (S.S.Axundov).

ÜZÜCÜ II *sif.* Yorucu, cansıxıcı. *Bir-birindən üzücü, əzablı fikirlər onun qəlbini sıxırdı* (C.Gözəlov).

ÜZÜK I *is.* Barmağa keçirilən bəzək əşyası. *Hər əlinə alıb bir danə üzük; Üzüyü dəstinə alan oynasın* (M.P.Vaqif).

ÜZÜK II *sif.* Əldən düşmüş, yorğun. *O, üzük adamlar kimi davranırdı.*

ÜZÜLMƏK I *f.* Zəifləmək. *Sara xəstəlikdən üzülmüşdü.*

ÜZÜLMƏK II *f.* Aralı düşmək... *Mən necə dərd çəkməyim, əlim yardan üzülür.*

Vv

VAR I *is.* Dövlət, sərvət, mal-mülk. *Aldada bilməmiş dünyanın varı; Bir məslək eşqlə yaşayanları* (S.Vurğun).

VAR II *is.* Varlıq, mövcudiyət. *Ahu-zar çəkməkdən yox olub varı; Saf aynası tutub möhnət qubarı* (Q.Zakir).

VAR III Xəbər mənasında. *Burada gecələrin qarib səsi var* (S.Vurğun).

VARLIQ I *is.* Olma, var olma, mövcud olma, mövcudiyət. *Məhəbbət özü də canlı həyatdır; Onun varlığını yaşayan duyur* (S.Vurğun).

VARLIQ II *is.* Bolluq. *Varlığa nə darlıq* (Ata. sözü).

VERGİ I *is.* Müəssisədən, idarədən, əhalidən və s. alınan məcburi dövlət rüsumu. *Vergi, biyar bizi gətirdi cana* (S.Rüstəm).

VERGİ II *is.* Fövqəladə istedad, qabiliyyət. *Sözün düzü, bu dilbərdə təbiətin vergisi var* (S.Vurğun).

VƏZİFƏ I *is.* [ər.] Bir şəxsin üzərinə qoyulan və onun mütləq yerinə yetirməli olduğu iş; borc. *Hər bir işdə vəzifəni; Sən biləsən əsgər kimi!* (B.Vahabzadə).

VƏZİFƏ II *is.* [ər.] Bir idarə və müəssisədə müəyyən işlərin ifası ilə əlaqədar olan qulluq yeri, qulluq. *O, rayon partiya komitəsinin katibi vəzifəsini ifa edir.*

VƏZN I *is.* [ər.] Çəki, ağırlıq. *Mənim pambıq yükü ilə aram yoxdur. Özü çox, vəzni az* (Ə.Haqverdiyev).

VƏZN II *is.* [ər.] Şeirdə müəyyən ölçü; misraların ölçüsü. *Demirəm mən sənə şair deyilsən, var şerin; Vəzn var, qafiyə var, qalibə yox can, Yusif!* (S.Ə.Şirvani).

VURAN I *is.* riyaz. Vurma əməlinə: vurma hasilini almaq üçün bir ədəd digər ədədə neçə dəfə vurulduğunu göstərən ədəd.

VURAN II *f. sif.* Buynuzla, yaxud təkplə, vurmaq xasiyyəti olan. *Vuran öküzə Allah buynuz verməz* (Ata. sözü).

VURĞU I *is.* Döyünmə, vurma. *Bir əsər yaranır hər düşüncədən; Hər qəlb vurğusunun öz mənası var* (S.Vurğun).

VURĞU II *is.* gram. Səzdə bir hecanın başqalarına nisbətən yüksək tonla deyilməsi.

VURULMAQ I *f.* Zərbə endirilmək, çalınmaq, güllə ilə vurulub öldürülmək və s. *Üzvlərdən Hacı Mirzə Həsən vuruldu* (M.S.Ordubadı).

VURULMAQ II *f.* Bənd olmaq, aşıq olmaq, məftun olmaq. *Can, usta, mən bir çəlik yay kimi qurulmuşam; Ürəkdən ahugözlü bir qıza vurulmuşam* (M.Müşfiq).

Yy

YAD I *is.* [fars.] Hafizə. *Hərdən düşür mənim də; Məktəb illərim yada* (Ə.Cəmil).

YAD II *sif.* [fars.] Özgə, başqa, qeyri. *Onun çörəyilə boya-başa çatmaq; Sonra yad oğluna qoşulub qaçmaq* (S.Vurğun).

YAĞ I *is.* Qida maddəsi, süddən hazırlanan məhsul. *Nənəm yağ gətirir, anam bal qoyur; Bacım işləməli bir dəsma qoyur* (O.Sarıvəlli).

YAĞ II *f.* Yağışın düşməsi, yağmaq. *Göydən odlu qurğuşun yağır buzlu səngərə* (O.Sarıvəlli).

YAĞLI I *sif.* Yağı çox olan ət, xörək, süd və s. *İçilən çuy, yeyilən yağlı plov; Çəkılan hoqqavii qəlyan oldu* (M.Ə.Sabir).

YAĞLI II *sif.* Varlı. *Mən həmişə yağlı kəndçilərin evinə düşürəm* (M.Hüseyn).

YAXALAMAQ I *f.* Qəflətən tutmaq, yapışmaq. *Geri dönərək məni yaxaladı* (S.Rəhman).

YAXALAMAQ II *f.* Suya çəkmək. *Su töküüb yaxaladı, kənara atdı, təzədən doldurdu və kamali-ehtramla Cahan xanıma uzatdı* (M.İbrahimov).

YAXALANMAQ I *f.* Yuyunmaq. *Get, ocağın üstündə isti su var, yaxalan, gəl...* (M.İbrahimov).

YAXALANMAQ II *f.* Ələ keçmək, tutulmaq. *Cümsüd iki dəfə oğurluq üstə yaxalanmışdı.*

YAXMAQ I *f.* Sürtmək, çəkmək. *...Əslində isə bir kəndçi öz blicliyi ilə yüz şəhərlinin başına piy yaxar* (M.İbrahimov).

YAXMAQ II *f.* Yandırmaq. *Şairlər, şairlər, bircə söz üstə; Sübhədək yaxdınız ürəyinizi* (B.Vahabzadə).

YAL I *is. coğr.* Sıra dağların və ya dağ massivlərinin ən hündür hissəsi. *Yaz olanda yaşillaşır; Güllür yamacın, yalın* (O.Sarıvəlli).

YAL II *is.* Atın boynundakı tükler. *Yataraq birtəhər atın yalına; Səyirdib dolandı dağın dalına* (S.Vurğun).

YAL III *is.* İtə vermək üçün hazırlanan yemək. *Çırmayıb qolunu ita yal tökür* (S.Vurğun).

YALAQ I *is.* İti yemləmək üçün qazılmış yer. *İtin yalını yalağa tök.*

YALAQ II *sif. dan.* Yaltaq; xəsis; qazan dibi yalayan. *Bircə ondan özünü gözlə, çox yalqa adamdır* (C.Məmmədquluzadə).

YALMAN I *is.* Atın boynu, yal bitən yeri. *Sindi yalmanına cahillər; Buraxıb cilovu, nə qədər ki var* (O.Sarıvəlli).

YALMAN II *f.* Dodaqlarını yalayaq islatmaq. *Murad əlini gözələrinin üstündən götürüb, ələmli bir nəzərlə mənə baxdı; yalmandı – dodaqları qurumuşdu* (Çemənzəminli).

YALNIZ I *zərf* Tək, tənha, kimsəsiz. *Axşama qədər orada yalnız qaldım* (H.Nəzərli).

YALNIZ II *ədət* Məhdudlaşdırma mənasında; ancaq. *Mən yalnız ona, Şahmara baxırdım* (İ.Əfəndiyev).

YAN I *sif.* Böyür, tərəf. *Yan künclərdən iki böyük dəstə gəlirdi* (M.Hüseyn).

YAN II *f.* Od tutmaq, əzab çəkmək. *Yan, dinmə, sən allah! Qan, dinmə, sən allah!* (M.Ə.Sabir).

YAR I *is.* [fars.] Dost, yoldaş. *Bulmadım onda bir müvafiq yar; Yar sandıqlarım bütün əğyar...* (M.Ə.Sabir).

YAR II *is.* [fars.] Sevgili, məşuq, məşuqə. *Çəmən döşəyidir sevdalı yarın; Ona layla deyir səhər küləyi* (S.Vurğun).

YAR III *f.* Doğramaq, kəsmək. *Nəğmələr söyləyirəm al günəşə; Yar mənim beynimi, yar qəlbimi, yar* (S.Rüstəm).

YARA I *is.* Xəstəlik; güllə yarası. *Sürünür döşündə, qolunda yara; Sürünür bu yaxın tərəni aşır* (Ə.Cəmil).

YARA II *f.* Lazım olmaq, gərək olmaq, yaramaq. *Çox da ki varın yoxdur, meylimə yaramısan* (B.Vahabzadə).

YARI I *is.* İki yerə bölünmüş şeyin bir hissəsi; orta. *Pis olmaz, yarıda bir ayaq saxlamaq* (R.Rza).

YARI II *f.* Xoşbəxt olmaq, təmin olunmaq. *Mən fəlayə neylədim, Qoymadı bir yarıyam?* (B.Vahabzadə).

YAŞ I *is.* II, sinn. *Bahar oldu, qış oldu – itirdiyim ömür, gün; Qazandığım yaş oldu* (B.Vahabzadə).

YAŞ II *is.* Ağlamaq nəticəsində gözədən tökülən su. *Dedikcə qəlbinə qarantlıq çökür; Gözündən od kimi o, yaşlar tökür* (S.Vurğun).

YAŞ III *sif.* Nəm, sulu. *Nahid uçuruma enmək istəyəndə ayağı yaş gilin üstündə sürüşdü, az qaldı ki, dərrəyə ensin* (H.Abbaszadə).

YAŞ IV sif. Pis. Məzhəbi, dini, rəhmi yox; İşləri yaşdı, qoymayın! (M.Ə.Sabir).

YAŞLANMAQ I f. Yaşa dolmaq, qocalmaq. Artıq Ədham kişi yaşlanmışdı.

YAŞLANMAQ II f. Nəmlənmək, yaş olmaq. Gecə yağış yağdığına görə paltar yaşlanmışdı.

YAŞLI I sif. Xeyli yaşlı olan, yaşa dolmuş. Hər dəfə bu mənzərəni görəndə mən yaşlı, atam kimi güclü olmağı arzulayırdım (Ə.Əylisli).

YAŞLI II sif. Sulu, nəmli, gözü sulu. Xəstə cavan, yaşlı gözləri ilə həyata son dəfə olaraq baxırdı (Çəmənzəminli).

YATMAQ I f. Yuxulamaq. Bütün ailələr səhər məlumatını dinləməmiş evdən çıxır və gecə məlumatını dinləməmiş yatmırdılar (S.Rəhman).

YATMAQ II f. Qurtarmaq, dayanmaq. Fabriklərdə işləyən fəhlələr işləri yatmışdılar (Ə.Haqqverdiyev).

YATMAQ III f. Çökmək, oturmaq. Çoban iti üstünə gələndə aşağı yat.

YAVA I sif. Pozğun, ədəbsiz, azğın. Mən səni gəlin gətirdim ki, oğlumun ayağını qumarxanalardan, yava yollardan çəkəsən (Çəmənzəminli).

YAVA II sif. Sert, boğuşqan, acıqlı (it.) Yava itin yava küçüyü olar (Ata. sözü).

YAY I is. İlin fəsillərindən birinin adı. Bu yay istirahətə öz bağımızı köçürək! (S.Qədirzadə).

YAY II is. Elastiki, yığılıb-açılan əşya. Faytonçu əlindəki paslı mis məftili oğlanın köməyi ilə salamat yaylara sarımağa başladı (Q.İlkin).

YAY III is. köhn. Silah. Yayıdan ayrılan ox geriyyə dönməz; İrəli baş alar, yalnız irəli (S.Vurğun).

YAY IV f. Genişləndirmək, enilətmək. Dünyaya yaydı səhrətini, adını (F.Qoca).

YAYLA I is. coğr. Dəniz səviyyəsindən hündürdə yerləşən sərin yer.

YAYLA II f. İstilanmək. – Niyə evə gələn kimi soyunub tökürsən? – Yayılamışam.

YAYLIQ I is. Dəsmal, örtük. Görürkən yuxuda qoçaq babamı; Hön-kürüb aqlaram əlimdə yaylıq... (S.Vurğun).

YAYLIQ II sif. Yayda hasil olan, yetişən. Bizim bağda çoxlu yaylıq alma ağacı var.

YAZ I is. İlin fəsillərindən birinin adı. Qaydadır, boranlı, qarlı qışların; Sonunda çiçəkli, güllü yaz olar (S.Vurğun).

YAZ II f. İş görmək. Öz eşqimi könlümdəki yarpaqlara yazdım (S.Rüstəm).

YAZI I is. Qeyd, məktub, gözəl xətt. Stolun üstündə qaldı yarımçıq; Qızıl qələminlə yazdığın yazı (S.Rüstəm).

YAZI II is. Çöl, səhra, düzənlik. Bunlar atları yazılara tərəf sürməyə başladılar ("Qaçaq Nəbi").

YEL I is. Bir tərəfə axın edən hava cərəyanı. Su gəlsə sel bilərdim; Meh əssə yel bilərdim; Dağda bir oba salsan; Mən səni el bilərdim (Bayatı).

YEL II is. tib. Revmatizm (xəstəlik). Canımda yel var, yoldaş Qaradağlı (B.Bayramov).

YELKƏN I is. Gəmi. Lermontovun yelkəni tak; Sakitliyi tufanlarda aramışam (B.Vahabzadə).

YELKƏN II sif. Külək tutan yer. Yelkən yerdə oturma, xəstələnərsən.

YELLİ I sif. Küləkli. Yelli havada həyatə düşməsən olmaz?

YELLİ II sif. Yel xəstəliyinə tutulmuş. O, yelli ayağını dəriyə bükmüşdü.

YELLİ III zərf. Çox tez, cold. Evə yelli get, Bayram!

YELLİ IV sif. Hirsli, acıqlı. Beş-altı ağız yelli cavamın belinə berdanka bağlayıb saldılar ortalığa (M.İbrahimov).

YETİŞMƏK I f. Dəymiş. Xəstə nə qədər durırsa da, armud vaxtında yetişər, – dedi. – Hər şeyin öz vaxtı var (M.İbrahimov).

YETİŞMƏK II f. Çatmaq. Unutmuşam cəfaları, dardları; Axır gəlib sənə yetişdim, Əsli! (Ü.Hacıbəyov).

YETİŞMƏK III f. Həddi-bülüğa çatmaq. Maşallah, qızınız artıq yetişib.

YOL I is. Gediş-gəliş üçün yer. Kəndimizin qəşəng yolu var.

YOL II is. Vasitə, üsul. Məsələni hansı yolla həll etmək olar?

YOL III f. Didişdirmək. Qazın tükünü yoldular.

YOL IV num. söz Dəfə, kərə. Sizə üç yol gəlmişəm, amma sizi evdə tapmamışam.

YOLUXMAQ I f. Xəstəliyə tutulmaq. Sarılıq, elə bil yoluxdu o birilərinə (B.Azəroğlu).

YOLUXMAQ II f. dan. Baş çökmək, dəymək. Said müəllim xəstə idi. Yatağından durmuşdu. Bir gün onu yoluxmağa getmişdik.

Zz

ZƏFƏR I is. [ər.] Qolobə, qalibiyət, müvəffəqiyyət. *Gəzib bu dost elləri, dolansan qarış-qarış; Har yanda görəcəksən, yüksəliş, zəfər, yarış* (Ə.Cəmil).
ZƏFƏR II is. [ər.] Bələ, xotə. *Mənim arzum budur ki, sənə zəfər toxunmasın.*

ZƏR I is. [fars.] Qızıl, qızılı rəng. *Çöllər zərə boyanır; Günün şüalarından* (B.Azoroğlu).

ZƏR II is. Nördde oyun daşı. *Qaraş zəri nərd taxtasının içinə çırpdı, ayağa durdu* (M.İbrahimov).

ZƏRF I is. [ər.] Bükülən, bükmək üçün olan paket. *Elə əlimə keçən qəzeti qaldıranda arxasından ağ bir zərf düşdü* (S.Qədirzadə).

ZƏRF II is. [ər.] qram. İş və hərəkətin necə, harada, nə zaman, nə qədər icra olunduğunu bildiren nitq hissəsi.

ZİL I *sif. mus.* Yuxarı səs, yuxarı registr. *Cəlal da zil səsə deyir bayatı; Tutub qışqırığı bütün elatı* (S.Vurğun).

ZİL II *ədat* Tamamilə, lap qara. *Gözlərin zil qaranlıq; Gəl, bir ayılı gecədir* (F.Qoca).

ZİNDAN I is. [fars.] köhn. Qaranlıq və dəhşətli həbsxana, qəzamat. *Sabah Sərqin yaqın mərd oğulları; Zindanların qapısını döyəcəklər* (S.Rüstəm).

ZİNDAN II is. [fars.] Dəmiri döymək üçün alət. *Zindan pas atıb; Çəkiç sapsız qalıbdır* (L.Zamanlı).

MÜNDƏRİCAT

<i>Azərbaycan dilində omonimiya</i>	5
<i>Omonim sözlər</i>	5
<i>Omonimlərin müəyyənləşdirilməsi</i>	6
<i>Omonimlərin inkişafı və yaranma yolları</i>	11
<i>Leksik yolla əmələ gələn omonimlər</i>	12
<i>Omonimlərin təsnifi</i>	24
<i>Omomorfemlər</i>	33
<i>Sözlərlə şəkilçilərin omonimliyi</i>	38
<i>Sintaktik omonimlər</i>	39
<i>Omonim söz birləşmələri</i>	40
<i>Frazeoloji omonimlər</i>	44
<i>Omonim cümlələr</i>	46
<i>Lügətin quruluşu və ondan istifadə etmə qaydaları</i>	47
<i>Lügətdə gedən ixtisarlar</i>	49
Aa	50
Bb	61
Cc	75
Çç	78
Dd	83
Ee	90
Əə	91
Ff	93
Gg	95
Hh	98
Xx	100
İi	103

Kk	105
Qq	111
Ll	122
Mm	124
Nn	129
Oo	130
Öö	132
Pp	133
Rr	136
Ss	137
Şş	145
Tt	148
Uu	156
Üü	157
Vv	159
Yy	160
Zz	164

**AZƏRBAYCAN DİLİNİN
OMONİMLƏR LÜĞƏTİ**

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI
2007

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağuyev*
Kompüter səhifələyicisi: *Rəvan Mürsəlov*
Korrektorlar: *Pərinaz Musaqızı*
Fəridə Səmədova

**Elektron
resurs**

Yığılmağa verilmişdir 14.03.2007. Çapa imzalanmışdır 30.05.2007.
Formatı 60×90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 10,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 10000. Sifariş 63.

DÜST 5773-90, DÜST 4.482-87

Kitab "CBS-PP" MMC mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Şərifzadə küçəsi, 3.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin

"Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə
kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında"
12 yanvar 2004-cü il
tarixli sərəncamı ilə nəşr olunur.